

ЦЕНТР РАЗУМКОВА

“РЕЛІГІЯ І ВЛАДА В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОВІДНОСИН”

**Інформаційні матеріали
до Круглого столу на тему:
“Державно-конфесійні відносини в Україні станом на 2013 рік:
рух до партнерства держави і Церкви чи до кризи взаємин?”
22 квітня 2013р.**

Проект здійснюється Центром Разумкова за підтримки
Предствництва Фонду Конрада Аденауера в Україні

Київ, квітень 2013р.

З М І С Т

УКРАЇНА-2013: ДЕРЖАВНО-КОНФЕСІЙНІ ВІДНОСИНИ	4
--	---

АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧИХ ІНІЦІАТИВ У СФЕРІ СВОБОДИ СОВІСТІ ТА ДЕРЖАВНО-КОНФЕСІЙНИХ ВІДНОСИН ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ VI СКЛИКАННЯ <i>Юрій РЕШЕТНИКОВ</i>	16
--	----

РЕЛІГІЙНІСТЬ УКРАЇНЦІВ: РІВЕНЬ, ХАРАКТЕР, СТАВЛЕННЯ ДО ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ ЦЕРКОВНО-РЕЛІГІЙНОЇ СИТУАЦІЇ І ДЕРЖАВНО-КОНФЕСІЙНИХ ВІДНОСИН <i>(Результати загальнонаціонального соціологічного дослідження)</i>	23
---	----

ДОКУМЕНТИ

Звернення Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій з нагоди 20-річчя відновлення державної незалежності України.....	49
--	----

Лист Президенту України Януковичу В.Ф. від членів Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій стосовно актуальних питань державно-конфесійних відносин в Україні	50
--	----

Лист Голові Верховної Ради України Литвину В.М. та народним депутатам України від Чергового головуючого у Всеукраїнській Раді Церков і релігійних організацій Святослава стосовно законопроекту “Про засади державної мовної політики”	52
---	----

Декларація Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій “Знання минулого – шлях до майбутнього”	54
---	----

Звернення Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій щодо захисту і піклування про дітей-сиріт, попередження сирітства та забезпечення права дитини на виховання в сім’ї.....	55
--	----

Лист Президенту України Януковичу В.Ф. від глав та повноважних представників Церков і релігійних організацій про необхідність застосування права вето до законопроекту №10221, що ускладнює реєстрацію та умови діяльності релігійних організацій	56
--	----

КОНЦЕПЦІЯ ДЕРЖАВНО-КОНФЕСІЙНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ <i>(Проект)</i>	58
---	----

<i>Додаток</i> ГОЛОВНІ ТЕРМІНИ ТА ПОНЯТТЯ	63
---	----

<i>Додаток</i> МІЖНАРОДНІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ З ПИТАНЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СВОБОДИ СОВІСТІ	66
--	----

Ці інформаційні матеріали продовжують дослідження теми, порушеної експертами Центру Разумкова наприкінці 2010р., – появи в державно-конфесійних відносинах в Україні тенденцій до порушення з боку держави принципу рівного ставлення до всіх Церков і релігійних організацій України, припинення державно-церковного діалогу на рівні перших осіб держави та лідерів Церков і релігійних організацій, курсу влади на вивищення однієї з Церков.

Упродовж останніх двох років формально ситуація змінилася на краще: відновлено практику зустрічей Глави держави із Всеукраїнською радою церков і релігійних організацій, відновлено також діяльність Комісії з питань забезпечення реалізації прав релігійних організацій при Кабінеті Міністрів, у документах державного рівня (зокрема, у Щорічному Посланні Президента України до Верховної Ради України “Модернізація України – наш стратегічний вибір”) зроблено ряд заяв про наміри розвитку гармонійних державно-конфесійних відносин.

Однак, задекларовані наміри не підтверджуються належним чином практичними діями влади. Значного негативного резонансу не лише в релігійному середовищі країни, але й у суспільстві загалом, набули спроби прийняття нової редакції базового Закону про свободу совісті без узгодження із Всеукраїнською радою церков і релігійних організацій та особливо – прийняття т.зв. “Закону №10221”, яким було внесено зміни до чинного Закону “Про свободу совісті та релігійні організації”.

Релігійна спільнота, Всеукраїнською радою церков і релігійних організацій послідовно просували ту точку зору, що змінам чинного законодавства у сфері свободи совісті має передувати прийняття Концепції державно-конфесійних відносин, спрямованої на утвердження партнерської моделі зазначених відносин і такої, що буде покладена в основу вдосконалення названого законодавства.

Позиція релігійної спільноти була проігнорована. Причому таке ігнорування стосується не лише законодавства про свободу совісті. В липні 2012р. прийнято Закон “Про засади державної мовної політики”, стосовно проекту якого свою критичну позицію висловила Всеукраїнська рада церков і релігійних організацій. Постійно не беруться до уваги заклики Церкви до керівництва держави стосовно протидії соціальним викликам і врахування під час реформ таких явищ, як бідність, поляризація суспільства за майновою ознакою, наявність значного числа громадян (у т.ч. дітей), які потребують термінової уваги та допомоги держави (*відповідні Звернення та листи Всеукраїнської ради церков і релігійних організацій до перших осіб держави та народних депутатів додаються до цих матеріалів*).

Така ситуація потребує громадського обговорення та вжиття заходів громадянського впливу на діючу владу з метою встановлення належних – партнерських – відносин держави і Церкви.

УКРАЇНА-2013: ДЕРЖАВНО-КОНФЕСІЙНІ ВІДНОСИНИ

Належні державно-конфесійні відносини є необхідним як для побудови демократичної правової держави, зобов'язаної забезпечити реалізацію права громадян на свободу совісті, так і для розвитку громадянського суспільства, оскільки церкви та релігійні організації, окрім виконання лише їм притаманної місії, діють також як його інститути, є присутніми в соціальному житті, освіті, культурі, благодійній діяльності тощо.

З іншого боку, стан забезпечення права громадян на свободу совісті та характер державно-конфесійних відносин великою мірою залежать від позицій державної влади, наявності у неї чіткої і зрозумілої для суспільства політики стосовно релігії і релігійних організацій, готовності до діалогу з релігійною спільнотою і здатності до пошуку консенсусу з нею. У багатоконфесійній країні, якою є Україна, та за умови, коли найчисельніша конфесія (православ'я) представлена кількома організаційними структурами, ця залежність зростає, набуваючи фактично визначального характеру.

Останнім часом декларації вищих державних осіб стосовно гармонійних, партнерських стосунків держави з релігійними організаціями, врахування їх позиції у формуванні і здійсненні відповідної державної політики дедалі більшою мірою відрізняються від реальних дій. У висловлюваннях релігійних діячів та експертів ідеться про ознаки кризи в державно-конфесійних відносинах в Україні.

Нижче стисло окреслюються окремі, найбільш резонансні події, які дали підстави для подібних висловлювань.

1. 2010р. – ПОЧАТОК ЗМІН У ДЕРЖАВНО-КОНФЕСІЙНИХ ВІДНОСИНАХ

Як зазначалося на першому етапі дослідження, до здобутків 1990-х - початку 2000-х років у церковно-релігійній сфері і становленні відносин між державою і Церквою в Україні можна віднести насамперед формування національного законодавства про забезпечення свободи совісті та діяльності релігійних організацій, а також налагодження постійного діалогу між конфесіями та між конфесіями і державою через створення та співробітництво відповідних структур з боку як держави, так і релігійних конфесій.

- Базовий Закон “Про свободу совісті і релігійні організації”, який був прийнятий у 1991р. та до якого впродовж 1992-2009рр. вносилися певні зміни, загалом на належному рівні забезпечував як реалізацію права громадян на свободу совісті, так і розвиток церковно-релігійної мережі та активізацію пастирської і соціальної діяльності релігійних організацій. Позитивно оцінювалися також більшість законодавчих актів, що регулювали окремі питання забезпечення свободи совісті та діяльності релігійних організацій відповідно до базового Закону.
- Діалог між конфесіями та між релігійною спільнотою і державою забезпечували, зокрема такі структури, як Всеукраїнська рада церков і релігійних організацій (ВРЦіРО), в якій представлені понад 90% релігійної мережі країни, державний орган у справах релігій, який безпосередньо опікувався питаннями

забезпечення діяльності релігійних організацій і державно-конфесійних взаємовідносин, а також Комісія з питань забезпечення реалізації прав релігійних організацій при Кабінеті Міністрів України¹.

- Набула усталеного характеру практика зустрічей глав і представників Церков і релігійних організацій та перших осіб держави, насамперед – Президента України.

Загалом, розвиток подій у церковно-релігійній сфері свідчив про рух державно-конфесійних відносин до паритетних, партнерських засад. За всіх проблем, що існували та існують у сфері діяльності релігійних організацій, держава і Церква рухалися до зваженого їх вирішення – з урахуванням інтересів обох сторін, прав громадян на свободу віросповідання та потреб забезпечення суспільної злагоди.

Після президентських виборів у лютому 2010р. ситуація зазнала змін.

Так, незважаючи на задекларовані Президентом В.Януковичем принципи рівного ставлення до всіх церков і релігійних організацій країни², впродовж 2010р. не було проведено жодної зустрічі Президента або інших перших осіб держави ні з ВРЦіРО, ні з іншими об'єднаннями релігійних організацій, ні з представниками окремих Церков і релігійних організацій (за винятком УПЦ) – попри численні звернення до Президента як з боку ВРЦіРО та інших релігійних об'єднань, так і окремих Церков. Усі листи і звернення залишалися без відповіді.

¹ Повний перелік відповідних структур, станом на 2011р., див.: Церковно-релігійна ситуація і державно-конфесійні відносини в Україні: підсумки десятиліття, тенденції і проблеми. Аналітична доповідь Центру Разумкова. – Національна безпека і оборона, 2011, №1-2, с.63-64.

² Див.: Виступ Президента України Віктора Януковича на засіданні Громадської гуманітарної ради. – Офіційне Інтернет-представництво Президента України, 13 травня 2010р., <http://www.president.gov.ua>.

Натомість упродовж року Президент неодноразово зустрічався з керівництвом УПЦ та Руської православної Церкви (РПЦ), а також брав участь у заходах, що їх проводила РПЦ. Значно активізувалася присутність в Україні Патріарха Московського і всієї Русі Кирила: якщо у 2009р. відбувся один його візит до України, то у 2010р. таких візитів було три, в т.ч. – візит, приурочений до інаугурації Президента В.Януковича³.

Комісія при Кабінеті Міністрів упродовж 2010р. жодного разу не збиралася. У липні 2010р. Урядовим Розпорядженням була ліквідована посада Віцепрем'єр-міністра з гуманітарних питань, а питання міжконфесійних і державно-конфесійних відносин передані до відання Віцепрем'єр-міністра з питань (футбольного чемпіонату) Євро-2012⁴.

Нарешті, у грудні 2010р. без будь-яких консультацій з релігійною спільнотою Указом Президента, по-перше, ліквідовано Державний комітет України у справах національностей та релігій⁵ (його функції передані: в частині реалізації державної політики у сфері релігії – до Міністерства культури; в частині реєстрації релігійних організацій – до Державної служби реєстрації України). По-друге, порушено питання про ліквідацію Національної експертної комісії України з питань захисту суспільної моралі, з якою тісно співпрацює ВРЦіРО (на підставі Меморандуму, підписаного у 2008р.)⁶.

2. ДЕРЖАВНО-КОНФЕСІЙНІ ВІДНОСИНИ У 2011-2012рр.: КОНТАКТИ БЕЗ ДІАЛОГУ

1. Зміни чинного законодавства про свободу совісті

12 січня 2012р. видано Указ Президента “Про План заходів із виконання обов’язків та зобов’язань України, що випливають з її членства в Раді Європі” №24. Указом Міністерству культури та Міністерству юстиції доручено до 1 лютого 2011р. розробити та подати до Уряду для наступного внесення на розгляд Парламенту законопроект про внесення змін до Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації” (нова редакція).

Водночас, на початку квітня 2011р. було оприлюднене Щорічне послання Президента до Верховної Ради “Модернізація України – наш стратегічний вибір”, яке містило спеціальний розділ “Держава та церква: заохочення міжконфесійного діалогу, рівне ставлення держави до різних церков і релігійних конфесій”. У документі стверджується багато-конфесійний характер України, міститься заклик до державно-конфесійного та міжконфесійного діалогів, а також ідеться про доцільність реалізації таких ініціатив держави, як:

- доопрацювання та прийняття Концепції державно-церковних відносин, розробленої

Міністерством юстиції та іншими органами влади у співпраці з ВРЦіРО;

- доопрацювання з урахуванням положень концепції нової редакції Закону “Про свободу совісті та релігійні організації”, покликано забезпечити міжконфесійний мир і злагоду, рівне ставлення до всіх церков, недопущення релігійного фундаменталізму будь-якого спрямування;
- закріплення за релігійними організаціями права на заснування загальноосвітніх навчальних закладів;
- забезпечення викладання з вересня 2011р. у вищих навчальних закладах усіх форм власності академічного релігієзнавства як нормативної філософської дисципліни, а в середній школі – порівняльної історії релігій⁷.

Отже, ці два президентські документи містили суперечність щодо черговості доопрацювання і прийняття нової редакції Закону про свободу совісті чи Концепції державно-церковних відносин. Доречно зауважити, що питання розробки нової редакції Закону про свободу совісті було порушено президентським указом не вперше, як не вперше постала і проблема черговості прийняття закону чи концепції (врзка “Проблема нової редакції Закону України про свободу совісті”, с.6).

21 квітня 2011р., більш ніж через рік після вступу на пост Президента, В.Янукович вперше зустрівся з представниками ВРЦіРО. Одним з головних питань, які обговорювалися на зустрічі, було питання про підготовку згаданої вище нової редакції Закону “Про свободу совісті та релігійні організації”. У письмовому Зверненні, поданому Президенту учасниками зустрічі, ВРЦіРО пропонувала відмовитися від ідеї ухвалення нової редакції, а зосередити зусилля на ухваленні Концепції державно-конфесійних відносин в Україні та внесенні окремих змін до галузевого законодавства, яке регламентує діяльність релігійних організацій. Однак, Президент завірив учасників зустрічі, що “ми ці зміни відпрацюємо, нормативно-правова база буде створена, і після того, як вони будуть узгоджені із загальним консенсусом, я як Президент підпишу цей закон”. Таким чином, Президент України, не відмовляючись від ідеї нової редакції базового Закону про свободу совісті, публічно пообіцяв лідерам українських Церков і релігійних організацій узгоджувати зміни до законодавства з релігійною спільнотою на засадах консенсусу.

Доречно зазначити, що, оцінюючи результати зустрічі, експерти вже на той час припустили, що “питання оновлення чинного законодавства про свободу совісті та релігійні організації буде і надалі нести в собі конфліктний потенціал у державно-конфесійних відносинах в найближчій перспективі”⁸.

³ Цей візит, а також патріарше благословення Президента України мали виразний політичний характер, що визнавали і представники РПЦ. Так, протоієрей Г.Беловолов заявляв: “...Слід пам’ятати, що Патріарха Московського і всієї Русі Кирила до Києва на інаугурацію запросив сам Віктор Янукович. Звичайно, Патріарх міг прийняти, а міг і відхилити це запрошення, але... відмова від запрошення була б відмовою від тієї концептуальної ідеї, яку висловив Патріарх Кирил, ... від ідеї про єдність Святої Русі, про єдність Руського світу... У цьому сенсі рішення Патріарха прийняти це запрошення є послідовним, продуманим і також концептуальним”. Див.: Васильєв М. Янукович вибрав благословення Патріарха Кирила. – KM.RU–Україна, 24 лютого 2010г., http://www.km.ru/news/yanukovich_vybral_blagoslovenie.

⁴ Розпорядження КМУ №1502 від 19 липня 2010р.

⁵ Указ Президента України “Про оптимізацію центральних органів виконавчої влади” №1085 від 9 грудня 2010р.

⁶ У січні 2011р. Верховна Рада прийняла в першому читанні законопроект про внесення змін до деяких законодавчих актів України (реєстр. №6532), яким передбачено скасування Закону “Про захист суспільної моралі” і, відповідно, ліквідація самої Комісії

⁷ Модернізація України – наш стратегічний вибір. – Сайт Президента України, http://www.president.gov.ua/docs/Poslannya_sborka.pdf, с.43. Виділення – ред.

⁸ Заць О. Попередні висновки із зустрічі Президента Віктора Януковича з Всеукраїнською Радою церков і релігійних організацій. – 10 травня 2011р., <http://www.religion.in.ua>.

ПРОБЛЕМА НОВОЇ РЕДАКЦІЇ ЗАКОНУ УКРАЇНИ ПРО СВОБОДУ СОВІСТІ

Питання розробки нової редакції Закону “Про свободу совісті та релігійні організації” або внесення змін до нього постало у зв’язку з рекомендаціями Парламентської Асамблеї Ради Європи від 5 жовтня 2005р. Як впливає з наведеного нижче витягу, ПАРЄ, відзначивши прогресивний характер названого Закону, рекомендує його вдосконалення. Вперше про розробку нової редакції Закону йшлося в Указі Президента “Про План заходів із виконання обов’язків та зобов’язань України, що випливають з її членства в Раді Європі” №39 від 30 січня 2006р., аналогічні доручення містилися також в указах Президента 2009р. і 2010р., що стосувалися Річних національних програм з підготовки України до набуття членства в НАТО.

Увесь цей час ВРЦіРО, інші релігійні об’єднання, громадські організації виступали за те, що змінам базового закону (як і інших законів, що стосуються забезпечення права на свободу совісті та діяльності релігійних організацій, має передувати прийняття Концепції державно-конфесійних відносин, яка має бути покладена в основу зазначених змін і головне – розроблена і прийнята за участі та згоди релігійної спільноти. Проект такої Концепції був розроблений у 2004р.

Зусилля ВРЦіРО та інших суб’єктів мали позитивний результат. Зокрема Розпорядженням Кабінету Міністрів №-1002р від 23 липня 2008р. доручалося розробити нову редакцію Закону та подати на розгляд Уряду лише “після узгодження остаточної редакції законопроекту провідними релігійними організаціями України”, аналогічне Розпорядження №-1228р від 14 червня 2010р. передбачало розробку нової редакції Закону лише “після прийняття Концепції державно-конфесійних відносин в Україні”. Однак, Указом Президента №24 від 12 січня 2011р. ці застереження були фактично скасовані.

Доповідь Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо виконання Україною обов’язків та зобов’язань, у т.ч. Резолюція ПАРЄ №1466 та Рекомендація ПАРЄ №1722 від 5 жовтня 2005р.

(ВІТЯГ)

F. Свобода совісті та віросповідання

269. Україна зобов’язалася запровадити нову недискримінаційну систему реєстрації церков та знайти правове рішення для повернення церковного майна. Чинний Закон “Про свободу совісті та релігійні організації” датується 1991р. Незважаючи на те, що він вважається одним із найкращих законів про свободу віросповідання у регіоні, деяким з його положень бракує ясності. Цим законом обмежуються форми, у яких можуть створюватись релігійні організації, встановлюється обмеження на мінімальну кількість засновників, які можуть зареєструвати статут організації, у кількості 10 осіб (водночас для інших громадських організацій вимагається 3 особи), забороняється створювати місцеві або регіональні

* Парламентська Асамблея закликала гарантувати всім церквам, релігійним організаціям, центрам та громадам статус юридичної особи, якщо їхня діяльність не порушує права людини або міжнародне право. Рекомендація №1556 (2002) про релігію та зміни в Центральній та Східній Європі, прийнята ПАРЄ 24 квітня 2002р.

Слід зазначити, що у Зверненні ВРЦіРО, нарівні з пропозицією про прийняття Концепції державно-конфесійних відносин, містилися також пропозиції змін до окремих законодавчих актів стосовно комплексу заходів з повернення Церквам і релігійним організаціям майна, вилученого тоталітарним режимом минулого, та комплексних змін до законодавства про освіту з метою, зокрема, надання релігійним організаціям права заснування навчальних закладів державного стандарту освіти.

Пропозиції ВРЦіРО, за невеликим винятком, не були почуті. Про це свідчить повторне Звернення членів ВРЦіРО, передане Президенту України під

відділення без статусу юридичної особи, не передбачається надання статусу юридичної особи релігійним об’єднанням, проводиться дискримінація іноземців та осіб без громадянства. Прозорості бракує і в питанні того, які організації реєструються обласними державними адміністраціями, а які – Державним комітетом України у справах релігій. Закон також містить ряд інших нечітких положень, які залишають широкий вибір виконавчим органам. Тому **досить прогресивний закон на час його прийняття зараз потребує значних змін.** Водночас, існуючий принцип реєстрації статутів релігійних організацій для отримання статусу юридичної особи та відсутність вимог до реєстрації релігійної організації як такої слід зберегти у відповідності з Рекомендацією Парламентської Асамблеї №2002) 1556)*.

270. Законодавству України все ще бракує ефективних правових способів повернення церковного майна. До цього часу таке повернення здійснювалося несистематично на підставі постанови Верховної Ради від 1991р. та кількох указів президента. Правова проблема реституції в основному породжена тим, що релігійні об’єднання не мають права на отримання статусу юридичної особи і, таким чином, не можуть володіти майном. Більшість організацій, які володіли майном, яке має бути повернене, перестали існувати, а Православна Церква представлена декількома організаціями. Це призводить до практики повернення майна *ad hoc*, що повністю залежить від преференцій органів місцевої влади і що в більшості випадків тягне за собою не відновлення права власності, а передачу майна у безоплатну оренду. **Тому ми закликаємо українське керівництво виробити чіткі правила повернення майна релігійних організацій.**

271. Відповідно до Звіту 2005р. Квakerської Ради у Європейських Справах (*Quaker Council for European Affairs*), Закон 1999р. про альтернативну (невійськову) службу вимагає перегляду, оскільки він прямо обмежує право на відмову від військової служби релігійними переконаннями; ті, хто відмовляються служити з інших міркувань, не мають можливості проходження невійськової служби. У 2001р., Комітет з прав людини ООН закликав уряд України “розширити в законі підстави для відмови від військової служби для поширення їх, без дискримінації, на всі релігійні вірування та інші переконання, і щоб будь-яка альтернативна служба для відмовників за ідейними міркуваннями здійснювалась без дискримінації”. Проте, відсутня інформація про те, що органи влади України розглядають питання розширення легітимних підстав для відмови від військової служби. Відповідно, ті, хто відмовляються від проходження військової служби не за релігійними переконаннями, можуть уникнути служби лише шляхом підкупу військових посадовців або ухиляючись від призову.

час другої зустрічі – 21 березня 2012р. Текст цього Звернення є аналогічним попередньому та містить ті самі пропозиції і сподівання, що і Звернення від 21 квітня 2011р. (*текст Звернення ВРЦіРО до Президента України В.Януковича від 21 березня 2012р. вміщено в цій збірці*).

Додатково

На особливу увагу заслуговує та обставина, що Церква вперше в документі такого рівня торкнулася питань поляризації українського суспільства, зростання “прірви” між багатими та бідними, проблем захисту дітей і знедолених, масового зростання цін на споживчі товари та комунальні послуги тощо. У Зверненні йшлося про те, що “керівництво держави має врахувати цю складну ситуацію під час проведення пенсійної, житлової та інших реформ”. Така позиція Церкви відповідає суспільному запиту, про що свідчать результати соціологічних досліджень громадської думки.

⁹ Докладно див.: матеріал “Релігійність українців: рівень, характер, ставлення до окремих аспектів церковно-релігійної ситуації і державно-конфесійних відносин”, вміщений в цій збірці.

2. Зміни до Закону “Про свободу совісті та релігійні організації”

16 березня 2012р. на розгляд Верховної Ради подано законопроект “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо діяльності Міністерства юстиції, Міністерства культури, інших центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується через відповідних міністрів, а також Державного космічного агентства)” (реєстр. №10221). Проект передбачав внесення змін до 36 чинних законодавчих актів, у т.ч. – до Закону “Про свободу совісті та релігійні організації”¹⁰. Зміни до базового закону у сфері свободи совісті полягали насамперед у наступному:

- ускладненні реєстрації релігійних організацій (фактично, запровадженні подвійної реєстрації);
- посиленні контролю над діяльністю релігійних організацій (зокрема, такі повноваження отримувала прокуратура);
- ускладненні контактів українських релігійних організацій з представниками зарубіжних релігійних організацій, проповідниками, місіонерами та ін. (запровадження інституту погодження перебування іноземних релігійних діячів на території України з “центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері релігії”).

Законопроект, зокрема в частині змін до Закону про свободу совісті, дістав негативні оцінки Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради та профільного парламентського комітету (врідка “Законопроект №10221 та його оцінки...”, с.6).

4 червня 2012р. ВРЦіРО звертається до Президента В.Януковича, Секретаря РНБО А.Клюєва, глав парламентських фракцій і профільних комітетів з проханням сприяти відхиленню законопроекту №10221. Однак, 5 червня Парламент ухвалює законопроект у першому читанні. Позиція Комітету з питань культури і духовності, який рекомендував Парламенту відхилити законопроект, під час розгляду оголошена не була.

11 червня ВРЦіРО звертається до голови ВР В.Литвина, народного депутата Ю.Мірошниченка та Міністра юстиції О.Лавриновича з проханням про вилучення із законопроекту №10221 будь-яких положень, що передбачають внесення змін до Закону “Про свободу совісті та релігійні організації”. Надалі відбуваються ряд зустрічей, міжвідомчих нарад і засідань за участі представників ВРЦіРО, на яких підтверджується думка про те, що наміри внесення змін до базового закону про свободу совісті є хибними. Зокрема, консолідовану думку щодо недоцільності внесення будь-яких неузгоджених змін до Закону висловлює Робоча група з підготовки законопроектів у сфері свободи совісті при Міністерстві культури. До такої ж думки схиляється й автор законопроекту Ю.Мірошниченко.

Однак, 16 жовтня 2012р. Верховна Рада приймає законопроект №10221 у другому читанні та як закон.

17 жовтня на зустрічі з Президентом України представники ВРЦіРО звернулися до нього

“з рішучим закликком накласти вето на... закон”. Президент В.Янукович завірив учасників зустрічі, що “думка Ради церков матиме велике значення при прийнятті рішення про долю цього закону”.

22 жовтня на засіданні Комісії з питань забезпечення прав релігійних організацій при Кабінеті Міністрів за участі представників конфесій і профільних міністерств: ухвалюється рішення про необхідність ветоування законопроекту №10221 з метою недопущення змін до чинного Закону “Про свободу совісті та релігійні організації”.

30 жовтня оприлюднено Відкритий лист громадських організацій, правозахисників і науковців до В.Януковича. У листі міститься заклик застосувати право вето до законопроекту №10221 та повернути його на доопрацювання до Парламенту для врахування експертної думки і пропозицій ВРЦіРО.

6 листопада закон надіслано до Президента України.

21 листопада Президент В.Янукович підписав Закон №10221.

Окреслена ситуація виявила відверте ігнорування Президентом України та більшістю депутатського корпусу позицій релігійної спільноти, Всеукраїнської ради церков і релігійних організацій. Можна стверджувати, що не лише зміни до базового Закону про свободу совісті, але й процес їх прийняття стали образою почуттів релігійних спільнот і їх лідерів, віруючих і просто демократично налаштованих громадян України. Йдеться не лише про порушення Регламенту Верховної Ради, які також спостерігалися під час обох розглядів законопроекту. Йдеться насамперед про не дотримання слова Главою держави, про ситуацію, яку змушує багатьох переконатися в марності зусиль, спрямованих на налагодження діалогу з владою, марності сподівань бути нею почутими.

Що стосується змін до Закону “Про свободу совісті та релігійні організації”, то досить порівняти тексти рекомендацій ПАРЕ, звернень ВРЦіРО до Президента України від 21 квітня 2011р. та 21 березня 2012р. – і переконатися, що ці зміни не мають нічого спільного ні з позицією ПАРЕ, ні з позицією релігійної спільноти України.

Держава посилила контроль над діяльністю релігійних організацій. Водночас, поза її увагою досі залишаються питання, що становлять життєво важливий інтерес для Церкви: налагодження нормального механізму комунікації між релігійними організаціями та центральною владою, який гарантував би їх право бути почутими; надання права релігійним організаціям засновувати навчальні заклади державного стандарту освіти; повернення майна; забезпечення рівного ставлення держави до всіх Церков і релігійних організацій України, усунення практики вивіщення певної Церкви та політизації конфесійних, культурних, мовних та інших відмінностей українського суспільства¹¹.

¹⁰ Автор законопроекту – Представник Президента України у Верховній Раді, народний депутат Ю.Мірошниченко (фракція Партії регіонів).

¹¹ Докладно про законотворчу та законодавчу діяльність Верховної Ради VI скликання див. статтю Ю.Решетнікова “Аналіз законодавчих ініціатив у сфері свободи совісті та державноконфесійних відносин Верховної Ради України VI скликання”, вміщену в цій збірці.

ЗАКОНОПРОЕКТ №10221 ТА ЙОГО ОЦІНКИ ГОЛОВНИМ НАУКОВО-ЕКСПЕРТНИМ УПРАВЛІННЯМ АПАРАТУ ВЕРХОВНОЇ РАДИ ТА ПРОФІЛЬНИМ ПАРЛАМЕНТСЬКИМ КОМІТЕТОМ**Законопроект №10221 (витяг)**

3. У Законі України “Про свободу совісті та релігійні організації”:

1) у частині першій статті 13 слова “з моменту реєстрації її статуту (положення)” замінити словами “з дня її державної реєстрації”;

2) у статті 14:

у частині першій слова “Для одержання релігійною громадою правоздатності юридичної особи” замінити словами “Для реєстрації статуту (положення) релігійної громади”, слова “у Республіці Крим – до Уряду Республіки Крим” замінити словами “в Автономній Республіці Крим – до Ради міністрів АР Крим”;

у частині другій слова “державного органу України у справах релігій” замінити словами “центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері релігії”;

у частині четвертій слова “виконавчого комітету сільської, селищної, міської Рад народних депутатів” замінити словами “виконавчого органу сільської, селищної, міської ради”;

3) у частині п'ятій статті 21 слова “виконавчого комітету сільської, селищної, міської Рад народних депутатів.” замінити словами “виконавчого органу сільської, селищної, міської ради”;

4) статтю 29 викласти в такій редакції:

“Стаття 29. Державний контроль за додержанням законодавства про свободу совісті та релігійні організації

Забезпечення виконання та додержання законодавства про свободу совісті, світогляду, віросповідання та релігійні організації здійснюють у межах компетенції центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері релігії, інші центральні органи виконавчої влади, органи прокуратури, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування”;

5) статтю 30 викласти в такій редакції:

“Стаття 30. Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері релігії

Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері релігії забезпечує проведення державної політики щодо релігій і церкви шляхом:

здійснення реєстрації статутів (положень) релігійних організацій, зазначених у частині другій статті 14 цього Закону, а також змін і доповнень до них;

офіційного погодження можливості зайняття проповідницькою чи іншою канонічною діяльністю, виконання релігійних обрядів священнослужителями, релігійними проповідниками, наставниками, іншими представниками зарубіжних релігійних організацій, які є іноземними громадянами і тимчасово перебувають в Україні;

здійснення контактів і координаційних зв'язків із відповідними органами інших держав;

забезпечення релігієзнавчої експертизи за участю представників релігійних організацій та відповідних спеціалістів;

сприяння зміцненню взаєморозуміння і терпимості між релігійними організаціями різних віросповідань;

сприяння участі релігійних організацій у міжнародних релігійних рухах, форумах, ділових контактах із міжнародними релігійними центрами та зарубіжними релігійними організаціями”;

6) у статті 31 слова “Службові особи і громадяни” замінити словом “Особа”.

* * *

ВИСНОВОК на проект Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо діяльності Міністерства юстиції, Міністерства культури, інших центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується через відповідних міністрів, а також Державного космічного агентства)” (реєстраційний №10221)

До Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації” (пункт 3).

Певний сумнів викликають запропоновані зміни до статей 13 та 14 цього Закону. Адже вони призведуть до запровадження т.зв. “подвійної” реєстрації релігійних організацій:

(а) державної реєстрації для набуття ними статусу юридичної особи; (б) реєстрації статутів (положень) релігійних організацій. За чинним Законом реєстрація статутів (положень) релігійних організацій здійснюється один раз – з метою набуття ними права юридичної особи. Запровадження “подвійної” реєстрації релігійних організацій може бути розцінено як звуження їх прав і свобод, що не узгоджується з частиною третьою статті 22 Конституції України. До того ж, відповідно до чинного Закону релігійні організації (які не ставлять собі за мету набуття статусу юридичної особи) можуть функціонувати без реєстрації своїх статутів (положень). Запровадження реєстрації релігійних організацій поверне їх до радянських часів, коли реєстрація мала не лише обліковий, а й дозвільний характер.

Не можна погодитись із пропозицією щодо покладення на органи прокуратури функції “забезпечення виконання та дотримання законодавства про свободу совісті, світогляду, віросповідання та релігійні організації” (стаття 29). Така позиція ґрунтується на приписах статті 121 Конституції України та пунктах 3, 4 статті 5 Закону “Про прокуратуру”, відповідно до яких прокуратура здійснює нагляд за: додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство; нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

Крім того, зміст статті 29 не повною мірою відповідає її назві. Адже у назві статті 29 йдеться про “державний контроль за додержанням законодавства про свободу совісті та релігійні організації”, тоді як у її змісті – про “забезпечення та виконання дотримання законодавства про свободу совісті, світогляду, віросповідання та релігійні організації”, а також про його здійснення не лише відповідними центральними органами виконавчої влади, органами прокуратури, місцевими органами виконавчої влади, а й органами місцевого самоврядування.

Недосконалим вбачається термінологічний апарат запропонованих змін (“свобода совісті, світогляду, віросповідання”) (стаття 29), який не повною мірою відповідає як термінології статті 35 Конституції України, так і чинного Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації”.

... **Узагальнюючий висновок: за результатами розгляду у першому читанні законопроект доцільно направити на доопрацювання.**

**Головне науково-експертне управління
25 квітня 2012р.**

* * *

Зокрема, у ході обговорення народні депутати – члени Комітету зазначили, що запропоновані зміни до статей 13, 14 Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації” узаконують запровадження подвійної реєстрації релігійних організацій, що суперечить статті 22 Конституції України, якою не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод. Крім того, сфери державно-конфесійних, міжрелігійних та етнопонаціональних відносин є надзвичайно чутливими і тому вимагають обережного та зваженого підходу, особливо у визначенні засад їх формування та реалізації.

... Зважаючи на викладене вище, Комітет з питань культури і духовності прийняв рішення рекомендувати Верховній Раді України за результатами розгляду у першому читанні проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо діяльності Міністерства юстиції, Міністерства культури, інших центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується через відповідних міністрів, а також Державного космічного агентства) (реєстр. №10221) **відхилити.**

**Комітет з питань культури і духовності
16 травня 2012р.**

3. ГРОМАДСЬКА ДУМКА ПРО СТАВЛЕННЯ ВЛАДИ ДО ЦЕРКОВ В УКРАЇНІ, ПРО ЦЕРКВУ, ПОЛІТИКУ І ПОЛІТИКІВ

1. Як свідчать результати соціологічних досліджень, громадяни дедалі більше утверджуються в думці, що ставлення нинішньої влади до українських Церков і релігійних організацій не є однаковим. З діаграми “З якою оцінкою ставлення державно влади до Церков в Україні Ви згодні найбільшою мірою?” видно, що наразі лише 22% громадян (проти 29% у 2010р.) погоджуються з тезою “влада ставиться однаково до всіх релігійних організацій в Україні”.

Натомість майже половина (49% проти 36% у 2010р.) – упевнені, що ставлення є різним, а саме: “є Церкви, до яких влада ставиться краще, ніж до інших” (35% проти 24% у 2010р.) і “влада вивищує одну Церкву на противагу іншим” (13% проти 11%, відповідно).

Зазначені оцінки мають виразні конфесійні та регіональні особливості. Так, найбільша частка згодних з першою тезою – серед опитаних, які віднесли себе до вірних УПЦ (34% проти 38% у 2010р.). Однак, число згодних з тезами про неоднакове ставлення та вивищення однієї Церкви на противагу іншим зросло з 35% до 42%.

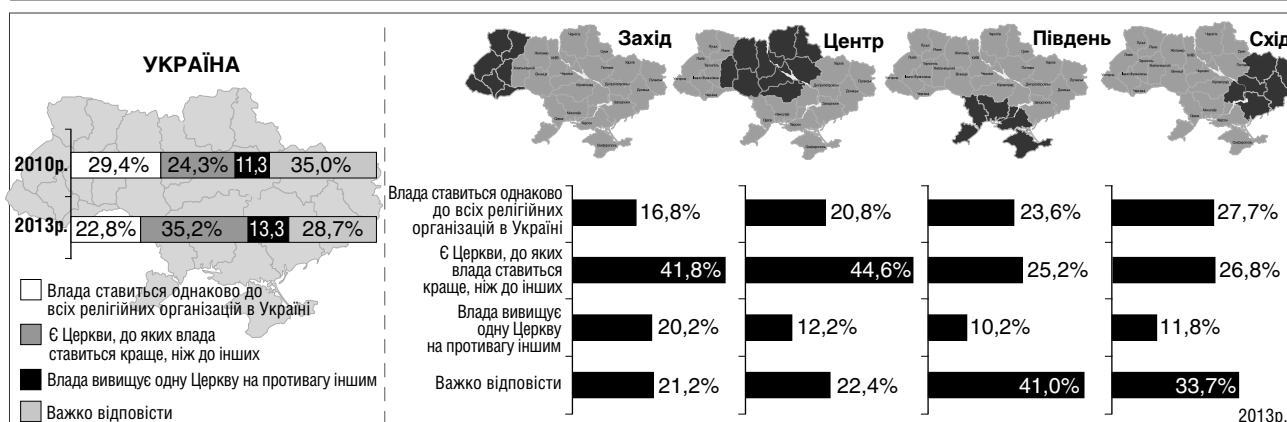
Серед вірних УГКЦ першу тезу підтримали лише 11%, вірних УПЦ-КП – 24%, серед “представників інших конфесій” – 24%, а тези про неоднакове ставлення та вивищення однієї Церкви на противагу іншим серед вірних УГКЦ відзначили 65% (проти 58% у 2010р.), УПЦ-КП – 53% (проти 44%), серед “представників інших конфесій” – 51%.

На Півдні і Сході країни першу тезу підтримали 24-28% опитаних (проти 33-34% у 2010р.), тоді як на Заході – лише 17%. Відповідно, тези про неоднакове ставлення та вивищення однієї Церкви на противагу іншим підтримали від 35-39% жителів Півдня і Сходу до 57% – Центру та 62% – Заходу (проти 53% у 2010р.)¹².

До цього слід додати, що число громадян, упевнених у тому, що в Україні існує повна свобода совісті та рівність віросповідань перед законом, у 2013р., порівняно з 2010р., зменшилося на 11%¹³.

2. Лише невелике число громадян позитивно ставляться до публічної демонстрації державними діями їх релігійної поведінки. У 2013р. зазначене позитивне ставлення засвідчили лише 17% опитаних (проти 21% у листопаді 2010р.); негативне – 38% (проти 40%); байдуже – 38% (проти 34%). Примітно, що серед віруючих позитивне ставлення висловили лише 22% (проти 26%), негативне – 34% (проти 37% у 2010р.) (діаграма “Як Ви ставитеся до того...?”).

З якою оцінкою ставлення державної влади до Церков в Україні Ви згодні більшою мірою?
% опитаних

	ВІРУЮЧІ / НЕВІРУЮЧІ (2013р.)			КОНФЕСІЙНО-ЦЕРКОВНА НАЛЕЖНІСТЬ (2013р.)						
	Віруючі	Вагаються між вірою і невір'ям	Невіруючі	УПЦ (МП)	УПЦ-КП	Інші православні	УГКЦ	Просто християнин	Інші конфесії	Не відносять себе до жодної релігії
Влада ставиться однаково до всіх релігійних організацій в Україні	25,8	18,1	15,2	33,9	23,8	22,3	11,3	14,0	23,9	14,5
Є Церкви, до яких влада ставиться краще, ніж до інших	34,2	36,2	27,8	33,2	35,3	36,3	42,6	37,4	29,9	31,7
Влада вивищує одну Церкву на противагу іншим	13,3	12,6	21,9	8,9	17,5	11,0	22,6	9,4	20,9	16,7
Важко відповісти	26,7	33,1	35,1	24,0	23,3	30,4	23,5	39,2	25,4	37,0

¹² Застосовується наступний розподіл областей за регіонами: **Захід**: Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька області; **Центр**: м.Київ, Вінницька, Житомирська, Київська, Кіровоградська, Полтавська, Сумська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська області; **Південь**: АР Крим, Миколаївська, Одеська, Херсонська області; **Схід**: Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Харківська області

¹³ Докладно див.: матеріал “Релігійність українців: рівень, характер, ставлення до окремих аспектів церковно-релігійної ситуації і державно-конфесійних відносин”, вміщений в цій збірці.

3. Громадяни загалом не впевнені, що Церква впливає на моральність української політики – за п'ятибальною шкалою цей вплив оцінено у 2,39 бала: від 2,87 на Півдні до 2,21 на Сході. Віруючі оцінюють зазначений вплив вище, ніж невіруючі – 2,56 і 1,58 бала, відповідно. Найвище оцінили вплив Церкви на моральність політики вірні УГКЦ – 2,88, УПЦ – 2,81 та УПЦ-КП – 2,67, найнижче – “просто християни” (2,14 бала).

Зазначений вплив є, на думку опитаних, позитивним (35%) або нейтральним (31%). Негативний вплив відзначили лише 12% опитаних. Позитивним вважають вплив 43% віруючих і лише 8% невіруючих. Найчастіше позитивний вплив відзначали вірні УГКЦ (61%), найрідше – “просто християни” (29%).

На Заході та Півдні переважає думка про позитивність впливу (44% і 53%, відповідно), у Центрі та на Сході – про його нейтральність (34% і 38%, відповідно). Примітно, що в Центрі негативний вплив відзначив кожен п'ятий опитаний (20%), тоді як в інших регіонах – 7-10%.

Натомість, на думку громадян, політики впливають на Церкву більшою мірою, ніж Церква на моральність політики. Їх вплив на Церкву оцінено у 3,27 бала: від 3,33 на Півдні до 3,20 на Сході.

При цьому, вплив політиків на Церкву є негативним. Так вважають 44% опитаних: від 38-39% на Заході, Півдні і Сході до 56% у Центрі. Негативний вплив відзначили також відносна більшість віруючих (41%) і більшість (55%) невіруючих. Думка про те, що зазначений вплив є негативним переважає в усіх групах за конфесійно-церковною належністю: від 52% “просто християн” до 37% серед вірних УГКЦ та УПЦ (діаграма “*Чи впливає Церква на моральність політики в Україні?*”, “*Чи впливають політики на Церкву в Україні?*”).

4. Лише незначне число громадян дотримуються думки, що Церквам не слід повертати майно, яке наразі належить державі. У 2013р. таку думку підтримали 14% опитаних (проти 10% у 2010р.). Більшість респондентів вважають, що майно має бути повернене Церкві: 31% – упевнені, що слід повернути все майно, яке колись відібрали у Церков, 33% – вважають, що досить повернути лише ті споруди, де відбуваються богослужіння. Найбільше прихильників повернення Церкви всього майна – на Заході (50%), найменше – в Центрі (23%) та на Сході (26%) (діаграма “*З якою думкою стосовно майна, яке до радянської влади належало Церквам...?*”).

5. Число громадян, які підтримують надання Церкви та релігійним організаціям права на заснування загальноосвітніх шкіл, у 2013р., порівняно з 2010р., дещо зменшилося: з 39% до 32%. Найбільше тих, хто підтримує надання зазначеного права, – серед жителів Заходу (50%), найменше – серед жителів Півдня (20%). В Центрі і на Сході таких респондентів 28% і 32%, відповідно.

Серед віруючих підтримка складає 38%, серед невіруючих – 11%. Ті, хто підтримує право Церков і релігійних організацій на заснування загальноосвітніх шкіл, становлять більшість або відносно більшість лише серед вірних УГКЦ та послідовників “інших конфесій” (по 52%), а також серед вірних УПЦ-КП (46% проти 35% тих, хто надання такого права не підтримує (діаграма “*Чи повинні Церкви та релігійні організації отримати право...?*”).

6. Більшість громадян поділяють думку про те, що українським Збройним Силам потрібні капелани (військові священики). У 2013р. таку думку підтримали 56% опитаних (проти 52% у 2010р.). Найбільшою є підтримка серед жителів Заходу (73%), найменшою – серед жителів Центру (42%). Число тих, хто підтримує зазначену думку, переважає число її противників у всіх регіонах, за винятком Центру, де частки її прихильників і противників є приблизно однаковими.

Серед віруючих підтримка складає 61%, серед невіруючих – 21%.

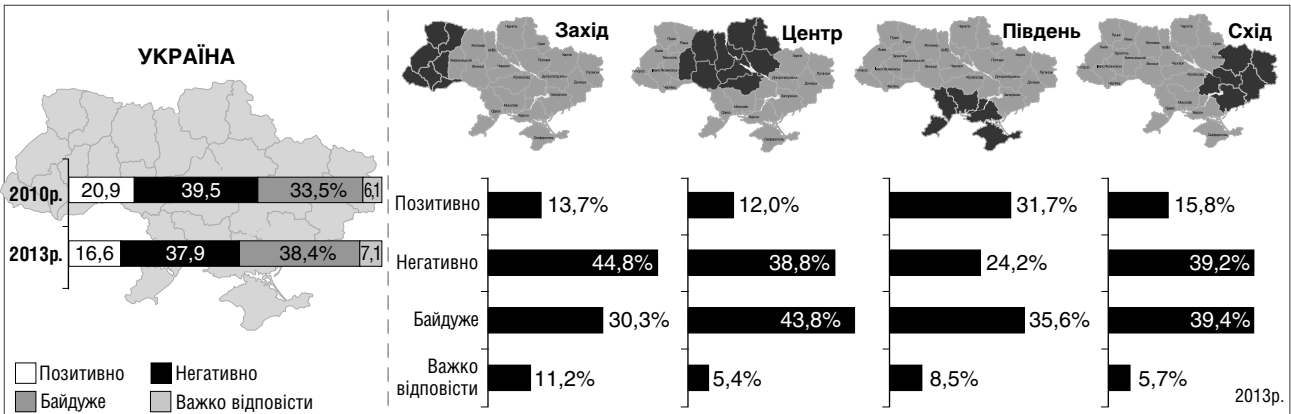
Ті, хто підтримує потребу Збройних Сил у капеланах, становлять більшість або відносно більшість у всіх групах за ознакою конфесійно-церковної належності.

7. Попри припущення окремих експертів та оглядачів про можливе активне поширення в українському суспільстві доктрини Патріарха Московського та всієї Русі Кирила “Русский мир”, збільшення числа тих, хто чув про цю доктрину не спостерігається. Так, у 2013р. засвідчили, що чули про неї, 19% опитаних, тоді як у 2010р. – 17%. Серед віруючих чули про неї 21%, серед невіруючих – 15%. Примітно, що доктрина відома більшою мірою тим, хто сприймає її критично, – знайомство з нею відзначили 35% вірних УГКЦ, 29% – вірних УПЦ-КП і 22% – вірних УПЦ.

Оцінка спрямування доктрини має виразно регіональний характер: на Заході 78% опитаних упевнені, що вона спрямована на реставрацію Російської імперії, на Півдні і Сході – більшість жителів вважають, що доктрина спрямована на духовне єднання братніх російського, українського та білоруського народів (70% і 60%, відповідно). У Центрі першу тезу підтримують 39% жителів, другу – 46%. Найбільше прихильників другої тези – серед вірних УПЦ (71%), найменше – серед вірних УГКЦ (3%).

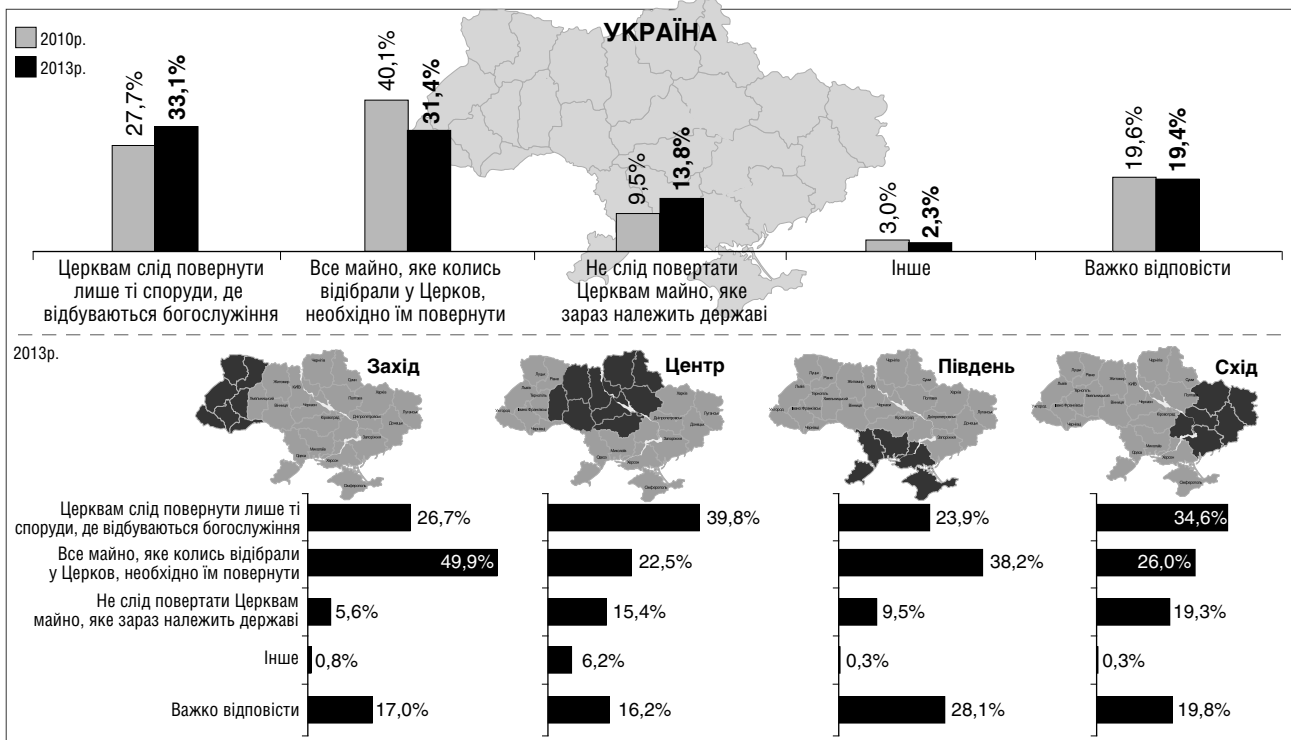

Як Ви ставитесь до того, що деякі державні діячі України публічно, в т.ч. у присутності ЗМІ демонструють свою релігійну поведінку?
% опитаних

	ВІРУЮЧІ / НЕВІРУЮЧІ (2013р.)			КОНФЕСІЙНО-ЦЕРКОВНА НАЛЕЖНІСТЬ (2013р.)						
	Віруючі	Вагаються між вірою і невір'ям	Невіруючі	УПЦ (МП)	УПЦ-КП	Інші православні	УГКЦ	Просто християнин	Інші конфесії	Не відносять себе до жодної релігії
Позитивно	21,7	8,2	6,0	24,8	18,6	16,8	17,5	8,8	22,7	4,0
Негативно	33,7	41,3	54,3	24,3	45,1	34,2	41,2	51,5	31,8	49,1
Байдуже	37,3	45,1	34,4	43,0	29,0	44,6	27,2	31,6	31,8	40,7
Важко відповісти	7,4	5,5	5,3	7,9	7,4	4,4	14,0	8,2	13,6	6,2

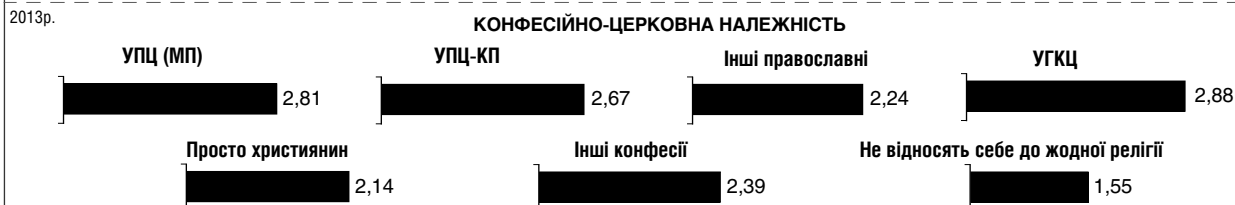
З якою думкою стосовно майна, яке до радянської влади належало Церквам, Ви згодні більшою мірою?
% опитаних

	ВІРУЮЧІ / НЕВІРУЮЧІ (2013р.)			КОНФЕСІЙНО-ЦЕРКОВНА НАЛЕЖНІСТЬ (2013р.)						
	Віруючі	Вагаються між вірою і невір'ям	Невіруючі	УПЦ (МП)	УПЦ-КП	Інші православні	УГКЦ	Просто християнин	Інші конфесії	Не відносять себе до жодної релігії
Церквам слід повернути лише ті споруди, де відбуваються богослужіння	32,7	37,5	27,6	31,4	34,7	38,9	20,2	30,8	19,7	27,4
Все майно, яке колись відібрали у Церков, необхідно їм повернути	38,6	18,4	7,2	40,3	38,8	24,9	63,2	26,2	39,4	8,8
Не слід повертати Церквам майно, яке зараз належить державі	9,1	20,5	42,8	10,2	11,5	12,8	1,8	13,4	12,1	34,5
Інше	2,1	4,1	0,7	2,3	1,4	2,9	0,9	4,7	0,0	1,3
Важко відповісти	17,4	19,5	21,7	15,8	13,7	20,5	14,0	25,0	28,8	27,9

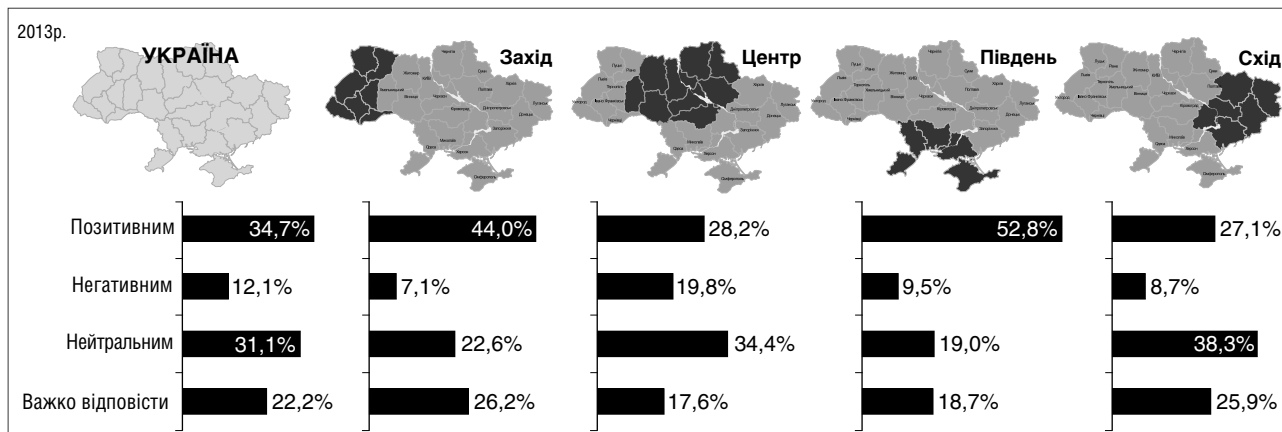

Чи впливає Церква на моральність політики в Україні?*, середній бал

* За шестиступенною шкалою від 0 до 5, де "0" означає, що Церква не впливає зовсім, а "5" – максимально впливає.

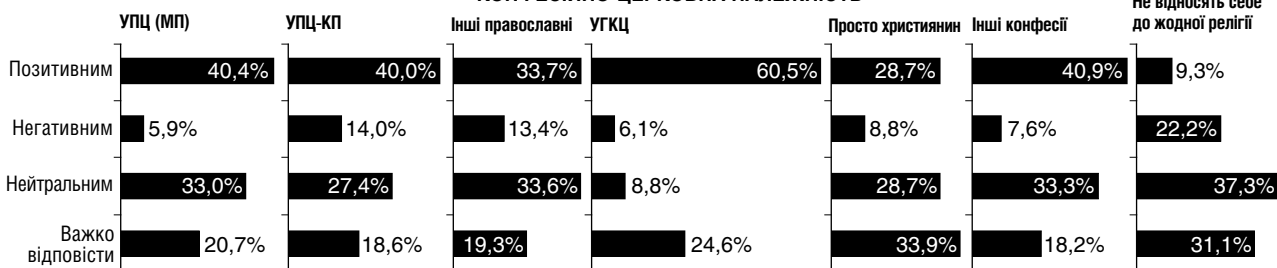
Цей вплив є в цілому позитивним чи негативним? % ОПИТАНИХ

ВІРУЮЧІ / НЕВІРУЮЧІ

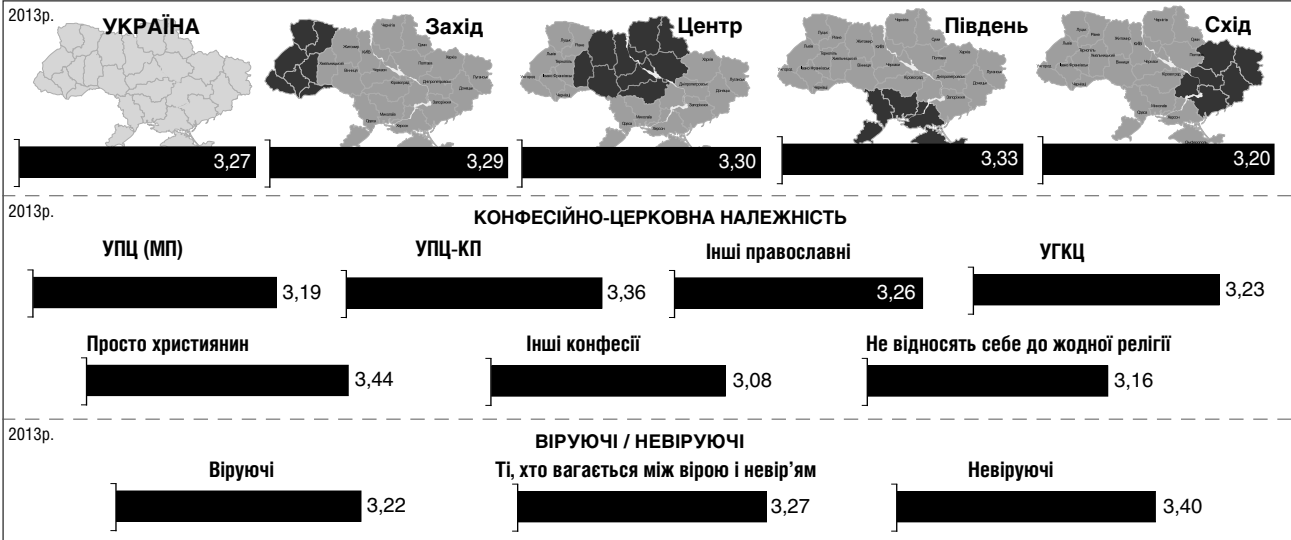

КОНФЕСІЙНО-ЦЕРКОВНА НАЛЕЖНІСТЬ

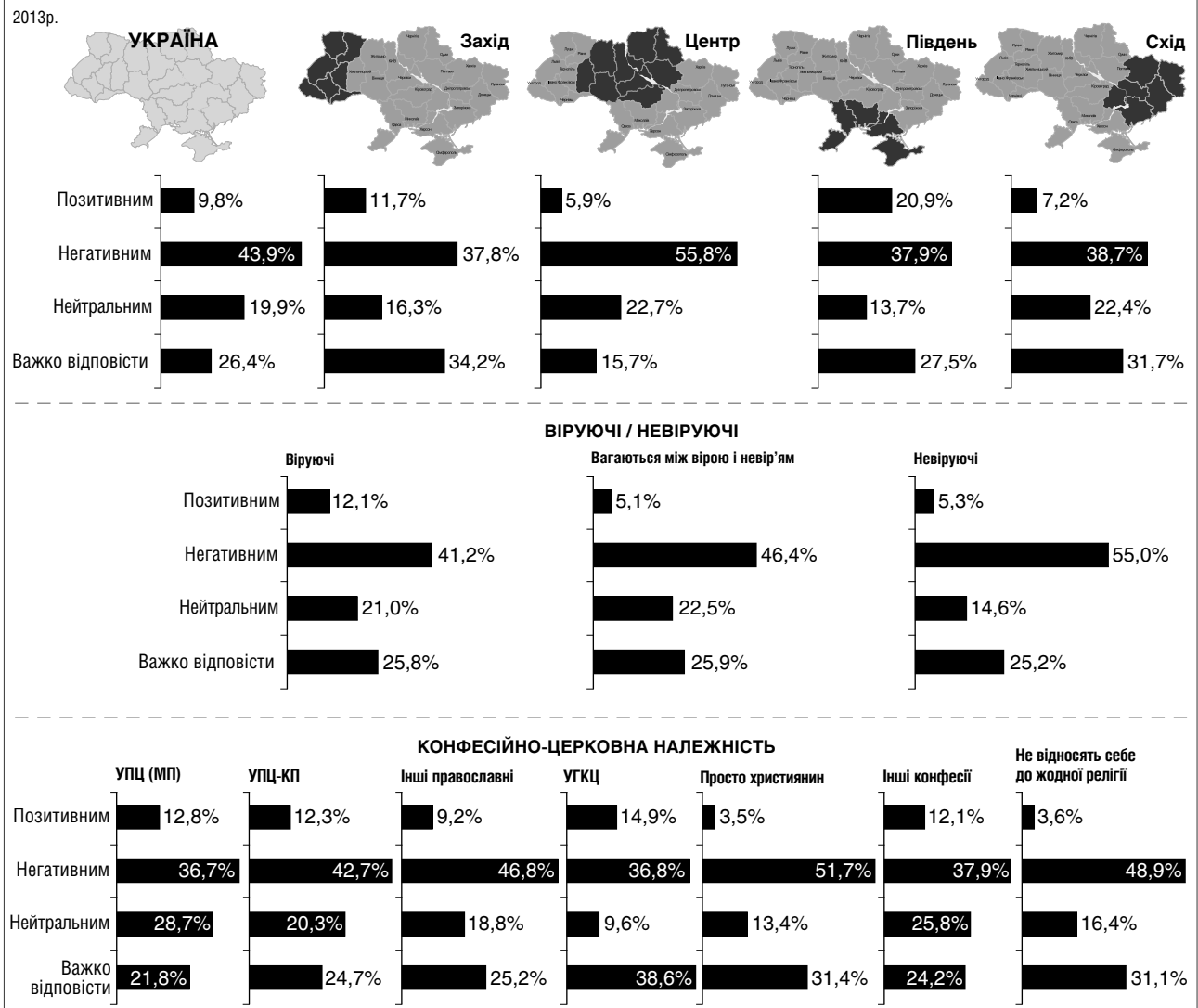

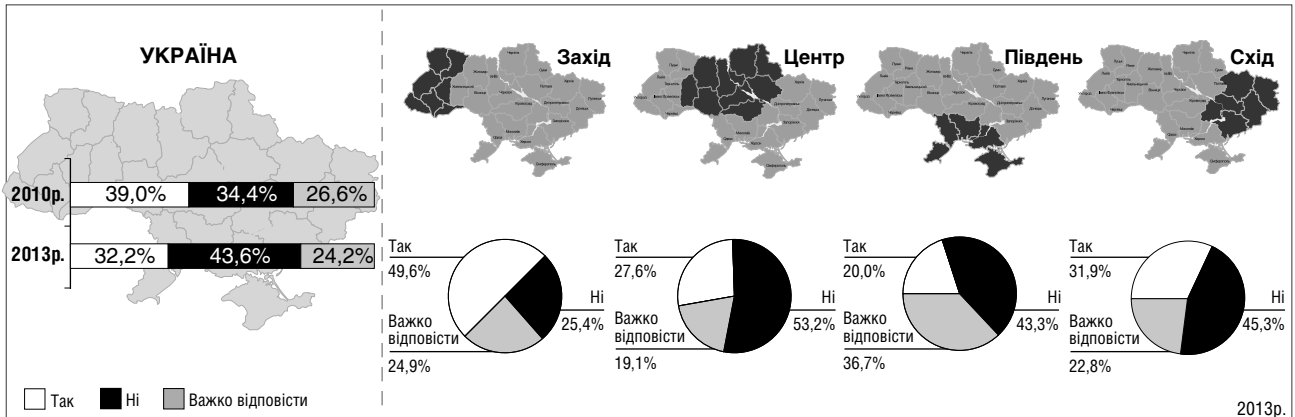
Чи впливають політики на Церкву в Україні?*, середній бал

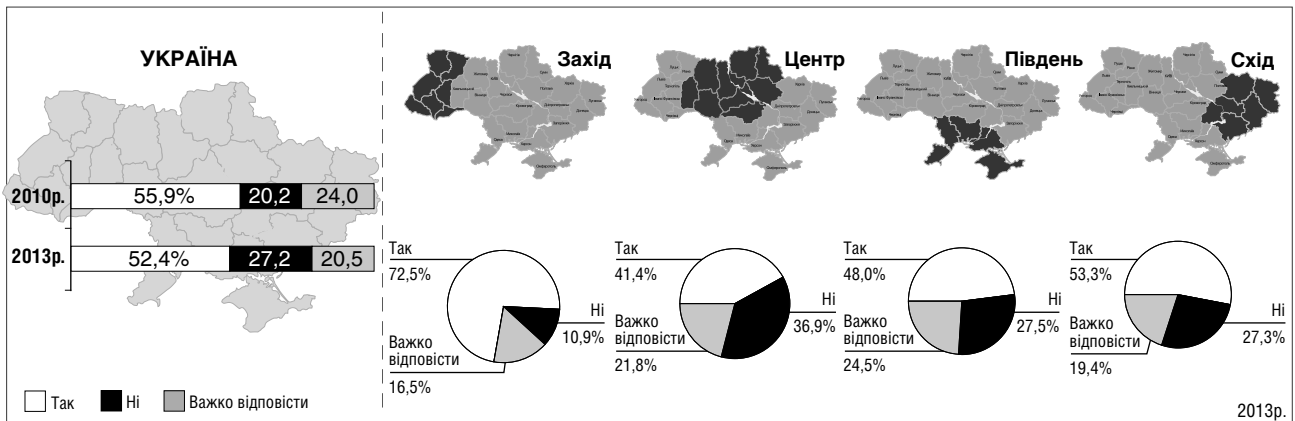
* За шестибальною шкалою від 0 до 5, де "0" означає, що політики не впливають зовсім, а "5" – максимально впливають.

Цей вплив є в цілому позитивним чи негативним? % опитаних

Чи повинні Церкви і релігійні організації отримати право на заснування загальноосвітніх шкіл?
 % опитаних

	ВІРУЮЧІ / НЕВІРУЮЧІ (2013р.)			КОНФЕСІЙНО-ЦЕРКОВНА НАЛЕЖНІСТЬ (2013р.)							ОСВІТА (2013р.)		
	Віруючі	Вагаються між вірою і невір'ям	Невіруючі	УПЦ (МП)	УПЦ-КП	Інші православні	УГКЦ	Просто християнин	Інші конфесії	Не відносять себе до жодної релігії	Неповна середня	Середня або середня спеціальна	Вища або незакінчена вища
Так	38,3	22,9	11,2	34,7	46,0	27,1	51,8	24,0	52,2	11,1	29,7	31,7	33,4
Ні	36,4	53,2	74,3	33,4	35,1	50,0	22,8	47,4	19,4	70,4	36,6	43,2	45,5
Важко відповісти	25,3	23,9	14,5	31,9	18,9	22,9	25,4	28,7	28,4	18,6	33,7	25,1	21,1

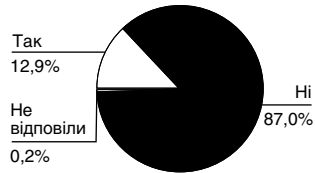
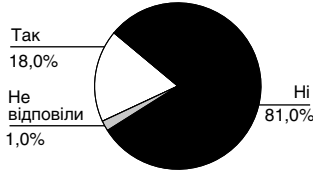
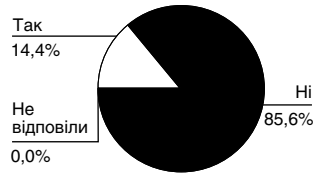
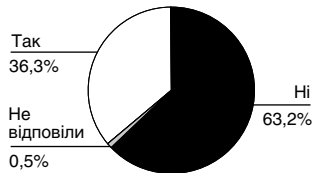
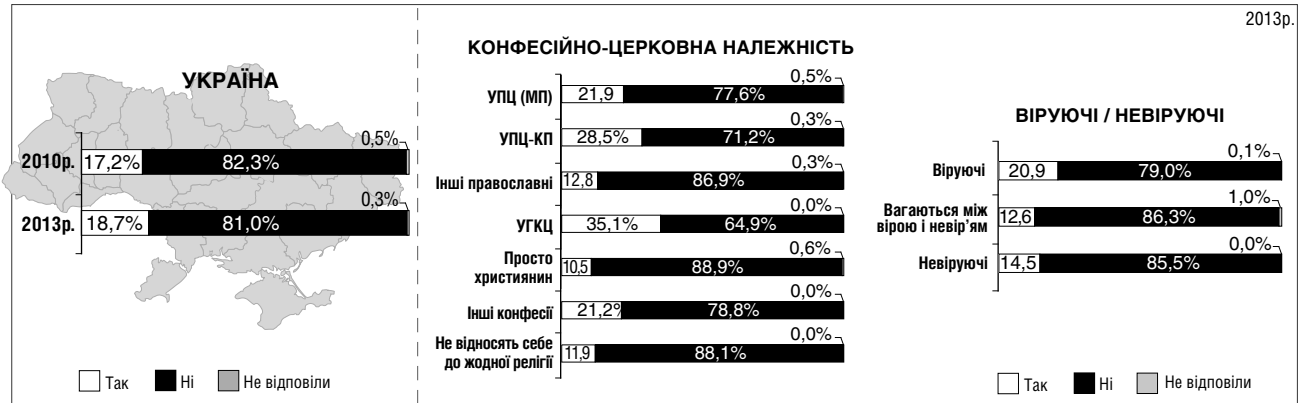
Чи потрібні українським Збройним Силам капелани (військові священики)?
 % опитаних

	ВІРУЮЧІ / НЕВІРУЮЧІ (2013р.)			КОНФЕСІЙНО-ЦЕРКОВНА НАЛЕЖНІСТЬ (2013р.)						
	Віруючі	Вагаються між вірою і невір'ям	Невіруючі	УПЦ (МП)	УПЦ-КП	Інші православні	УГКЦ	Просто християнин	Інші конфесії	Не відносять себе до жодної релігії
Так	60,9	39,9	20,5	58,6	61,1	49,7	77,2	49,7	68,7	21,2
Ні	20,3	36,9	62,3	24,0	20,3	28,5	5,3	24,6	13,4	55,8
Важко відповісти	18,8	23,2	17,2	17,4	18,6	21,8	17,5	25,7	17,9	23,0

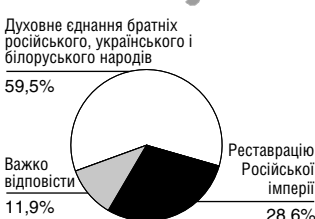
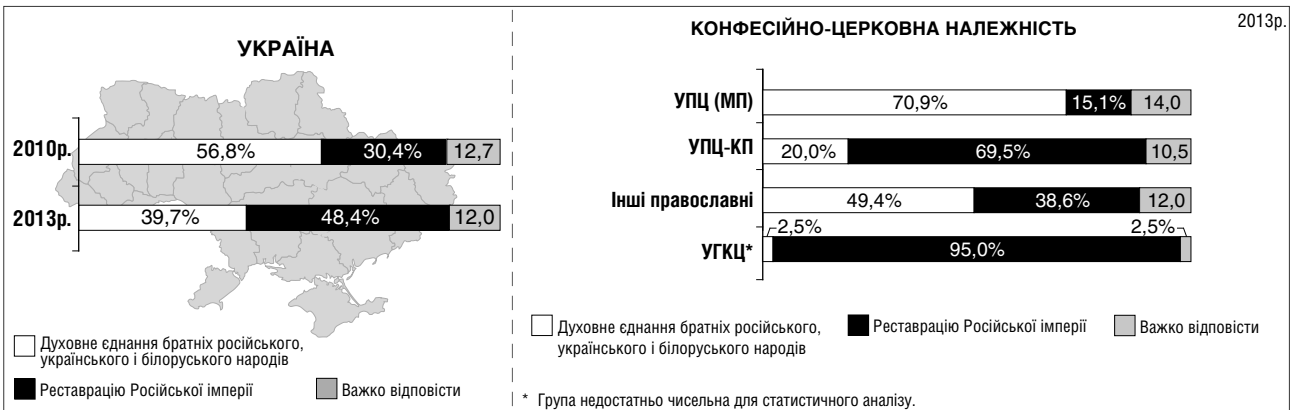
Чи чули Ви про Доктрину "Русского мира" Патріарха Кирила?
% опитаних

2013р.

Доктрина "Русского мира" спрямована на...
% тих, хто чув про Доктрину

2013р.

АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧИХ ІНІЦІАТИВ У СФЕРІ СВОБОДИ СОВІСТІ ТА ДЕРЖАВНО-КОНФЕСІЙНИХ ВІДНОСИН ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ VI СКЛИКАННЯ¹

Юрій РЕШЕТНИКОВ,
голова Державного комітету України
у справах національностей та релігій (2009-2011рр.)

Як відомо, у доповіді ПАРЄ від 5 жовтня 2005р. “Про виконання обов’язків та зобов’язань Україною”, з одного боку, відзначається те, що чинний Закон України “Про свободу совісті та релігійні організації” вважається одним із найкращих законів про свободу віросповідання у регіоні, а з іншого, обгрунтовано зазначається, що “досить прогресивний закон на час його прийняття зараз потребує значних змін”², з чим не можна не погодитись з огляду на значні суспільні зміни, що відбулися в Україні з моменту ухвалення зазначеного Закону.

Не викликає сумнівів те, що законодавче забезпечення свободи совісті та діяльності релігійних організацій є живою матерією, що повинно розвиватися відповідно до розвитку суспільних відносин, що впливають на зазначену сферу.

Відповідно до ст.75 Конституції України, Верховна Рада є єдиним органом законодавчої влади в Україні. Згідно із ст.85 Конституції, до виключної компетенції Верховної Ради належить внесення змін до Конституції, прийняття законів, визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики тощо.

Згідно із ст.92 Конституції, виключно законами України визначаються права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод, основні обов’язки громадянина, засади утворення і діяльності об’єднань громадян, організація і діяльність органів виконавчої влади, основи національної безпеки тощо. Відповідно до ст.93 Конституції, народним депутатам України, нарівні з Президентом, Кабінетом Міністрів та Національним банком, належить право законодавчої ініціативи. До цього варто додати і наявний суб’єктивний чинник в оцінюванні стану державно-конфесійних і міжконфесійних відносин, бачення напрямів їх подальшого розвитку з боку народних депутатів України, які мають змогу безпосередньо впливати на формування законодавчої бази в галузі свободи совісті та діяльності релігійних організацій.

У складі Верховної Ради України, відповідно до ст.89 Конституції, діють комітети, в т.ч. Комітет з питань культури і духовності, який, згідно з Постановою Верховної Ради “Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України шостого скликання”, здійснює законопроектну роботу, готує, попередньо розглядає питання, віднесені до повноважень Верховної Ради, та виконує контрольні функції, зокрема, в галузі державної політики у сфері свободи совісті та релігійних організацій³.

Варто зауважити, що, відповідно до ст.2 Закону “Про свободу совісті та релігійні організації”, в Україні всі правовідносини, пов’язані із свободою совісті і діяльністю релігійних організацій, регулюються законодавством України, а законодавство України про свободу совісті та релігійні організації складається з Закону “Про свободу совісті та релігійні організації” та інших законодавчих актів України, виданих відповідно до нього.

Відтак є очевидним, що саме Верховна Рада відіграє ключову роль у правовому забезпеченні подальшого розвитку державно-конфесійних відносин в Україні. Відповідно, видається необхідним у контексті дослідження тенденцій розвитку вказаного комплексу відносин в Україні аналіз законотворчої роботи Парламенту у відповідній сфері.

¹ Стаття опублікована на сайті “Релігія в Україні”. Див.: <http://www.religion.in.ua/main/analitica/19863-analiz-zakonodavchix-iniciativ-u-sferi-svobodi-sovisti-ta-derzhavno-konfesijnix-vidnosin-verhovnoyi-radi-ukrayini-vi-sklikannya.html>. Друкується в цій збірці з незначними скороченнями та редакційними виділеннями в тексті.

² Доповідь Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо виконання Україною обов’язків та зобов’язань від 5 жовтня 2005р. – <http://www.minjust.gov.ua/0/6782>.

³ Постанова ВРУ “Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України шостого скликання” №4 від 4 грудня 2007р. – <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4-17/ed20110519>.

Загалом, Верховна Рада VI скликання ухвалила не так багато нормативних актів в інтересах подальшої гармонізації державно-конфесійних відносин, проте деякі з них стали вагомим кроком у напрямі подальшого розвитку таких відносин.

Ідеться, насамперед, про **внесення змін до Земельного кодексу України** на початку 2009р. з метою надання релігійним організаціям права на постійне землекористування, тобто розв'язання питання, яке постало ще 2002р. з моменту набуття чинності новим Земельним кодексом.

Так само важливим є і передбачене **Податковим кодексом**, ухваленим 2010р., звільнення релігійних організацій від сплати податку на додану вартість при здійсненні операцій із ввезення предметів культового призначення, чого вони були позбавлені з 2005р.

Сприятливим для релігійних організацій стало і надання їм з 2009р. права оренди земельних ділянок і приміщень державної та комунальної форми власності без застосування конкурсних процедур, які раніше ставили релігійні організації у апорі програтане становище по відношенню до комерційних установ⁴.

А в Законі **“Про засади внутрішньої і зовнішньої політики”**, ухваленому у 2010р., відродження духовних цінностей Українського народу, створення умов для консолідації суспільства на основі національної системи духовних цінностей, відновлення повноцінного діалогу між представниками різних соціальних та етнічних груп, культур та релігійних конфесій; забезпечення умов для формування толерантного суспільства, гарантування свободи совісті та віросповідання було віднесено до основних засад внутрішньої політики в гуманітарній сфері.

Разом з тим, передбачений у Законі **“Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства”**, ухваленому у 2011р. і який набув чинності 25 грудня 2011р., порядок перебування на території України іноземців та осіб без громадянства, які прибули в Україну з метою проповідання релігійних віровчень, виконання релігійних обрядів чи іншої канонічної діяльності за запрошенням релігійних організацій не лише не покращив можливості для відповідної діяльності священнослужителів - іноземців, але, на думку експертів, ще більш ускладнив порядок їх в'їзду і перебування на території України.

16 жовтня 2012р. Верховна Рада ухвалила, а 21 листопада Президент підписав Закон **“Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо діяльності Міністерства юстиції, Міністерства культури, інших центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується через відповідних міністрів, а також Державного космічного агентства)”** (реєстр. №10221). Законопроект було внесено представником Президента України у Верховній Раді Ю.Мірошниченком, хоча,

за визнанням останнього, зазначений законопроект було розроблено Міністерством юстиції України, як і низку інших подібних законопроектів, внесених для приведення законодавства і повноважень центральних органів виконавчої влади у відповідність до змін у зв'язку з адміністративною реформою⁵. Зазначеним законопроектом, зокрема, вносяться зміни до Закону **“Про свободу совісті та релігійні організації”**. Так, законопроект практично закріплює ситуацію **“подвійної реєстрації”** релігійних організацій (замість вирішення вказаної проблеми, що виникла з 2004р. – з моменту набуття чинності Законом **“Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців”**), передбачаючи момент набуття релігійними організаціями статусу юридичної особи саме з моменту їх державної реєстрації⁶. Так само законопроект закріплює дозвільний характер проведення релігійними організаціями публічних релігійних заходів, що практично суперечить ст.39 Конституції, яка надає громадянам право на проведення мирних зборів (відзначимо, що вже 6 червня Ю.Мірошниченко вносить **законопроект “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо свободи мирних зібрань”** (реєстр. №10569), зокрема пропонуючи внести зміни до Закону **“Про свободу совісті та релігійні організації”**, поширивши на публічні богослужіння правила, передбачені для мирних зборів). Погодження релігійної діяльності священнослужителів-іноземців законопроектом віднесено до компетенції державного органу України у справах релігій, що суперечить ч.4 ст.24 Закону **“Про свободу совісті та релігійні організації”**, яка відносить таке погодження до компетенції органів, що здійснили реєстрацію статуту (положення) відповідної релігійної організації.

Зазначений законопроект викликав гостру критику як у релігійному, так і в експертному середовищах. Проти його ухвалення виступила Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій⁶, а Головне науково-експертне управління та профільний Комітет з питань культури і духовності висловилися за необхідність відправлення законопроекту на доопрацювання⁷. Протягом травня-липня 2012р. відбулася низка консультаційних нарад за участю автора законопроекту – народного депутата України Ю.Мірошниченка, представників Міністерства юстиції, Мінкультури, Всеукраїнської Ради Церков та експертів, за результатами яких було погоджено принципові зміни до тексту законопроекту. Незважаючи на це, вказаний законопроект був проголосований без будь-якого обговорення та за відсутності таблиці поправок до другого читання з боку профільного комітету⁸.

Слід відзначити, що глави конфесій оперативно відреагували на ухвалення вказаних змін до Закону **“Про свободу совісті та релігійні організації”** і вже наступного дня звернулися до В.Януковича з **“рішучим закликком накласти вето на цей закон”** у частині

⁴ Закон України **“Про Державний бюджет України на 2009 рік”**. – <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/835-17/page>.

⁵ Стенограма 42 засідання (ранкового) Верховної Ради України 5 червня 2012р. – http://static.rada.gov.ua/zakon/new/STENOGR/05061210_42.htm.

⁶ Лист Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій **“Про необхідність збереження чинної редакції Закону України **“Про свободу совісті та релігійні організації”** №12/41 від 23 травня 2012р.** – Архів автора.

⁷ Висновок Головного науково-експертного управління на проект Закону України **«Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо діяльності Міністерства юстиції, Міністерства культури, інших центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується через відповідних міністрів, а також Державного космічного агентства)»** (реєстр. №10221). – http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=42856.

Висновок Комітету з питань культури і духовності на проект Закону України **“Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо діяльності Міністерства юстиції, Міністерства культури, інших центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується через відповідних міністрів, а також Державного космічного агентства)»** (реєстр. №10221). – http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=42856.

⁸ Стенограма 42 засідання (ранкового) Верховної Ради України 5 червня 2012р.; Стенограма 8 засідання Верховної Ради України 16 жовтня 2012р. – http://static.rada.gov.ua/zakon/new/STENOGR/16101211_08.htm.

внесення змін до базового закону у сфері свободи віросповідання. У свою чергу Президент на зустрічі з ВРЦіРО 17 жовтня відповів, що “думка Ради церков матиме велике значення при прийнятті рішення про долю цього закону”⁹. Проте, Закон було підписано Президентом попри позицію представників релігійного та експертного середовища.

Разом з тим Верховною Радою VI скликання впродовж її каденції було відхилено цілу низку законопроектів, спрямованих на подальшу гармонізацію державно-конфесійних відносин, попри те, що їх ухвалення підтримувалося з боку Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій, а про доцільність розв’язання окремих питань, яким вони були присвячені, зокрема закріплення за релігійними організаціями права на заснування загальноосвітніх навчальних закладів, йшлося у Щорічному посланні Президента до Верховної Ради¹⁰. Крім того, парламентською більшістю було тричі відхилено проекти постанов Верховної Ради щодо проведення парламентських слухань на тему “Стан державно-конфесійних відносин в Україні”.

За предметом регулювання внесені до Верховної Ради законопроекти також можна розділити на кілька груп:

- 1) присвячені питанням державного управління у сфері державно-конфесійних відносин;
- 2) спрямовані на гармонізацію державно-конфесійних відносин у сфері освіти;
- 3) законопроекти з майнових аспектів діяльності релігійних організацій, зокрема з питань повернення релігійним організаціям колишньої церковної власності;
- 4) присвячені іншим аспектам реалізації в Україні права на свободу совісті, зокрема щодо дотримання таємниці сповіді, релігійної діяльності священнослужителів-іноземців тощо.

У цілому ж увесь масив законопроектів у сфері свободи совісті та державно-конфесійних відносин, що подавалися на розгляд Верховної Ради VI скликання, можна умовно розділити на три категорії:

- 1) спрямовані на розв’язання нагальних питань забезпечення свободи совісті та діяльності релігійних організацій, подальшу гармонізацію державно-конфесійних відносин;
- 2) спрямовані на обмеження свободи совісті;
- 3) декларативно спрямовані на удосконалення державно-конфесійних відносин, проте такі, що на

практиці не досягають цього або є досить дискусійними, зокрема такими, що можуть викликати міжцерковне протистояння.

До першої групи можна віднести законопроекти щодо надання релігійним організаціям права на заснування загальноосвітніх навчальних закладів (реєстр. №2729 від 9 липня 2008р., автори – В.Стретович, В.Марущенко, О.Боднар, В.Малишев та реєстр. №9580 від 13 грудня 2011р., автори – В.Стретович, О.Боднар, Д.Жванія, О.Білозір, В.Марущенко, С.Харовський)¹¹; законопроекти О.Боднар щодо встановлення мораторію на приватизацію майна культурного призначення, що перебуває в державній та комунальній власності (реєстр. №3347 від 10 листопада 2008р. та реєстр. №9087 від 1 вересня 2011р.)¹², спрямовані на забезпечення повернення релігійним організаціям колишньої церковної власності; законопроекти щодо урівнення в соціальних правах студентів і викладачів духовних навчальних закладів з відповідними категоріями інших навчальних закладів (реєстр. №6123 від 1 березня 2010р., автор – В.Марущенко та реєстр. №9237 від 3 жовтня 2011р., автори – Д.Жванія, В.Стретович, О.Білозір, В.Марущенко, С.Харовський)¹³; законопроекти В.Марущенка щодо внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу з метою дотримання таємниці сповіді (реєстр. №1308 від 8 січня 2008р. та реєстр. №5335 від 10 листопада 2009р.) (зазначимо, що ці останні законопроекти двічі приймалися у першому читанні, проте під час другого читання були відхилені, попри позитивну їх оцінку з боку профільних парламентських комітетів та Головного науково-експертного управління.

Водночас їх положення в повному обсязі було враховано у ст.65 нового Кримінального процесуального кодексу України, що набув чинності 19 листопада 2012р.)¹⁴; законопроект В.Олійника “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо забезпечення конституційних прав заарештованих осіб на медичну допомогу та віросповідання)” (реєстр. №9206 від 22 вересня 2011р.)¹⁵, а також законопроект О.Фельдмана “Про внесення змін до Закону України “Про Національний архівний фонд та архівні установи” (щодо повернення культурного майна релігійним організаціям)” (реєстр. №7299 від 27 жовтня 2010р.), яким пропонувалося передбачити можливість передачі релігійним організаціям культурного майна, яке є документами Національного архівного фонду¹⁶. В першу чергу законопроектом передбачалося вирішити ситуацію з іудейськими сுவоями Тори, що нині знаходяться в установах Національного архівного фонду, а тому, згідно з чинним законодавством, не можуть бути повернуті релігійним

⁹ Заєць О. Зустріч Президента України з главами конфесій: чи є насправді діалог між владою та Церквами? – http://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/analytic/50033.

¹⁰ Модернізація України – наш стратегічний вибір: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – Київ, 2011, с.27-44.

¹¹ Проекти законів “Про внесення змін до деяких законів України (щодо заснування релігійними організаціями навчальних закладів)” (реєстр. №2729). – http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=32951; “Про внесення змін до деяких законів України (щодо заснування релігійними організаціями навчальних закладів)” (реєстр. №9580). – http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=42075.

¹² Проекти законів “Про внесення змін до деяких законів України (щодо мораторію на приватизацію майна культурного призначення)” (реєстр. №3347). – http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=33642; “Про внесення змін до деяких законів України (щодо мораторію на приватизацію майна культурного призначення)” (реєстр. №9087). – http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=41034.

¹³ Проекти законів “Про внесення змін до Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації” (щодо соціального захисту студентів та викладачів духовних навчальних закладів)” (реєстр. №6123). – http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=37156; “Про внесення змін до статті 11 Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації” (щодо соціального захисту студентів і викладачів духовних навчальних закладів)” (реєстр. №9237). – http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=41344.

¹⁴ Проекти законів “Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України (щодо дотримання таємниці сповіді)” (реєстр. №1308). – http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=31391; “Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України (щодо дотримання таємниці сповіді)” (реєстр. №5335). – http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=36510; Кримінальний процесуальний кодекс України.

¹⁵ Проект Закону “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо забезпечення конституційних прав заарештованих осіб на медичну допомогу та віросповідання)” (реєстр. №9206). – http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=41237.

¹⁶ Проект Закону “Про внесення змін до Закону України “Про Національний архівний фонд та архівні установи” (щодо повернення культурного майна релігійним організаціям)” (реєстр. №7299). – http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=38869.

організаціям (незважаючи на Указ Президента “Про передачу іудейським релігійним громадам України сувоїв Тори” №1004 від 24 жовтня 2007р.). Разом з тим, ухвалення законопроекту стало б ще одним кроком у напрямку законодавчого забезпечення повернення колишньої церковної власності.

До цієї ж групи можна віднести і законопроект В.Марушенка щодо внесення змін до Закону “Про Державний бюджет України на 2008р. та про внесення змін до деяких законодавчих актів України” (реєстр. №2082 від 15 лютого 2008р.), спрямований на подолання негативних для релігійних організацій моментів, закладених у Законі про Держбюджет на 2008р.¹⁷ Йдеться про встановлення виключно аукціонного порядку оренди державного та комунального нерухомого майна, а також земельних ділянок, що ставило релігійні організації у нерівне становище порівняно з комерційними структурами, та про збільшення розміру орендної плати за землю. Відповідно, вказаним законопроектом пропонувалось зробити виключення для релігійних організацій із передбаченого порядку набуття в оренду державної чи комунальної нерухомості та земельних ділянок, встановити для них пільговий розмір орендної плати за землю та скасувати оподаткування податком на додану вартість операцій із ввезення предметів культового призначення.

Хоча зазначений законопроект не був внесений до порядку денного сесійних засідань, тобто практично був знятий з розгляду Верховної Ради, проте його основні положення були враховані Урядом при розробці інших законопроектів. Так, можливість набуття релігійними організаціями в оренду земельних ділянок і об'єктів державної та комунальної власності без застосування конкурсних процедур була встановлена Законом “Про Державний бюджет України на 2009 рік” (ст.73), а звільнення релігійних організацій від сплати податку на додану вартість при здійсненні операцій із ввезення предметів культового призначення передбачено Податковим кодексом України.

Що стосується розгляду Верховною Радою вищезазначених законопроектів, то, як вже було зазначено, лише два законопроекти, спрямовані на забезпечення дотримання тасмниці сповіді, були ухвалені в першому читанні. Що ж стосується інших законопроектів, то зазначені законопроекти В.Олійника, О.Боднар (реєстр. №3347 від 10 листопада 2008р.), В.Марушенка (реєстр. №6123 від 1 березня 2010р.) були відхилені під час розгляду в першому читанні. А законопроект щодо надання релігійним організаціям права на заснування загальноосвітніх навчальних закладів (реєстр. №2729 від 9 липня 2008р.), законопроект О.Боднар (реєстр. №9087 від 1 вересня 2011р.) та законопроект О.Фельдмана за результатом розгляду у профільних комітетах не були внесені до порядку денного сесійних засідань Верховної Ради та зняті з розгляду.

До цієї групи можемо віднести і законопроект В.Грицака “Про внесення змін до Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації” (щодо

реалізації гарантованого державою права на свободу совісті) (реєстр. №11413 від 9 листопада 2012р.), яким пропонувалось доповнити ст.3 зазначеного Закону частиною третьою, в якій передбачити право особи у зв'язку з її релігійними переконаннями відмовитися від отримання документа з безконтактним електронним носієм або від внесення інформації до такого носія¹⁸. Необхідність цього була викликана розглядом та ухваленням Верховною Радою Закону “Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус”, який передбачає введення документів із електронними носіями інформації, що викликало гостру критику в релігійному середовищі. Хоча законопроект не було розглянуто у зв'язку із завершенням каденції Верховної Ради VI скликання, його положення було враховано у ст.16 зазначеного Закону.

Серед законопроектів, спрямованих на обмеження свободи совісті, слід назвати законопроект про внесення змін до Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації” (щодо запобігання діяльності релігійних культів деструктивного типу та тоталітарних сект) (реєстр. №2419 від 21 квітня 2008р.; автор – Г.Москаль)¹⁹. Відповідно до пояснювальної записки, цей законопроект спрямований проти діяльності релігійних культів деструктивного типу, які, на думку автора, створюють реальну загрозу правам людини й свободам громадян України.

До основних негативних моментів цього законопроекту можна віднести збільшення необхідної для одержання релігійною громадою статусу юридичної особи кількості її членів до п'ятидесяти осіб, обмеження права на існування автономних релігійних громад та практичне позбавлення права релігійної організації на вихід із складу релігійного об'єднання, обмеження поля діяльності релігійної громади, пропозиція щодо зазначення в назві релігійного об'єднання слів “центр” або “управління”, встановлення цензу існування громад на території України для утворення ними релігійного об'єднання, запровадження “переліку елементів релігійного культу”, використовувати які мають право лише зареєстровані релігійні організації, збільшення терміну розгляду документів, поданих на реєстрацію, до не менш ніж шести місяців, а в окремих випадках – до 12 та запровадження щорічної перереєстрації у державному органі у справах релігій впродовж перших 10 років діяльності релігійних громад, які не належать до вже зареєстрованих в Україні релігійних об'єднань, заборона іноземним громадянам належати до релігійних організацій та обіймати в них керівні посади тощо.

Таким чином його ухвалення насправді мало б негативні наслідки для усієї релігійної спільноти України, а найбільше для римо-католицьких та юдейських релігійних організацій, з огляду на те, що близько 50% їх священнослужителів є іноземцями. Відповідно ухвалення законопроекту мало б негативні наслідки для міжнародного іміджу України, ускладнило б її відносини з європейською та світовою спільнотами.

¹⁷ Проект Закону “Про внесення змін до Закону України “Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України” (щодо передачі в оренду земельних ділянок релігійним організаціям) (реєстр. №2082). – http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=31734.

¹⁸ Проект Закону “Про внесення змін до Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації” (щодо реалізації гарантованого державою права на свободу совісті) (реєстр. №11413). – http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=44806.

¹⁹ Проект Закону “Про внесення змін до Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації” (щодо запобігання діяльності релігійних культів деструктивного типу та тоталітарних сект) (реєстр. №2419). – http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=32379.

При цьому зазначений законопроект суперечить низці статей Конституції, Цивільного кодексу, Закону “Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства”, а також позиції ПАРС, зокрема висловленої у доповіді від 5 жовтня 2005р. “Про виконання обов’язків та зобов’язань Україною”.

Враховуючи зазначене, законопроект отримав обґрунтовану критику з боку Головного науково-експертного управління, Міністерства юстиції²⁰, Державного комітету України у справах національностей та релігій, Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г.С.Сковороди НАН України та Комітету з питань культури і духовності і врешті-решт 7 липня 2011р. був знятий з розгляду Верховної Ради.

До цієї ж групи належать і аналогічні за спрямованістю законопроекти І.Рибаківа та В.Лук’янова (реєстр. №5473 від 24 грудня 2009р.) і абсолютно тотожний останньому законопроект Л.Бірюка (реєстр. №6493 від 7 червня 2010р.)²¹.

Що стосується законопроекту І.Рибаківа – В.Лук’янова, то він був внесений в самий розпал президентських виборів 2009-2010рр., як можна здогадуватися з метою завоювання виборчих симпатій у певного сегменту виборців. Проте він отримав однозначно негативну реакцію усієї релігійної спільноти України, що загрожувало суттєвими електоральними втратами, внаслідок чого його автори вимушені були буквально через місяць відкликати його з розгляду.

Але через півроку тотожний за змістом законопроект був внесений на розгляд Верховної Ради Л.Бірюком (реєстр. №6493 від 7 червня 2010р.), який так само отримав очікувано негативну реакцію релігійної спільноти. Через це, а також враховуючи те, що законопроект суперечив демократичним програмним засадам Блоку Юлії Тимошенко, до фракції якого належав автор, останній через два тижня відкликав зазначений проект.

До третьої групи можна віднести законопроект Р.Ткача про внесення змін до Закону “Про свободу совісті та релігійні організації” (реєстр. №1276 від 25 грудня 2007р.), внесений з метою нормативно-правового закріплення набуття статусу юридичної особи релігійною організацією з дня її державної реєстрації, підстав відмови релігійній організації у реєстрації її статуту (положення) та розширення переліку суб’єктів надання висновків, до яких орган, що здійснює реєстрацію, має право звертатися за необхідними роз’ясненнями²². Проте законопроект не розв’язував наявної проблеми “подвійної реєстрації” релігійних організацій. Разом з тим, введення релігійних центрів (управлінь) до переліку органів, до яких має право звертатися за необхідними роз’ясненнями орган, що здійснює реєстрацію статуту (положення) релігійної організації, містило небезпеку порушення принципу рівності релігійних організацій, фактичну

легалізацію можливої конфесійної упередженості осіб, відповідальних за реєстрацію статутів релігійних організацій. З огляду на зазначене, Головне науково-експертного управління у своєму висновку висловило щодо доцільності направлення зазначеного законопроекту на доопрацювання, а Комітет з питань культури і духовності рекомендував відхилити законопроект. Враховуючи зазначене, законопроект не було внесено до порядку денного сесійних засідань Верховної Ради.

До цієї ж групи можна віднести і вищезгаданий законопроект Ю.Мірошниченка (реєстр. №10221 від 16 березня 2012р.), а також законопроект С.Терещука “Про паломництво” (реєстр. №8792 від 13 липня 2011р.)²³. Останній проект був внесений з метою створення належних умов для паломництва на території України та врегулювання питань паломницької діяльності. Для забезпечення здійснення паломницької діяльності передбачалось створення органами місцевого самоврядування установ, що здійснюватимуть керівництво та координацію заходів з прийому, реєстрації, обліку паломників та забезпечуватимуть перебування паломників на території об’єкту паломництва. Саме ці установи повинні були отримати монополієне право на здійснення керівництва заходами з паломництва на певній території. Таким чином релігійні організації, які традиційно займаються здійсненням паломницької діяльності з огляду на те, що паломництво є одним з видів релігійної діяльності (що, до речі, визнається і у законопроекті), практично усувалися від її забезпечення. Зважаючи на це, законопроект цілком прогнозовано викликав негативну реакцію в релігійному середовищі, зокрема відповідні звернення були зроблені з боку Синоду Української православної церкви²⁴ та Секретаріату Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій²⁵. Зважаючи на це, автором законопроекту було прийнято рішення про його відкликання.

Крім того, до вказаної групи належать і законопроекти, що потребують всебічного обговорення і діалогу між представниками політикуму та релігійної спільноти для визначення доцільності їх ухвалення. Наприклад, законопроекти щодо надання податкових пільг при будівництві культових споруд. Підтримуючи в цілому таку ідею, такі пільги, на наш погляд і виходячи із конституційного принципу рівності релігійних організацій в Україні, повинні встановлюватися для усіх релігійних організацій, а не лише для окремих.

Зокрема, йдеться про проекти законів “Про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо оподаткування під час будівництва Кафедрального собору у м. Києві)” (реєстр. №7441 від 9 грудня 2010р., автори – О.Єдін, М.Зубець) та “Про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо оподаткування під час будівництва Кафедрального собору УПЦ (МП)

²⁰ Лист Міністерства юстиції України №3055/0/2-09 від 16 лютого 2009р. – Архів автора.

²¹ Проекти законів “Про внесення змін та доповнень до Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації” (щодо заборони діяльності тоталітарних релігійних сект) (реєстр. №5473). – http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=36774; “Про внесення змін та доповнень до Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації” (щодо релігійних сект) (реєстр. №6493). – http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=37879.

²² Проект Закону України “Про внесення змін до Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації” (реєстр. №1276). – http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=31166.

²³ Проект Закону “Про паломництво” (реєстр. №8792). – http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=40933.

²⁴ Журнали засідання Священного Синоду УПЦ від 26 січня 2012р. – <http://orthodox.org.ua/article/zhurnali-zasidannya-svyashchennogo-sinodu-upts-vid-26-sichnya-2012-roku>.

²⁵ Всеукраїнська Рада Церков заявляє про недоліки Закону про захист персональних даних. – http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1020%3A1&catid=34%3AA&Itemid=61&lang=uk.

в м.Києві, Кафедрального собору УПЦ-КП у м.Львові, Патріаршого собору Воскресіння Христового УГКЦ в м.Києві, Церкви святої Покрови УАПЦ в м.Тернополі) (реєстр. №7441-1 від 22 грудня 2010р., автори – В.Яворівський, Я.Кендзьор, М.Косів)²⁶. Першим із вказаних законопроектів пропонувалось надати податкові пільги на період будівництва Кафедрального собору на честь Воскресіння Христового у м.Києві особам, що беруть участь або надають допомогу цьому будівництву. Другим пропонувалось поширити передбачені першим зміни до законодавства і на будівництво кількох інших храмів різних церков. Проте і перший, і другий законопроекти не встановлювали загальні правила сприяння держави будівництву культових споруд через пільговий режим оподаткування, а передбачали встановлення преференцій при будівництві лише окремих храмів. Відтак вони не відповідають зазначеному принципу рівності релігійних організацій перед законом. Зазначені законопроекти не були включені до порядку денного сесійних засідань Верховної Ради України.

Так само до цієї групи можна віднести і низку законопроектів, присвячених питанням повернення окремим церквам реквізованих у них у минулому культових споруд або відновлення таких споруд. Зокрема, йдеться про законопроект Ю.Мірошниченка “Про відродження унікального Символу православ’я – церкви Богородиці (Десятинної) в місті Києві” (реєстр. №9196 від 21 вересня 2011р.)²⁷, а також законопроект “Про внесення змін до деяких законів України (щодо передачі об’єктів культурної спадщини релігійним організаціям)” (реєстр. №9690 від 12 січня 2012р., автори – А.Деркач, В.Горбаль, Д.Шенцев, С.Гринецький, О.Голуб, І.Рибаків) та аналогічний за назвою законопроект авторства В.Яворівського (реєстр. №9690-1 від 20 січня 2012р.)²⁸.

Зазначеним законопроектом Ю.Мірошниченка пропонується вжити заходів задля відродження Десятинної церкви Богородиці із створенням на її основі Національного православного комплексу. Проте, як слушно зазначається у висновку Головного науково-експертного управління, реалізація законопроекту вестиме до порушення принципу рівності релігійних організацій перед законом, а в умовах міжправославного роз’єднання в Україні (і зважаючи на те, що прийнятні і Українська православна церква і Українська православна церква Київського патріархату претендують на відновлення Десятинної церкви) і до посилення міжправославного протистояння. Зважаючи на це, а також на дискусійність усього комплексу питань, що відносяться до

можливості відновлення Десятинної церкви, законопроект не був внесений до порядку денного сесійних засідань Верховної Ради.

Що стосується двох інших законопроектів, то першим з них пропонується створити правові умови для передачі Свято-Богоявленському жіночому монастирю Тернопільської єпархії, Почаївській Свято-Успенській Лаврі та Свято-Успенській Києво-Печерській Лаврі Української православної церкви ряду об’єктів, що нині перебувають у Переліку пам’яток культурної спадщини, що не підлягають приватизації. Другий же, практично, спрямований з релігійно-політичних причин на унеможливлення такої передачі (особливо що стосується Києво-Печерської Лаври) шляхом встановлення заборони на передачу у власність релігійним організаціям культових будівель і майна та усіх пам’яток, що перебувають у державній власності і входять до складу об’єктів культурної та природної спадщини, включених і запропонованих для включення до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. При цьому не можна не погодитись з позицією Головного науково-експертного управління щодо того, що “питання реституції на законодавчому рівні слід врегулювати не щодо окремих культових будівель і майна, окремих релігійних організацій, а комплексно, на підставі спеціального законодавчого акту. Зазначене впливає зі змісту зобов’язань України, взятих під час вступу до Ради Європи у 1995р.”²⁹. Враховуючи зазначене, вказані законопроекти також не були внесені до порядку денного сесійних засідань Верховної Ради.

Окрему групу законопроектів складають проекти правових актів, присвячені вшануванню пам’яті священнослужителів і вірян, постраждалих у часи комуністичних репресій. До їх числа відносяться проекти Постанови Верховної Ради “Про вшанування пам’яті безневинно загиблих священнослужителів та вірян, які пали в часи правління комуністичного режиму в Україні” (реєстр. №6704 від 14 липня 2010р. та №7216 від 5 жовтня 2010р., автор – Л.Бірюк)³⁰ та проекти Постанови Верховної Ради “Про надання Українській Греко-Католицькій Церкві статусу репресованої церкви” (реєстр. №4845 від 17 липня 2009р. та №7104 від 8 вересня 2010р., автори – В.Деревляний, І.Денькович, Д.Шлемко)³¹. Проте жоден з цих проектів не був розглянутий Верховною Радою.

За минулі 20 років незалежності в Україні було створено правову базу для реалізації права людини на свободу совісті та віросповідання, що позитивно вплинуло на розвиток державно-конфесійних відносин, дозволило конфесіям розгорнути активну

²⁶ Проекти законів “Про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо оподаткування під час будівництва Кафедрального собору у м.Києві)” (реєстр. №7441). – http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=39187; “Про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо оподаткування під час будівництва Кафедрального собору УПЦ (МП) в м.Києві, Кафедрального собору УПЦ-КП у м.Львові, Патріаршого собору Воскресіння Христового УГКЦ в м.Києві, Церкви святої Покрови УАПЦ в м.Тернополі)” (реєстр. №7441-1). – http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=39322.

²⁷ Проект Закону “Про відродження унікального Символу православ’я – церкви Богородиці (Десятинної) в місті Києві” (реєстр. №9196). – http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=41215.

²⁸ Проекти законів “Про внесення змін до деяких законів України (щодо передачі об’єктів культурної спадщини релігійним організаціям)” (реєстр. №9690). – http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=42300; “Про внесення змін до деяких законів України (щодо передачі об’єктів культурної спадщини релігійним організаціям)” (реєстр. №9690-1). – http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=42375.

²⁹ Висновок Головного науково-експертного управління на проект Закону України “Про внесення змін до деяких законів України (щодо передачі об’єктів культурної спадщини релігійним організаціям)” (реєстр. №9690). – http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=42300.

³⁰ Проекти Постанови ВР “Про вшанування пам’яті безневинно загиблих священнослужителів та вірян, які пали в часи правління комуністичного режиму в Україні” (реєстр. №6704). – http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=38312; “Про вшанування пам’яті безневинно загиблих священнослужителів та вірян, які постраждали в часи антирелігійної боротьби, організованої правлячим комуністичним режимом в Україні” (реєстр. №7216). – http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=38688.

³¹ Проекти Постанови “Про надання Українській Греко-Католицькій Церкві статусу репресованої церкви” (реєстр. №4845). – http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=35875; “Про надання Українській Греко-Католицькій Церкві статусу репресованої церкви” (реєстр. №7104). – http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=38487.

проповідницьку, просвітницьку та благодійницьку діяльність на благо українського народу та відродження його духовності, сприяло розвитку мережі релігійних організацій.

Водночас у сфері державно-конфесійних відносин продовжують існувати проблемні питання, які потребують свого розв'язання, що обумовлює формування напрямків подальшої гармонізації вказаних відносин.

Так, необхідно усунути колізію між законами “Про свободу совісті та релігійні організації” та “Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців” у частині подвійної реєстрації релігійних організацій як юридичних осіб. Така реєстрація має відбуватися виключно в порядку, передбаченому Законом “Про свободу совісті та релігійні організації”.

Необхідно законодавчо визнати релігійні організації суб'єктами права заснування дошкільних, загальноосвітніх і вищих навчальних закладів, законодавчо передбачити можливість державного ліцензування та акредитації духовних (релігійних) навчальних закладів, забезпечити рівність у соціальних правах викладачів і студентів духовних навчальних закладів з викладачами і студентами державних і приватних навчальних закладів. Зауважимо, що на необхідності закріплення за релігійними організаціями права на заснування загальноосвітніх навчальних закладів з метою сприяння реалізації права громадян на свободу вибору характеру освіти як елемента свободи совісті наголошується як у Щорічному посланні Президента “Модернізація України – наш стратегічний вибір”, так і у проекті Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020р., підготовленому Національною Академією наук України³².

Необхідною є і розробка механізмів державного сприяння соціальній і благодійній діяльності релігійних організацій, опрацювання механізмів співпраці відповідних державних органів і служб з релігійними організаціями у звершенні соціальної та благодійної діяльності.

Вочевидь є необхідним законодавче забезпечення процесу повернення релігійним організаціям колишнього церковного майна і встановлення заборони на приватизацію чи інше відчуження майна культового призначення, що перебуває у державній та комунальній власності.

Формування партнерських відносин між державою і церквою, що передбачає участь церков у освітньому та виховному процесі дітей та молоді, забезпечення можливостей душпастирської роботи у Збройних Силах та інших військових формуваннях України, спільну реалізацію соціальних проєктів, всебічне забезпечення свободи совісті, реалізація принципу рівноправності релігійних організацій в Україні мають бути пріоритетними напрямами державної політики у сфері подальшої розбудови державно-конфесійних відносин в Україні.

Існуючі проблемні питання потребують пошуку виважених підходів до свого розв'язання, опрацювання комплексу заходів, спрямованих на подальше

вдосконалення законодавчої бази на основі Конституції та з урахуванням положень визнаних Україною міжнародних правових документів та відповідних резолюцій європейських інституцій, насамперед Ради Європи, налагодження дієвого механізму співпраці держави і церкви у соціальній та освітній сферах, а разом з тим і запобігання поширенню чинників, здатних дестабілізувати релігійну ситуацію, загострити міжконфесійні та міжнаціональні відносини.

Подальше удосконалення механізмів співпраці між державою і релігійними інституціями в різних сферах суспільного життя потребує свого закріплення у Концепції розвитку державно-конфесійних відносин в Україні та новій редакції Закону “Про свободу совісті та релігійні організації”. Головною метою такої Концепції має бути формування і законодавче закріплення такої ефективної моделі державно-конфесійних відносин в Україні, яка б з урахуванням як духовно-релігійних традицій українського народу, так і досвіду демократичних країн світу найбільшою мірою відповідала б сучасним реаліям релігійно-церковного життя та заклала перспективи його подальшого розвитку.

Відтак, сподіваємось, що зазначені питання знайдуть своє законодавче розв'язання завдяки законотвірчій роботі Верховної Ради VII скликання. При цьому подальше вдосконалення відповідної законодавчої бази, з урахуванням усієї делікатності питань державно-конфесійних відносин, що потребує фахового підходу до них, потребує дієвої співпраці державних інституцій, релігійної спільноти, представленої насамперед міжконфесійними організаціями, науковців та експертів.

Європейський вектор розвитку Української держави вимагає від неї подальшого продовження та поглиблення демократичних перетворень у всіх сферах життя, зокрема в галузі свободи совісті та державно-конфесійних відносин, їх законодавчого оформлення. Тому можна висловити впевненість, що робота щодо удосконалення чинного законодавства у вказаній галузі, приведення його у відповідність з вимогами часу буде продовжено на користь не лише релігійної спільноти, але й усього українського суспільства, чільною частиною якого є віруючі громадяни.

³² Концепція гуманітарного розвитку України на період до 2020 року (проект). – Національна академія наук України, 2011, http://www.nltu.edu.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=295:-2020-&catid=86:2011-12-06-08-20-06&Itemid=114, с.19-22.

РЕЛІГІЙНІСТЬ УКРАЇНЦІВ: РІВЕНЬ, ХАРАКТЕР, СТАВЛЕННЯ ДО ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ ЦЕРКОВНО-РЕЛІГІЙНОЇ СИТУАЦІЇ І ДЕРЖАВНО- КОНФЕСІЙНИХ ВІДНОСИН

Як відомо, важливою складовою і чинником церковно-релігійної ситуації у країні є рівень і характер релігійності суспільства. У країнах, де домінуючі конфесії не передбачають фіксованого членства в релігійних громадах (а Україна належить саме до таких країн), ці характеристики можуть бути визначені шляхом соціологічних опитувань, які дозволяють з'ясувати особливості релігійності (в параметрах віри та конфесійної належності) за самовизначенням громадян.

Соціологічна служба Центру Разумкова здійснює моніторинг стану та тенденцій релігійності українського суспільства з 2000р. Останнє за часом тематичне загальнонаціональне дослідження проведене в березні 2013р.¹ Нижче наводиться стислий опис його результатів, які порівнюються з результатами аналогічних досліджень, проведених у 2000р. та в листопаді 2010р. Результати узагальнені також у таблицях і діаграмах.

1. РІВЕНЬ І ХАРАКТЕР РЕЛІГІЙНОСТІ

Самовизначення в параметрах релігійної віри. Станом на початок 2013р., порівняно з 2010р., число громадян, які визнали себе віруючими, дещо зменшилось і становить 67% проти 71% в листопаді 2010р.² Дещо менше також стало невіруючих (6% проти 8%) і більше тих, хто вагається між вірою та невір'ям (15% проти 12%) (діаграми “Незалежно від того, чи відвідуєте Ви церкву...?”).

Як і раніше, найвищий рівень релігійності виявляють жителі Заходу країни, де до віруючих віднесли себе 86% опитаних, найнижчий – на Сході (59% проти 66% у 2010р.).³

Результати дослідження засвідчили збереження таких закономірностей, як залежність рівня релігійності від:

- **статі** (рівень релігійності серед жінок є вищим, ніж серед чоловіків: 75% і 57% (проти 79% і 62% у 2010р., відповідно);
- **віку** (рівень релігійності зростає з віком: від 62% у наймолодшій групі до 73% – у найстаршій);

- **місця проживання** в координатах місто/село (рівень релігійності серед жителів села є вищим, ніж серед жителів міста: 71% і 65%, відповідно);
- **освіти** (рівень релігійності знижується мірою підвищення рівня освіти: серед осіб з неповною середньою освітою віднесли себе до віруючих 76% опитаних, із середньою і середньою спеціальною – 67%, з вищою і неповною вищою освітою – 65%).

Водночас, не виявлено зв'язку між рівнем релігійності та матеріальним становищем респондентів, а також між релігійним самовизначенням і самовизначенням у параметрах соціальних класів (вищий/середній/нижчий). Так, з числа найменш забезпечених респондентів (за самооцінкою “ледве зводимо кінці з кінцями...”) до віруючих віднесли себе 69% опитаних, з числа порівняно заможних (“живемо забезпечено...”) – 66%; серед опитаних, які віднесли себе до середнього класу, засвідчили релігійність 68%; серед нижчого – 67%⁴.

¹ Дослідження проведене з 28 лютого по 6 березня 2013р. Опитано 2 010 респондентів віком від 18 років у всіх регіонах України. Теоретична похибка вибірки – 2,3%. Результати порівнюються з дослідженнями, проведеними в серпні 2000р. та в листопаді 2010р. Їх результати докладно див., відповідно: Дудар Н., Шангіна Л. Релігія і віра в житті українців. – Національна безпека і оборона, 2000, №10, с.83-98; Церковно-релігійна ситуація і державно-конфесійні відносини в Україні: підсумки десятиліття, тенденції і проблеми. – Національна безпека і оборона, 2011, №1-2, с.37-61.

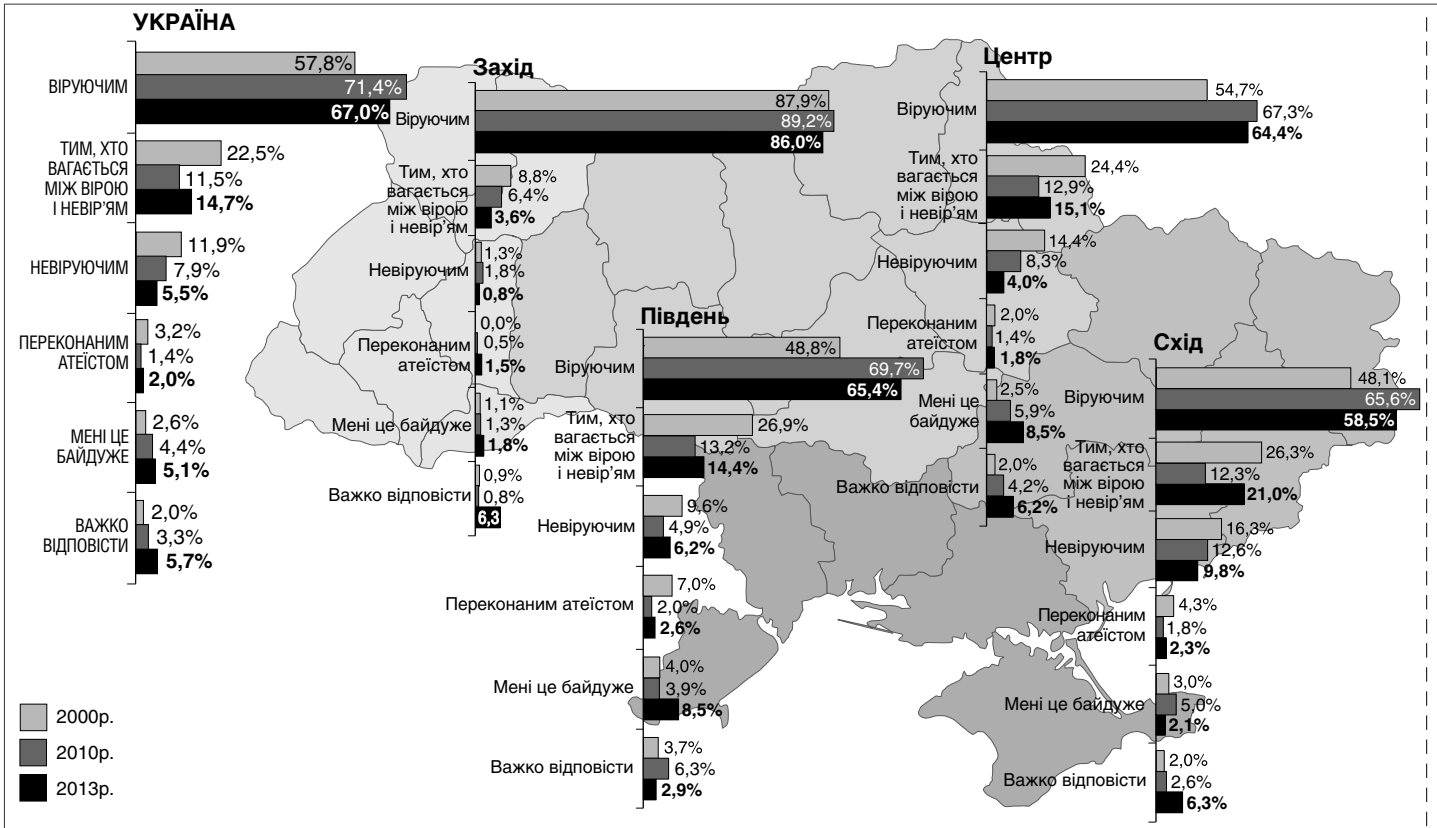
² Тут і далі терміни “віруючі”, “невіруючі”, “ті, хто вагаються між вірою і невір'ям”, а також “православні”, “греко-католики”, “вірні УПЦ” та інших церков означають групи опитаних, які віднесли себе до відповідних категорій.

³ Тут і далі застосовується наступний розподіл областей за регіонами: **Захід**: Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька області; **Центр**: м.Київ, Вінницька, Житомирська, Київська, Кіровоградська, Полтавська, Сумська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська області; **Південь**: АР Крим і м.Севастополь, Миколаївська, Одеська, Херсонська області; **Схід**: Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Харківська області.

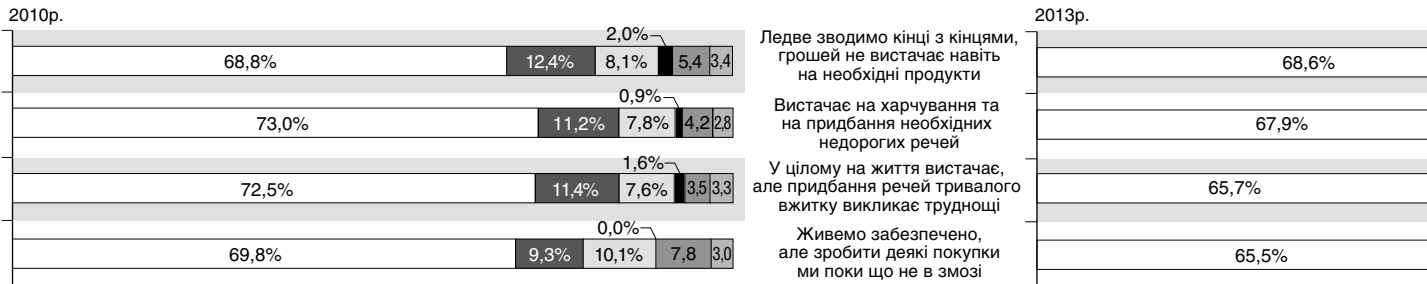
⁴ Групи респондентів, матеріальне становище яких відповідає категорії “ми можемо собі дозволити придбати практично все, що хочемо”, та/або які відносять себе до “вищого класу”, є недостатньо чисельними для статистичного аналізу.

Незалежно від того, відвідуєте Ви

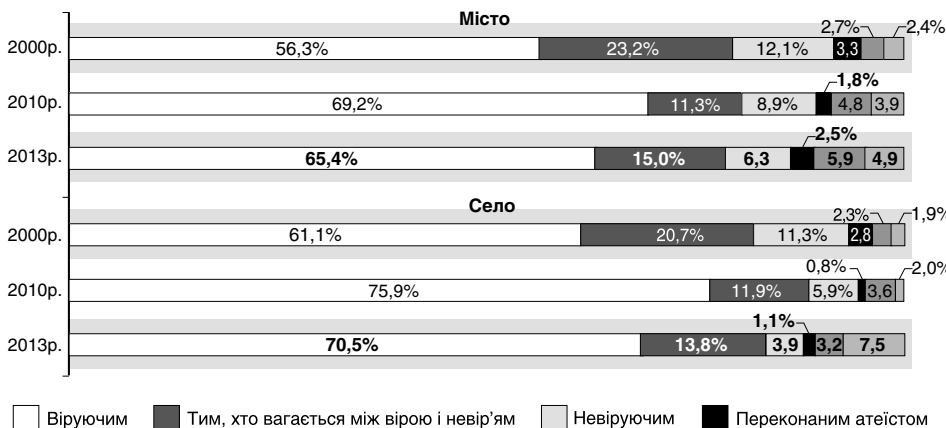
МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ*

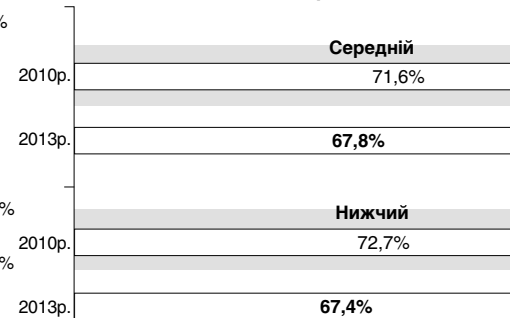
* Розподіл відповідей респондентів, матеріальний стан яких відповідає категорії "ми можемо собі дозволити придбати практично все, що хочемо" на діаграмі не наведений через незначне число респондентів.

Віруючим Тим, хто вагається між вірою і невір'ям Невіруючим Переконаним атеїстом Мені це байдуже Важко відповісти

ТИП ПОСЕЛЕННЯ

СОЦІАЛЬНІ КЛАСИ

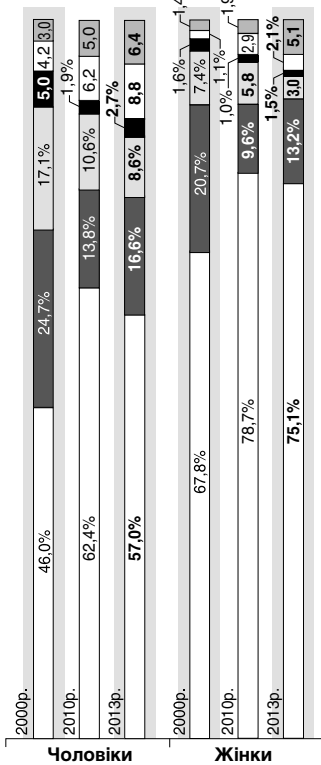
Віруючим Тим, хто вагається між вірою і невір'ям Невіруючим Переконаним атеїстом Мені це байдуже Важко відповісти

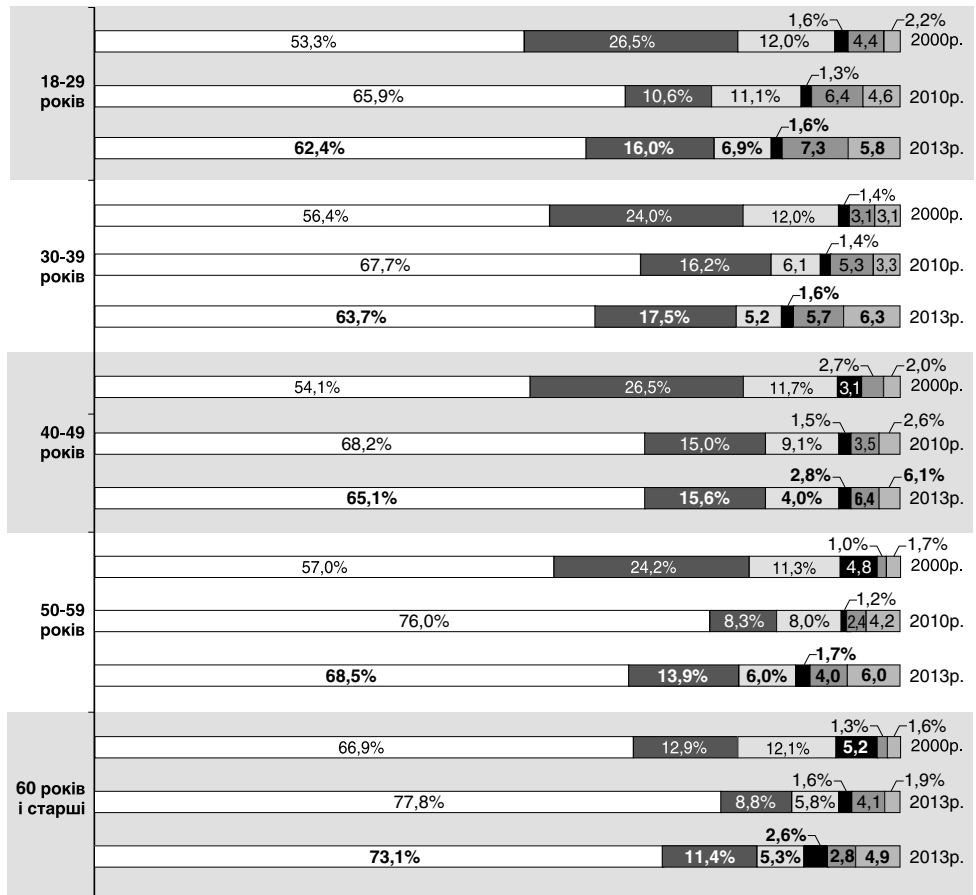

церкву чи ні, ким Ви себе вважаєте?
% опитаних

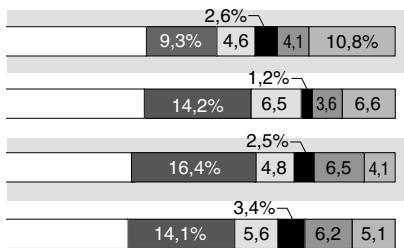
СТАТЬ

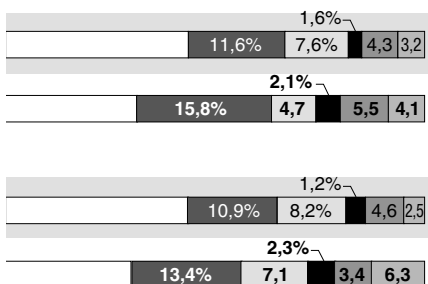
ВІК

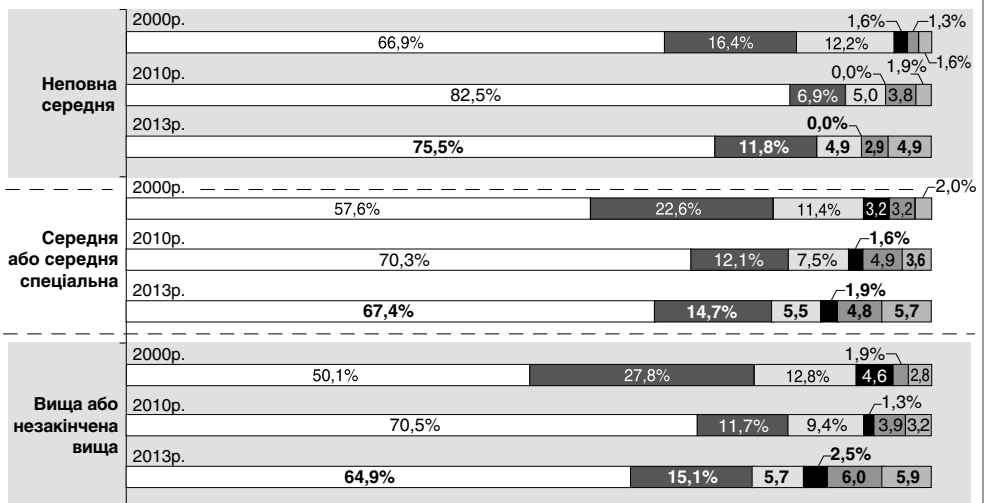
Віруючим
  Тим, хто вагається між вірою і невір'ям
  Невіруючим
 Переконаним атеїстом
  Мені це байдуже
  Важко відповісти

які обрали цей варіант відповіді.

ОСВІТА

Віруючим
  Тим, хто вагається між вірою і невір'ям
  Невіруючим
  Переконаним атеїстом
  Мені це байдуже
  Важко відповісти

РЕЛІГІЙНЕ ВИХОВАННЯ В СІМ'І

Привертає увагу та обставина, що **попри зростання рівня маніфестованої релігійності впродовж 2000-2013рр., число громадян, яких виховували в релігійному дусі вдома, фактично не змінюється**: у 2000р. 31% опитаних відзначили, що отримали релігійне виховання вдома, у 2013р. – 34%. Найбільшою мірою релігійне виховання притаманне сім'ям Західного регіону країни (76% проти 18% тих, хто не отримав релігійного виховання в сім'ї), найменшою – Східного (19% проти 78%) (діаграма “*Чи виховувалися Ви вдома в релігійному дусі?*”). За конфесійною ознакою, найчастіше відзначали отримання релігійного виховання вдома вірні УГКЦ (84%) і послідовники “інших конфесій” (68%)⁵.

Не посідає релігійність перших позицій і в переліку важливих якостей, що їх слід виховувати у дітей в сім'ї. Упродовж 2000-2013рр. рейтинг таких якостей залишається фактично незмінним. Перші три позиції посідають: працелюбність (78%), відповідальність (68%) та толерантність і повага до інших (59%). Релігійність постійно посідає лише дев'яту-десяту позиції: у 2013р. – дев'яту (17%) (таблиця “*Які з наведених якостей...?*”). Примітно також, що серед віруючих лише 21% відзначили релігійність як найбільш важливу якість, яку слід виховувати в сім'ї. Найчастіше важливість виховання релігійності відзначають вірні УГКЦ (42%) та послідовники “інших конфесій” (38%).

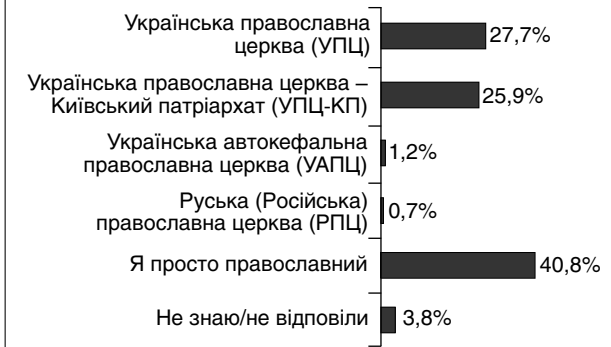
Конфесійне і церковно-конфесійне самовизначення. Більшість (71%) опитаних ідентифікують себе з православ'ям, близько 6% – з греко-католицизмом. 9% опитаних вважають себе “просто християнами”, 11% – не відносять себе до жодного з релігійних віросповідань (таблиця “*До якої релігії Ви себе відносите?*”).

Як і раніше, віросповідне самовизначення має досить виразну регіональну специфіку. Так, найбільше число православних є характерним насамперед для Центру (79%) і Півдня (73%), греко-католиків – для Заходу країни⁶, послідовників ісламу – для Півдня.

Тих, хто не відносить себе до жодного з релігійних віросповідань, найменше на Заході (4%), найбільше – на Півдні (14%) і Сході (15%). Також на Сході, порівняно з 2010р., зросла частка тих, хто вважає себе “просто християнином”, – з 7% до 15%.

Самовизначення в параметрах православних Церков. Православ'я представлене в Україні трьома Церквами: УАПЦ, УПЦ та УПЦ-КП. Група послідовників УАПЦ не є чисельною і впродовж періоду досліджень складає близько 1% опитаних. До УПЦ та УПЦ-КП у 2013р. віднесли себе фактично рівні частки респондентів – 20% і 18%, відповідно. 29% опитаних заявили, що є “просто православними” (діаграма “*До якої саме православної Церкви Ви себе відносите?*”).

Розподіл відповідей громадян, які ідентифікують себе з православ'ям, про їх належність до тієї чи іншої православної Церкви також засвідчує, що УПЦ та УПЦ-КП мають фактично однакову чисельність прихильників: 28% і 26%, відповідно. Привертає

До якої саме православної Церкви Ви себе відносите? % серед православних

увагу значне число тих, хто відносить себе до “просто православних” (41%) – що, ймовірно, є наслідком роз'єднаності православ'я в Україні, яке змушує його послідовників дистанціюватися від усіх православних Церков країни.

Примітним є також невелике число тих, хто відніс себе до вірних РПЦ – 0,5% всіх опитаних і 0,7% православних.

ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОСЛАВ'Я В УКРАЇНІ

Респондентам пропонувалося обрати один з варіантів майбутнього православних Церков в Україні: “*Православні Церкви України повинні об'єднатися в єдину Церкву, яка домагатиметься незалежності*”, “*Православні України мають згуртуватися навколо УПЦ-КП*” та “*Українська православна церква має залишитися невід'ємною частиною Руської православної церкви*”. **Всі три варіанти здобули фактично однакові частки прихильників – 19-20%.** Чверть опитаних заявили, що їм байдуже, 14% – не змогли визначитися з відповіддю.

Вибір респондентів має виразні регіональні і церковно-конфесійні особливості.

Так, варіант “*Православні Церкви України повинні об'єднатися в єдину Церкву, яка домагатиметься незалежності*” здобув найбільше прихильників серед жителів Заходу – 35% (проти 10% на Півдні) та вірних УГКЦ – 44%.

Варіант “*Православні України мають згуртуватися навколо УПЦ-КП*” найбільшою мірою підтримали жителі Заходу та Центру – 23% і 24%, відповідно (проти 11% на Півдні) та вірні УПЦ-КП – 47%.

Варіант “*Українська православна церква має залишитися невід'ємною частиною Руської православної церкви*” відзначили як найбільш прийнятний жителі Сходу та Півдня – 30% і 26%, відповідно (проти 7% на Заході) та вірні УПЦ – 53% (діаграма “*З яким із наведених суджень стосовно перспектив православ'я в Україні Ви згодні найбільшою мірою?*”).

Релігійність і релігійна (конфесійна) визначеність. Більшість (61% проти 56% у 2010р.) громадян упевнені в тому, що людина може бути просто віруючою і не сповідувати певну релігію; упевненість у необхідності релігійної визначеності висловили 30% (діаграма “*З яким із наведених тверджень стосовно віруючої людини Ви згодні більшою мірою?*”).

⁵ До “інших конфесій (релігій)” віднесені послідовники римо-католицизму, протестантських, у т.ч. євангелічних церков (а саме: адвентисти сьомого дня, Свідки Єгови, лютерани, євангеліські християни та євангеліські християни-баптисти, християни віри євангеліської та інші п'ятидесятницькі спільноти, Церква Повного Євангелія та інші харизматичні спільноти, мормони), а також послідовники іудаїзму, ісламу, буддизму, індуїзму, язичництва. Кожна з цих груп окремо є недостатньо чисельною для статистичного аналізу. Загалом ці групи, об'єднані в категорію “інші конфесії”, складають 4% опитаних.

⁶ За результатами описаного дослідження, частка греко-католиків серед жителів Західного регіону склала 27% проти 38% попередніми роками. Однак, цей відносно низький показник, найімовірніше, пов'язаний з ефектом дизайну вибірки дослідження. Інші дослідження Центру, проведені впродовж останніх місяців, не зафіксували зниження частки греко-католиків у Західному регіоні. Зокрема, за результатами опитування, проведеного соціологічною службою Центру Разумкова спільно з Фондом “Демократичні ініціативи” ім. Ілька Кучеріва наприкінці грудня 2012р., частка греко-католиків серед жителів регіону складає 36%.

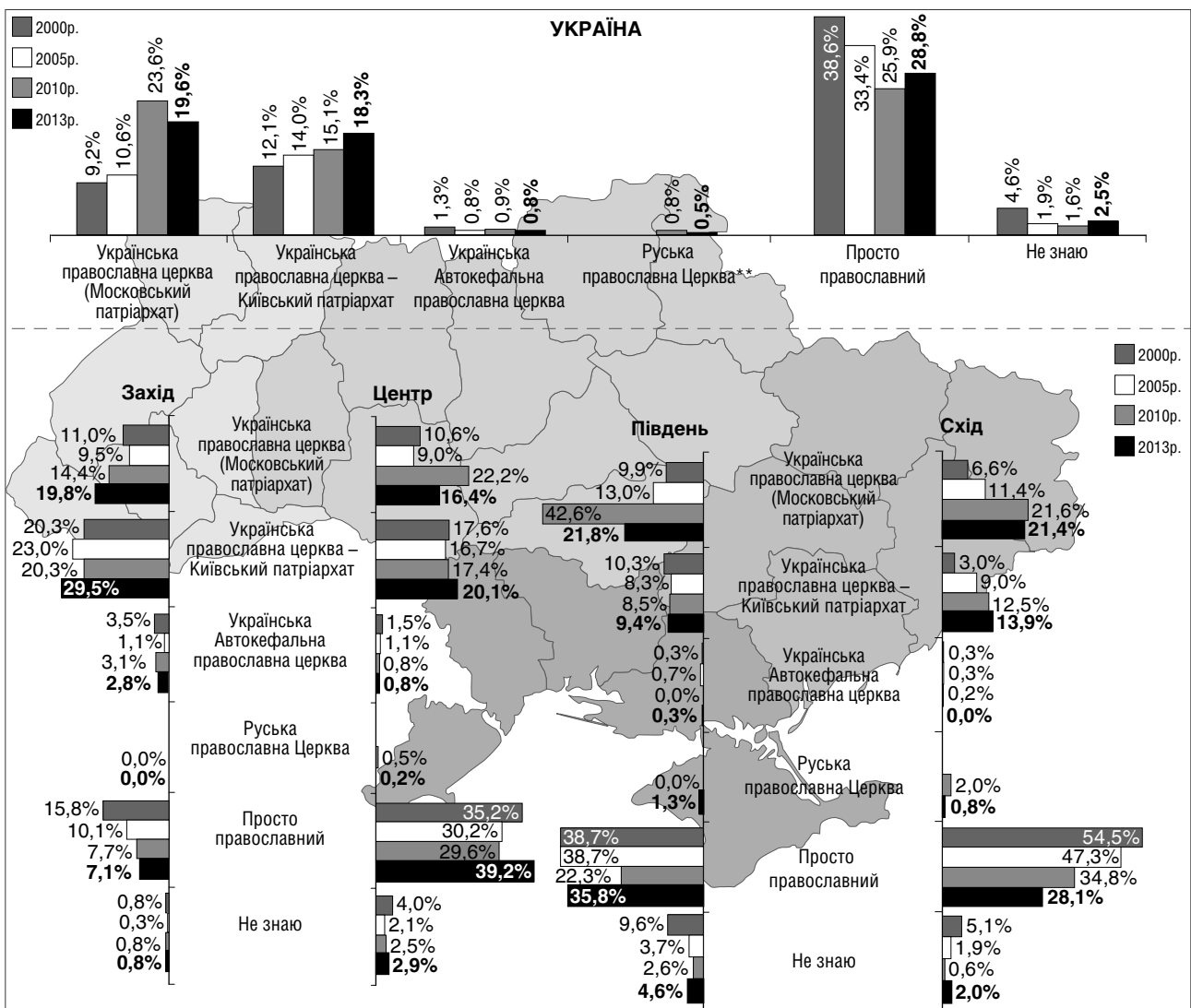

До якої релігії Ви себе відносите?
% опитаних

	УКРАЇНА				РЕГІОНИ															
					Захід				Центр				Південь				Схід			
	2000р.	2005р.	2010р.	2013р.	2000р.	2005р.	2010р.	2013р.	2000р.	2005р.	2010р.	2013р.	2000р.	2005р.	2010р.	2013р.	2000р.	2005р.	2010р.	2013р.
Православ'я	66,0	60,8	68,1	70,6	52,3	44,2	45,9	60,2	69,0	59,1	73,8	79,4	68,8	64,9	76,4	73,2	69,7	70,0	71,8	66,7
Римо-Католицизм	0,5	1,6	0,4	1,3	1,3	1,9	1,0	3,8	0,8	2,4	0,5	0,9	0,0	0,3	0,3	0,3	0,0	1,0	0,2	0,8
Греко-Католицизм	7,6	7,6	7,6	5,7	38,4	38,4	37,2	26,8	0,6	0,5	0,3	1,2	0,0	0,0	0,0	0,3	0,4	0,6	0,8	0,0
Протестантські та Євангелічні Церкви*	2,0	1,3	1,9	0,8	0,8	2,6	3,8	0,5	2,9	0,9	0,5	0,6	1,7	1,3	0,0	0,3	1,9	0,9	3,2	1,2
Юдаїзм	0,3	0,2	0,1	0,3	0,5	0,0	0,0	0,5	0,2	0,5	0,2	0,5	0,0	0,3	0,3	0,7	0,4	0,0	0,0	0,0
Іслам	0,7	0,4	0,9	0,7	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,0	0,0	0,0	3,0	2,3	4,9	4,2	0,4	0,1	0,3	0,3
Буддизм	0,1	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,3	0,0	0,0	0,0	0,2	0,0	0,3	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Індуїзм	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0
Язичництво	0,1	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,7	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2
Просто християнин	6,9	15,8	7,2	8,6	2,7	10,8	6,9	4,3	7,8	24,4	7,7	5,5	4,0	10,3	7,2	6,5	9,9	12,6	7,0	15,2
Інше	0,5	0,2	0,2	0,0	0,0	0,5	0,8	0,0	0,5	0,2	0,0	0,0	0,7	0,3	0,0	0,0	0,6	0,0	0,0	0,0
Не відношу себе до жодного з релігійних віросповідань	15,3	11,8	13,2	11,3	4,0	1,3	4,1	3,6	18,2	11,8	17,0	10,8	20,9	19,9	10,2	14,1	16,6	14,2	16,3	15,0
Не відповіли	-	0,2	0,3	0,5	0,0	0,0	0,0	0,3	0,0	0,3	0,0	0,9	0,0	0,0	0,7	0,0	0,0	0,4	0,5	0,6

* До них, зокрема, віднесені: адвентисти сьомого дня, Свідки Єгови, лютерани, євангеліські християни та євангеліські християни-баптисти, християни віри євангеліської та інші п'ятидесятницькі спільноти, Церква Повного Євангелія та інші харизматичні спільноти, мормони.

До якої саме православної Церкви Ви себе відносите?
% опитаних*

* Сума відсотків не дорівнює 100, оскільки на діаграмі не наведено відсоток тих, хто не відносить себе до православних.

** В анкетах 2000р. та 2005р. такий варіант відповіді респондентам не пропонувався.

Серед віруючих частка упевнених, що людина може бути "просто віруючою" і не сповідувати конкретної релігії становить 56%; необхідність релігійної визначеності підтримують 38%. Серед тих, хто вагається, це співвідношення становить 70% проти 17%, відповідно. Порівняно з 2010р., ці співвідношення фактично не змінилися.

Найбільшою мірою впевненість у необхідності релігійної визначеності властива жителям Заходу (47%); прихильникам "інших конфесій" (55%), УГКЦ (47% проти 55% у 2010р.) та УПЦ (44% проти 53%).

Серед прихильників УПЦ-КП, груп "інших православних" та "просто християн" більшість складають упевнені в тому, що "людина може бути просто віруючою" (від 52% вірних УПЦ-КП до 76% "просто християн").

РІВЕНЬ РЕЛІГІЙНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ

Про рівень релігійної толерантності можна, зокрема, судити за часткою тих, хто вважає, що будь-яка релігія має право на існування, а також – за ставленням громадян до окремих конфесій та їх оцінками чинників конфліктів між різними Церквами.

Право релігій на існування. Упродовж 2000-2013рр. частка опитаних, які вважали, що будь-яка релігія має право на існування, залишалася незмінною і становила 74-76%⁷. Так само фактично не змінювалися частки тих, хто поділяє твердження "істинною є лише та релігія, яку я сповідаю": у 2013р. його відзначили майже кожен десятий з опитаних, а з числа віруючих – кожен восьмий (12%) (діаграма "Яке з наведених тверджень стосовно релігії відповідає Вашим переконанням більшою мірою?"). Ще 14% опитаних (15% з числа віруючих) переконані в тому, що право на існування мають "лише традиційні для України релігії". Ці показники, порівняно з 2000р., також статистично значуще не змінилися.

Ставлення до окремих конфесій. На загальнонаціональному рівні незмінно залишається позитивним ставлення до православ'я (2000р. – 77%; 2010р. – 78%; 2013р. – 81%), воно також виражено переважає в усіх регіонах і всіх групах за конфесійно-церковною належністю (за винятком тих, хто не відносить себе до жодної релігії, – тут переважає байдуже ставлення) (діаграма "Як Ви ставитеся до наведених релігій та релігійних течій?").

До всіх інших конфесій ставлення є переважно байдужим, за винятком греко-католицизму, стосовно якого майже однакові групи опитаних висловили байдужість і позитивне ставлення (40% і 36%, відповідно).

Ставлення до окремих конфесій має регіональні особливості, однак, у жодному регіоні не переважає негативне ставлення до будь-якої конфесії. Як на загальнонаціональному, так і на регіональних рівнях не спостерігається стійких тенденцій до погіршення ставлення певної групи, суспільної чи конфесійно-церковної, до якоїсь окремої конфесії.

Чинники конфліктів між вірними різних Церков. Більшість громадян не поділяють думку про те, що чинником конфліктів є релігійний (доведення істинною церквою своєї переваги над іншими). Впродовж 2000-2013рр. найчастіше відзначаються такі чинники, як майно та будівлі (у 2013р. – 32%), прагнення влади з боку церковних ієрархів (31%), а також – політична складова конфліктів ("конфлікти між Церквами є суто політичними") – 22% (діаграма "Чому в Україні відбуваються конфлікти між вірними різних Церков?").

Релігійна практика: відвідування служб. Порівняно з 2010р., число тих, хто відвідує релігійні служби, не змінилося і становить 59%. Загалом, релігійні служби відвідують 73% віруючих, 35% тих, хто вагається, і 7% невіруючих. **Практика відвідування служб має виразну регіональну визначеність:** їх відвідують від 91% жителів Заходу країни до 48% жителів Півдня.

Найбільшою мірою – прихильники УГКЦ (97%), найменшою – "інші православні" (51%) і "просто християни" (53%) (діаграма "Чи відвідуєте Ви релігійні служби...?").

При цьому, понад половини (53%) віруючих відвідують служби лише на релігійні свята; 39% роблять це значно частіше, в т.ч. 4% – частіше, ніж раз на тиждень, 17% – щотижня, а 18% – щомісяця (таблиця "Як часто Ви відвідуєте релігійні служби...?").

Найбільшими є частки тих, хто відвідує служби щотижня або кілька разів на тиждень, серед послідовників "інших конфесій" (58%) і вірних УГКЦ (41%), серед вірних УПЦ таких 18%, УПЦ-КП – 20%. Примітно, що серед вірних обох чисельних православних Церков більшість становлять ті, хто відвідує служби лише на релігійні свята (УПЦ – 59%, УПЦ-КП – 53%).

Матеріальна підтримка Церкви. Число тих, хто матеріально підтримує Церкву "регулярно" чи "зрідка" або не підтримує зовсім, порівняно з 2010р., змінилося мало. Дещо (з 24% до 30%) збільшилося число тих, хто робить пожертви у дні великих свят та оплачує виконання треб (обрядів) (діаграма "Чи підтримуєте Ви Церкву матеріально?").

Відносна більшість (36%) віруючих підтримують Церкву матеріально лише "зрідка", 33% – роблять пожертви у дні великих свят та оплачують виконання треб, лише 12% – надають допомогу "регулярно", а 18% – не роблять цього ніколи. **Найбільша частка тих, хто підтримує Церкву "регулярно", – серед вірних УГКЦ (28%) і послідовників "інших конфесій" (27%), найменша – серед "просто християн" (2%).**

Серед невіруючих переважна більшість (84%) не підтримують Церкву матеріально, близько 15% роблять це "зрідка" (8%) або "у дні великих свят" (7%).

РЕЛІГІЯ ЯК ЖИТТЄВА ЦІННІСТЬ

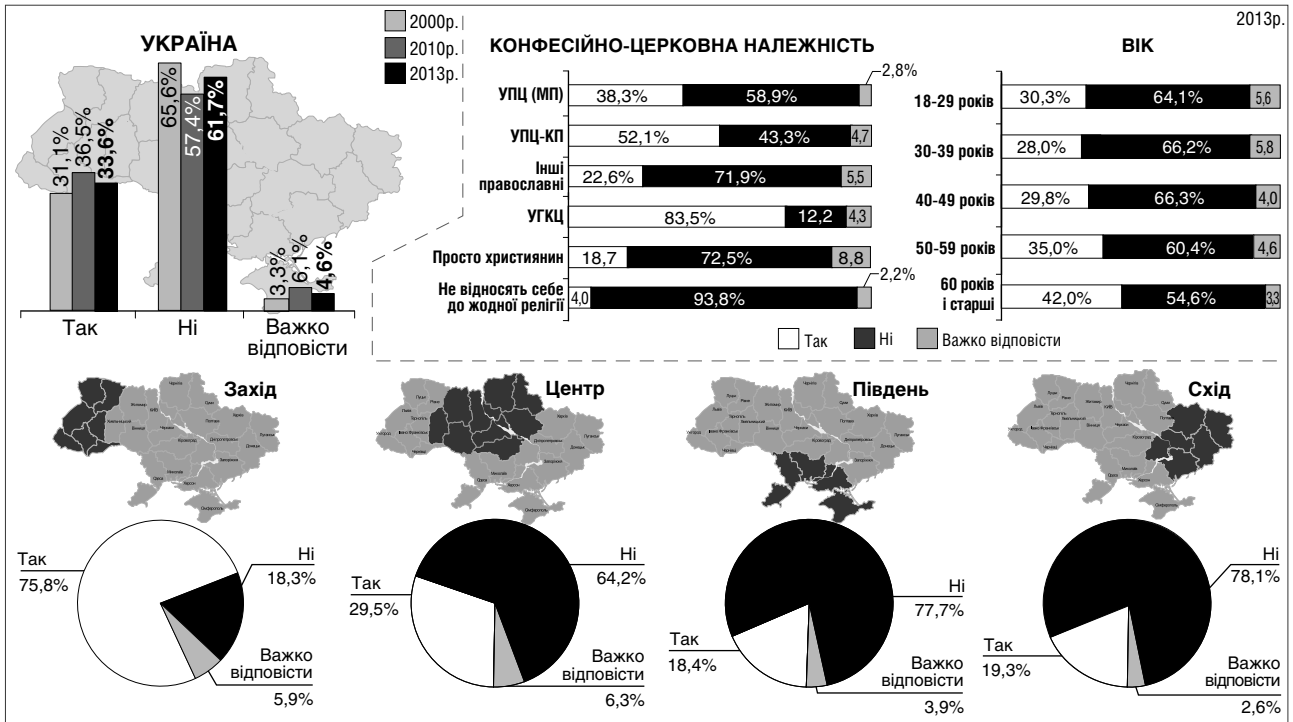
Ту чи іншу міру важливості релігії як життєвої цінності засвідчили 63% опитаних (проти 72% у 2010р. й так само, як і у 2000р.). Для 31% – релігія не є важливою (зовсім або "скоріше не важливою"). Важливою життєвою цінністю вважають релігію насамперед жителі Заходу – 85% проти 12% тих, хто дотримується протилежної думки. Натомість серед жителів Сходу це співвідношення становить 54% проти 42%, відповідно. Більш важливою є релігія для жінок, ніж для чоловіків (71% проти 55%, відповідно); для літніх людей, ніж для молоді (70% проти 59%); для жителів села, ніж жителів міста (69% проти 61%); для осіб з нижчим рівнем освіти, ніж для тих, хто має вищу або незакінчену вищу освіту (81% проти 61%, відповідно) (таблиця "Наскільки важливо для Вас...?").

Природно, що віруючі відзначали цінність релігії частіше – 77%, ніж ті, хто вагається між вірою і невір'ям (41%) та невіруючі 19%. Відповідно, зовсім або скоріше не важливою назвали релігію 18% віруючих, 53% тих, хто вагається, та 76% невіруючих.

⁷ Сума відповідей "Всі релігії мають право на існування, як різні шляхи до Бога" та "Будь-яка релігія, яка проголошує ідеали добра, любові, милосердя і не загрожує існуванню іншої людини, має право на існування".

Чи виховувалися Ви вдома в релігійному дусі?
% опитаних

Наскільки важливо для Вас... ?
% опитаних

	Дуже або скоріше важливо			Зовсім або скоріше не важливо			Важко відповісти		
	2000р.	2010р.	2013р.	2000р.	2010р.	2013р.	2000р.	2010р.	2013р.
Сім'я	97,8	97,4	98,9	1,2	1,9	0,3	1,0	0,6	0,8
Чесність, порядність	97,7	97,5	96,8	1,1	1,6	1,8	1,2	1,0	1,4
Матеріальна забезпеченість	97,7	96,5	96,5	1,6	2,5	2,1	0,7	1,1	1,3
Взаєморозуміння з іншими людьми	97,6	96,8	95,5	1,4	2,5	3,4	1,0	0,8	1,2
Друзі, знайомі	93,4	95,5	92,2	5,8	3,7	6,4	0,8	0,8	1,5
Щире кохання	87,5	88,1	88,4	9,4	9,0	8,5	3,1	2,9	3,2
Робота	87,7	88,2	87,1	10,2	10,6	10,9	2,1	1,2	1,9
Культурний відпочинок	78,6	84,3	79,7	19,0	13,8	18,3	2,4	1,9	2,1
Вільний час	73,6	81,6	77,8	24,4	16,3	19,8	2,0	2,2	2,4
Хобі, займатися своїм улюбленим захопленням	69,3	71,0	74,5	27,9	26,0	21,9	2,8	2,8	3,6
Успіх у суспільстві	67,5	68,8	72,8	28,8	27,9	23,7	3,7	3,3	3,5
Релігія	63,0	72,4	63,4	34,1	24,5	31,0	2,9	3,2	5,6
Лідерство, авторитет	53,3	58,6	59,9	44,6	39,3	37,7	2,1	2,2	2,4
Громадська активність*	-	55,1	48,2	-	40,2	44,4	-	4,7	7,4
Мати власний бізнес	48,6	51,4	44,9	46,0	41,1	45,5	5,4	7,5	9,6
Віра у надприродну, вищу силу	48,1	52,5	37,8	45,3	37,5	49,9	6,6	9,9	12,4
Політика	37,7	35,4	29,1	60,2	61,2	67,1	2,1	3,5	3,9

* В анкеті 2000р. такий варіант відповіді респондентам не пропонувався.

Важливість релігії (2013р.)

	РЕГІОНИ				СТАТЬ		ВІК					ОСВІТА			ТИП ПОСЕЛЕННЯ	
	Захід	Центр	Південь	Схід	Чоловіки	Жінки	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші	Неповна середня	Середня або середня спеціальна	Вища або незакінчена вища	Місто	Село
Дуже або скоріше важлива	84,5	63,0	57,7	53,8	54,5	70,7	59,2	57,4	64,7	65,2	69,7	81,2	63,0	61,4	60,9	69,2
Зовсім або скоріше не важлива	11,7	31,0	31,8	42,1	39,3	24,2	34,1	36,8	30,4	28,5	26,0	15,8	31,4	32,5	33,3	25,6
Важко відповісти	3,8	6,0	10,5	4,1	6,2	5,1	6,7	5,8	4,9	6,3	4,3	3,0	5,5	6,2	5,8	5,2

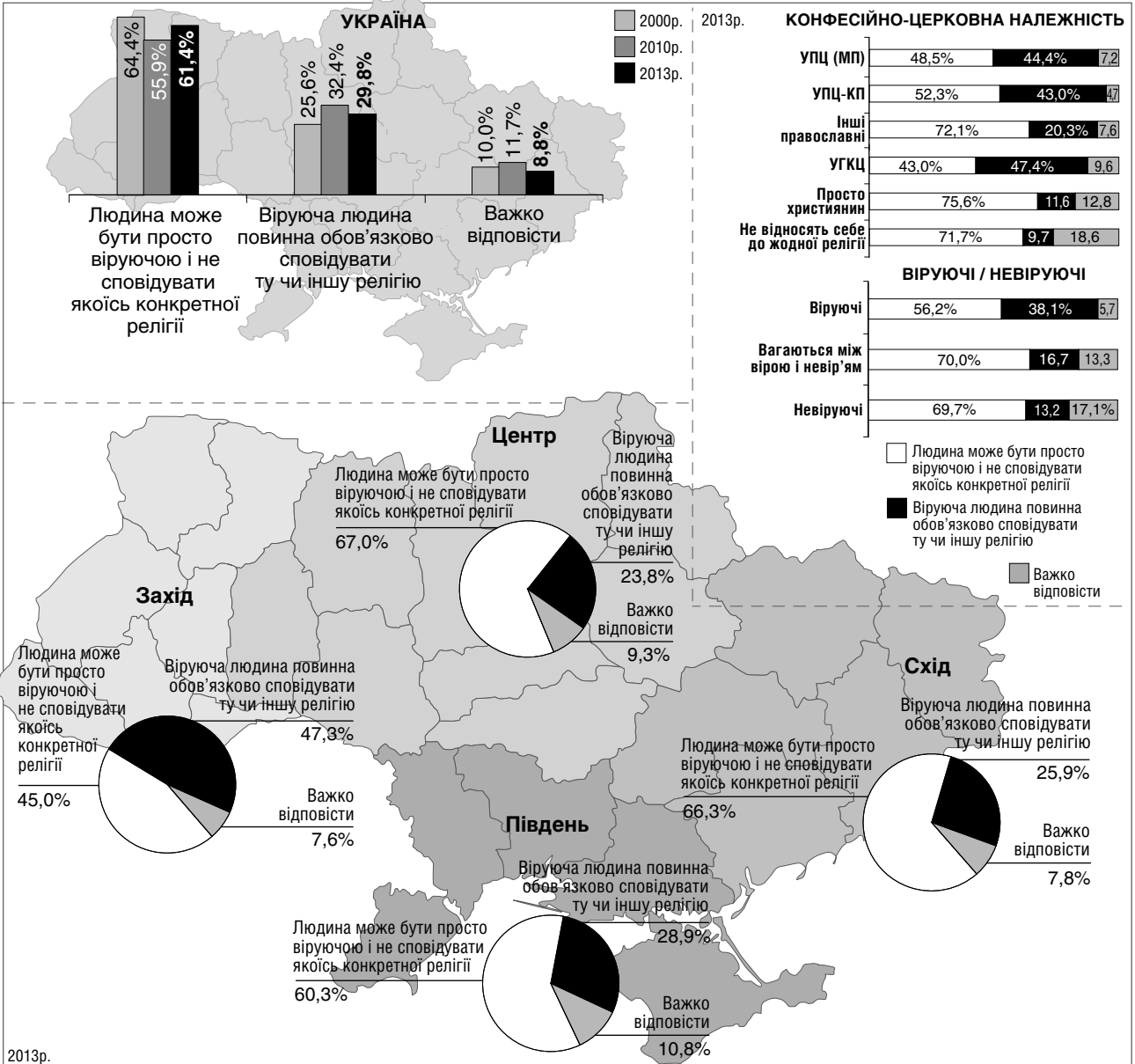
Які з наведених якостей, що їх можна виховати в сім'ї, є найбільш важливими?
% опитаних

	2000р.	2005р.	2010р.	2013р.
Працелюбність	85,6	78,3	74,8	78,1
Почуття відповідальності	70,2	62,1	58,6	67,7
Терпимість і повага до інших людей	58,6	55,5	57,3	59,4
Бережливість (обачне ставлення до грошей і речей)	51,0	38,2	42,2	43,8
Рішучість, наполегливість	38,2	44,3	45,1	42,5
Вміння тримати себе в товаристві	47,4	43,6	42,1	41,9
Незалежність	35,1	33,6	32,6	37,7
Слухняність	27,6	26,9	20,5	17,2
Релігійність	10,8	16,6	16,8	16,5
Вміння ділитися	20,9	17,4	16,0	16,4
Уява	9,5	7,3	7,7	7,0
Важко відповісти	1,4	0,9	1,8	0,8

РЕЛІГІЙНІСТЬ (2013р.)

РЕГІОНИ				ВІК				
Захід	Центр	Південь	Схід	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші
43,3	11,9	13,7	6,4	13,3	16,2	15,0	16,2	20,8
СТАТЬ		КОНФЕСІЙНО-ЦЕРКОВНА НАЛЕЖНІСТЬ						
Чоловіки	Жінки	УПЦ (МП)	УПЦ-КП	Інші православні	УГКЦ	Я просто християнин	Не відносять себе до жодної релігії	
12,1	20,2	21,5	21,9	11,6	42,1	5,3	3,6	

З яким із наведених тверджень стосовно віруючої людини Ви згодні більшою мірою?
% опитаних

2. РЕЛІГІЯ, ЦЕРКВА І СУСПІЛЬСТВО

Роль релігії, релігійних організацій і релігійних діячів у суспільстві. Порівняно з 2010р., дещо знизилася число тих, хто вважає, що Церква в Україні відіграє позитивну роль, – 51% проти 56% у 2010р. Відповідно, з 27% до 34% збільшилося число тих, хто вважає, що Церква не відіграє помітної ролі. Число тих, хто переконаний у негативній ролі Церкви з 2010р. до цього часу є фактично постійним і не перевищує 4% опитаних. Позитивну роль Церкви частіше відзначають віруючі, ніж невіруючі (65% і 13%, відповідно), жителі Заходу та Півдня (75% і 61%, відповідно), ніж Центру і Сходу, де голоси опитаних розділилися між тезами про позитивну роль Церкви і про те, що вона не відіграє помітної ролі. 3-поміж віруючих найбільше впевнених у позитивній ролі Церкви – серед вірних УГКЦ (82%), найменше – серед представників “інших конфесій” (29%) (діаграма “Яку роль відіграє Церква в сучасному українському суспільстві?”).

Залишається досить значним число тих, хто вважає, що релігія є мало пристосованою до потреб сучасної людини: у 2000р. так вважали 31% опитаних, у 2010р. – 21%, у 2013р. – 29%. Привертає увагу, що таку позицію поділяють і частина тих, хто ідентифікує себе з певною Церквою, причому частки таких, порівняно з 2010р., збільшилися: серед вірних УПЦ – 21% проти 14% у 2010р., УПЦ-КП – 28% проти 17%. Лише серед вірних УГКЦ частка згодних з цією тезою лишилася майже незмінною – 12% проти 15% (таблиця “Оцінюючи роль релігії в житті суспільства, чи згодні Ви...?”).

Спостерігається також зменшення числа тих, хто згоден із твердженням про те, що “Релігія є одним із важливих засобів відродження національної самосвідомості і культури”: у 2000р. це твердження підтримали 78%, у 2010р. – 71%, у 2013р. – 64%.

Водночас, можна говорити про певне посилення суспільного запиту на більш активну участь релігійних діячів у захисті найбільш вразливих прошарків громадян у разі прийняття владою рішень, які знижують життєвий рівень населення: якщо у 2000р. з цим твердженням погодилися 64% опитаних, то у 2010р. – 78%, у 2013р. – 84%. Порівняно з 2010р., дещо збільшилося число тих, хто погодився з твердженнями “релігійні організації беруть слабку участь у соціальній роботі...” – 40% (проти 36% у 2010р.) та “релігійні діячі стоять осторонь соціальних проблем...” – 32% (проти 26%).

ЦЕРКВА В ПОЛЯРИЗОВАНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У громадській думці незначно, але переважає впевненість, що церкви в Україні завжди є скоріше на боці “сильних і багатих”, ніж “бідних і знедолених”. За 10-бальною шкалою, де 1 – повна підтримка тези “церкви обстоюють права бідних і знедолених”, 10 – тези “церкви є на боці сильних і багатих”, середній бал склав 5,64: від 4,93 на Заході, до 6,41 – на Сході. Найнижчими балами (тобто ближче до тези “церкви обстоюють права бідних і знедолених”) оцінили позицію церков вірні УГКЦ (4,72) та послідовники “інших конфесій” (4,75), найвищим – “просто християни” (6,63) (діаграма “Церкви в Україні обстоюють права бідних і знедолених...?”).

Суспільна довіра до Церкви. Упродовж усіх років досліджень ту чи іншу міру довіри до Церкви засвідчують більшість громадян. Так, наразі, довіряють Церкві 64% опитаних: від 83% жителів Заходу до 50% – Сходу. Серед віруючих довіряють Церкві 76% опитаних, невіруючих – 28%. Найбільшою мірою довіряють Церкві вірні УГКЦ (86%), найменшою – “просто християни” (39%) (діаграма “Чи довіряєте Ви Церкві?”).

Церква як моральний авторитет у сучасному суспільстві. Рівень суспільного визнання Церкви як морального авторитету є нижчим від рівня як маніфестованої релігійності (67%), так і довіри до Церкви (64%) і становить 50% (проти 56% у 2010р.) Понад третини (35%) громадян не вважають Церкву моральним авторитетом; 16% – не змогли визначитися в цьому питанні (діаграма “Чи є для Вас сьогодні Церква моральним авторитетом?”).

Визнання морального авторитету Церкви значною мірою залежить від:

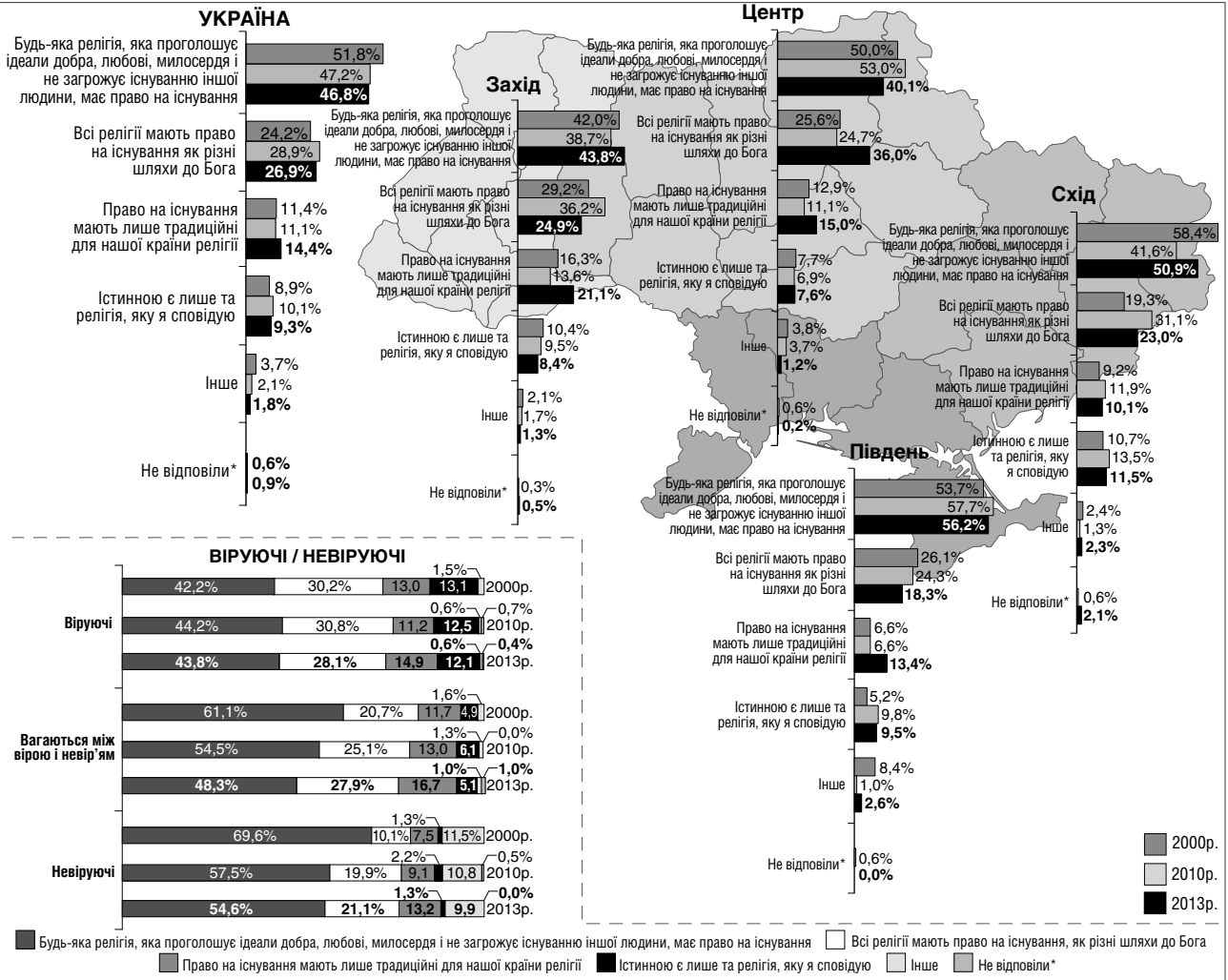
- **самовизначення громадян у параметрах релігійної віри:** так, серед віруючих визнають Церкву моральним авторитетом 65% (проти 70% у 2010р.); серед невіруючих – 5% (проти 9%); не визнають: серед віруючих – 21% (проти 15%), серед невіруючих – 89% (проти 74%);
- **конфесійно-церковного самовизначення:** найвищим є рівень визнання Церкви як морального авторитету серед вірних УГКЦ (83% проти 6% тих, для кого Церква моральним авторитетом не є), приблизно однаковим – серед вірних УПЦ-КП (67% проти 24%), УПЦ (66% проти 23%) та послідовників “інших конфесій” (66% проти 15%), відчутно нижчим – серед “інших православних” (44% проти 36%) і критично низьким – серед “просто християн” (29% проти 42%).

За регіональною ознакою, найчастіше визнають моральний авторитет Церкви жителі Заходу (77% проти 13%), найрідше – Сходу: 40% проти 44% тих, для кого Церква не є моральним авторитетом).

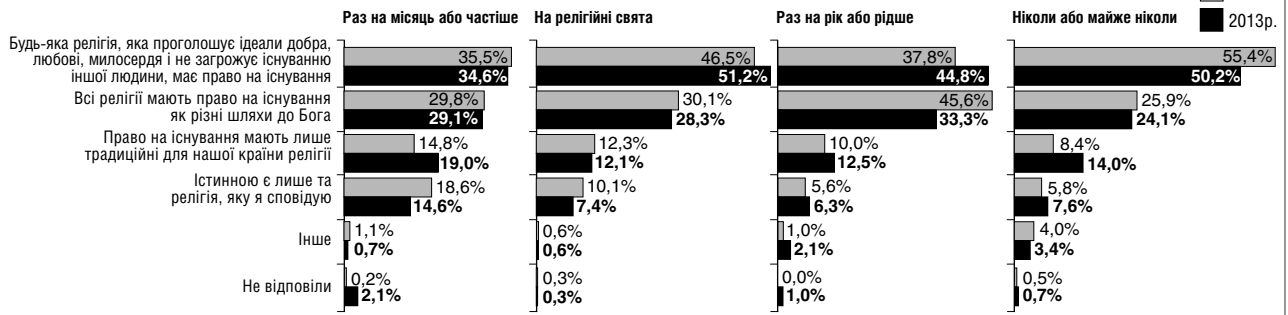
Моральний авторитет Церкви як інституту не ототожнюється в суспільній свідомості з моральним авторитетом священнослужителів. У тому, що “більшість священнослужителів – глибоко моральні й духовні особи”, впевнені лише 25% опитаних, більшість (52%) вважають їх “такими самими, як більшість із нас”, а 17% – упевнені, що “більшість священнослужителів думають насамперед про гроші, а не про духовне” (від 12% жителів Заходу до 21% – Сходу). Думка про те, що священнослужителі “є такими самими, як більшість із нас”, переважає в усіх регіонах і серед віруючих, незалежно від їх конфесійно-церковної належності (діаграми “З яким твердженням стосовно священнослужителів Ви згодні більшою мірою?”).

Яке з наведених тверджень стосовно релігії відповідає Вашим переконанням більшою мірою?
% опитаних

ЧАСТОТА ВІДВІДУВАННЯ РЕЛІГІЙНИХ СЛУЖБ

* В анкеті 2000р. варіанту відповіді "не відповіли" не було.

% опитаних, залежно від конфесійно-церковної належності

	УПЦ (МП)			УПЦ-КП			Інші православні			УГКЦ			Просто християнини			Інші конфесії			Не відносять себе до жодної релігії		
	2000	2010	2013	2000	2010	2013	2000	2010	2013	2000	2010	2013	2000	2010	2013	2000	2010	2013	2000	2010	2013
Будь-яка релігія, яка проголошує ідеали добра, любові, милосердя і не загрожує існуванню іншої людини, має право на існування	36,0	48,3	36,8	32,9	37,0	36,2	55,2	49,6	51,5	41,1	41,1	39,5	63,7	56,3	64,9	33,3	23,3	37,9	70,4	56,8	59,3
Всі релігії мають право на існування, як різні шляхи до Бога	29,8	23,6	29,2	32,9	36,7	31,0	22,8	31,6	30,1	30,8	33,8	21,1	28,1	24,3	19,3	33,3	23,3	12,1	10,4	25,4	20,4
Право на існування мають лише традиційні для нашої країни релігії	18,8	15,5	12,5	20,3	13,7	19,5	11,0	9,0	12,8	15,1	14,6	26,3	4,4	7,6	8,2	2,6	5,5	21,2	4,7	6,8	10,6
Істинною є лише та релігія, яку я сповідаю	14,8	11,7	19,2	12,5	11,7	13,2	8,7	7,8	4,9	10,2	9,3	12,3	3,0	6,3	1,2	26,9	45,2	21,2	0,3	2,3	0,0
Інше	0,5	0,2	0,8	1,3	0,0	0,3	2,2	1,5	0,6	2,7	1,3	0,0	0,7	5,5	1,2	3,9	2,7	6,1	14,2	8,0	9,3
Не відповіли*	-	0,7	1,5	-	1,0	0,0	-	0,5	0,0	-	0,1	0,9	-	0,0	5,3	-	0,0	1,5	-	0,7	0,4

* В анкеті 2000р. варіанту відповіді "не відповіли" не було.

ЦЕРКВА І ПОЛІТИЧНІ ПОЗИЦІЇ ГРОМАДЯН

Рівень впливу релігійних організацій на політичні переконання громадян, порівняно з 2000р. і 2010р., практично не змінився: відповідь “зовсім не впливає” у 2000р. та 2010р. обрали по 12% опитаних, у 2013р. – 9%; “частково впливає” – 3%, 4% і 2%, відповідно.

Порівняно частіше вплив на свої політичні переконання визнають вірні УГКЦ (13% – прислухаються до тих політичних думок та ідей, що пропагуються в їх релігійній організації, ще 7% – визнають, що на їх політичний вибір частково впливає позиція релігійної організації); а також – належні до “інших конфесій” (відповідні частки склали 15% і 9% опитаних) (таблиця “Чи впливає на Ваші політичні переконання...?”).

3. ЦЕРКВА І ДЕРЖАВА (ВЛАДА)

Стан забезпечення свободи совісті. Більшість (65%) громадян тією чи іншою мірою згодні з твердженням, що “в Україні існує повна свобода совісті і рівність віросповідань перед законом”. Однак, це число, порівняно з 2010р., зменшилося на 11% і повернулося на рівень 2000р. (діаграма “З яким із наведених тверджень Ви згодні більшою мірою?”).

Примітно, що число тих, хто погодився із твердженням “свобода совісті і віросповідань в Україні декларується, але не здійснюється”, збільшилося серед вірних усіх конфесій і церков, за винятком вірних УПЦ і “просто християн”.

Відносини Церкви і влади. Дещо зменшилося (з 63% у 2010р. до 57%) число впевнених у тому, що “Церква не повинна втручатись у відносини між людиною і владою”.

Водночас, збільшилося число тих, хто вважає, що залежно від ситуації, Церква повинна або підтримувати, або критикувати владу – 17% проти 10% у 2010р. Збільшення торкнулося всіх регіонів і всіх груп за релігійним самовизначенням.

На Заході та Сході збільшилися також частки тих, хто вважає, що “Церква зобов’язана критикувати владу, оскільки її місія – викривати неправду і зловживання”: на Заході – з 6% до 11%, на Сході – з 9% до 17% (діаграма “З яким твердженням стосовно Церкви і влади Ви згодні більшою мірою?”).

Частки тих, хто поділяє протилежну позицію – “Церква зобов’язана підтримувати державну владу, оскільки немає влади не від Бога” – лишилися фактично без змін: що тезу підтримують 8% віруючих, 5% тих, хто вагається, 3% невіруючих.

Ставлення до інституту державної церкви. Число прихильників запровадження інституту державної церкви, порівняно з 2000р., зменшилось удвічі – з 20% до 9%. Число противників після певного зменшення у 2010р. повернулося до рівня 2000р. і становить 53% (діаграма “Чи підтримуєте Ви запровадження інституту державної церкви в Україні?”).

На цей час серед віруючих запровадження інституту державної церкви підтримують лише 11% (у 2010р. – 12%), не підтримують – 52 (у 2010р. – 44%); серед невіруючих підтримують 5%, не підтримують – 73%. За церковно-конфесійною ознакою, найбільші

частки прихильників ідеї державної церкви – серед вірних УПЦ-КП (14%), УГКЦ (13%), УПЦ (11%) та прихильників “інших конфесій” (12%), найменша – серед “просто християн” (3%).

З числа незгодних із запровадженням інституту державної церкви відносна більшість (47%) опитаних аргументують свою позицію тим, що це “суперечить праву на свободу совісті і призведе до дискримінації віруючих інших церков”, ще 38% вважають, що “Україна історично є багатоконфесійною країною і надання пріоритету будь-якій церкві викличе додаткову напруженість у міжцерковних і церковно-державних відносинах” (діаграма “Чому Ви не згодні...?”). Серед віруючих такі позиції поділяють відповідно 49% і 43% опитаних.

На початок 2013р. рівень маніфестованої релігійності в Україні, порівняно з 2010р., дещо знизився – з 71 до 67%. Зберігаються істотні міжрегіональні відмінності рівнів релігійності – в Західному регіоні він залишається істотно вищим, ніж у Центрі, на Півдні і Сході.

Більшість (71%) громадян ідентифікують себе з православ’ям, 6% – з греко-католицизмом, 7% опитаних віднесли себе до “просто християн”, 13% – не відносять себе до жодного з релігійних віросповідань. Конфесійне самовизначення має виразну регіональну специфіку. Так, переважна більшість греко-католиків є жителями Західного регіону, послідовників ісламу – Південного.

Серед громадян, які декларують свою належність до православ’я, відносна більшість (41%) не відносять себе до жодної з православних церков, що, ймовірно, з одного боку, є наслідком роз’єднаності православ’я, з іншого – пов’язано з недостатньо високим авторитетом Церкви серед цієї категорії громадян.

Упродовж останніх років спостерігаються зміни в церковно-конфесійному самовизначенні громадян. Якщо у 2010р., порівняно з 2007р., частка вірних УПЦ серед дорослого населення України зросла з 11% до 24%, то станом на початок 2013р. вона знизилася до 20% (за зростання частки вірних УПЦ-КП з 15% у 2010р. до 18% у 2013р.).

Зберігається високий (порівняно з іншими суспільними інститутами) рівень довіри до Церкви. Однак, визнають Церкву моральним авторитетом лише 50% громадян, що відчутно менше, ніж зазначений вище рівень маніфестованої релігійності (67%). До того ж, порівняно з 2010р., частка тих, хто визнає Церкву моральним авторитетом, зменшилася на 6%.

Певною мірою зниження авторитету Церкви пов’язано з тим, що в Україні, хоч і незначною мірою, все ж переважає думка, що Церква завжди є скоріше на боці “сильних і багатих”, ніж “бідних і знедолених”. До того ж, лише 25% громадян України впевнені, що більшість священнослужителів – глибоко моральні і духовні особи.

Більшість (65%) громадян вважають, що в Україні існує повна свобода совісті та рівність віросповідань перед законом. Однак їх число, порівняно з 2010р., зменшилося на 11%, що свідчить про негативні тенденції у цій сфері.

Як Ви ставитеся до наведених релігій та релігійних течій?

% опитаних

(продовження)

Іслам

	РЕГІОНИ								КОНФЕСІЙНО-ЦЕРКОВНА НАЛЕЖНІСТЬ													
	ЗАХІД		ЦЕНТР		ПІВДЕНЬ		СХІД		УПЦ (МП)		УПЦ-КП		Інші православні		УГКЦ		Просто християнин		Інші конфесії		Не відносять себе до жодної релігії	
	2000р.	2013р.	2000р.	2013р.	2000р.	2013р.	2000р.	2013р.	2000р.	2013р.	2000р.	2013р.	2000р.	2013р.	2000р.	2013р.	2000р.	2013р.	2000р.	2013р.	2000р.	2013р.
Позитивно	13,1	18,8	15,2	8,9	19,5	19,6	10,9	12,6	18,4	17,4	15,4	18,1	13,5	11,4	13,9	13,3	17,4	9,4	25,9	33,3	7,1	4,0
Байдуже	41,2	45,3	44,9	49,8	45,0	36,6	45,2	43,6	48,6	41,5	46,9	43,8	43,6	46,0	31,1	54,9	47,8	40,4	30,9	27,3	49,8	52,2
Негативно	17,4	14,8	13,8	13,4	12,9	15,0	11,9	18,6	20,0	16,2	14,1	16,7	12,1	13,0	20,5	9,7	8,0	19,9	18,5	22,7	12,3	18,1
Не задумувався над цим	18,7	20,1	20,5	27,0	17,5	26,8	26,4	21,9	10,8	22,8	19,1	20,0	24,5	27,3	18,5	20,4	24,6	29,8	19,8	13,6	23,0	23,5
Нічого не чув про таку релігію (течію)	9,6	0,3	5,5	0,8	3,3	1,6	5,7	3,1	1,6	2,1	4,6	1,1	6,0	2,0	15,9	0,0	2,2	0,6	3,7	1,5	7,1	1,8
Не відповіли	0,0	0,8	0,2	0,2	1,7	0,3	0,0	0,3	0,5	0,0	0,0	0,3	0,2	0,3	0,0	1,8	0,0	0,0	1,2	1,5	0,6	0,4

Іудаїзм

	РЕГІОНИ								КОНФЕСІЙНО-ЦЕРКОВНА НАЛЕЖНІСТЬ													
	ЗАХІД		ЦЕНТР		ПІВДЕНЬ		СХІД		УПЦ (МП)		УПЦ-КП		Інші православні		УГКЦ		Просто християнин		Інші конфесії		Не відносять себе до жодної релігії	
	2000р.	2013р.	2000р.	2013р.	2000р.	2013р.	2000р.	2013р.	2000р.	2013р.	2000р.	2013р.	2000р.	2013р.	2000р.	2013р.	2000р.	2013р.	2000р.	2013р.	2000р.	2013р.
Позитивно	11,7	16,5	13,0	8,2	15,9	16,1	9,4	12,7	14,7	16,9	14,1	15,6	12,0	11,9	10,6	10,6	15,9	10,5	17,3	15,2	6,8	4,4
Байдуже	42,1	46,8	46,3	49,8	46,8	37,4	43,8	45,9	48,9	42,5	48,1	44,7	43,8	47,0	31,8	51,3	48,6	45,0	35,8	36,4	49,0	52,0
Негативно	14,4	13,7	11,2	10,8	11,6	14,1	11,8	10,7	17,9	13,8	12,9	15,3	10,7	8,7	18,5	13,3	3,6	5,8	19,8	13,6	10,0	14,7
Не задумувався над цим	18,9	20,4	21,3	27,7	17,6	29,8	27,4	26,6	11,4	24,3	18,7	20,3	25,1	29,1	19,2	21,2	27,5	37,4	17,3	31,8	24,2	24,0
Нічого не чув про таку релігію (течію)	12,5	1,3	8,0	3,2	6,0	2,6	7,6	3,7	6,5	2,6	6,2	3,3	8,0	3,2	19,2	0,9	4,3	0,6	8,6	3,0	9,4	4,4
Не відповіли	0,3	1,3	0,2	0,3	2,0	0,0	0,0	0,3	0,5	0,0	0,0	0,8	0,3	0,2	0,7	2,7	0,0	0,6	1,2	0,0	0,6	0,4

Свангелічні та Харизматичні церкви*

	РЕГІОНИ								КОНФЕСІЙНО-ЦЕРКОВНА НАЛЕЖНІСТЬ													
	ЗАХІД		ЦЕНТР		ПІВДЕНЬ		СХІД		УПЦ (МП)		УПЦ-КП		Інші православні		УГКЦ		Просто християнин		Інші конфесії		Не відносять себе до жодної релігії	
	2000р.	2013р.	2000р.	2013р.	2000р.	2013р.	2000р.	2013р.	2000р.	2013р.	2000р.	2013р.	2000р.	2013р.	2000р.	2013р.	2000р.	2013р.	2000р.	2013р.	2000р.	2013р.
Позитивно	2,4	12,7	4,6	7,3	4,3	11,5	2,2	10,0	2,2	13,3	5,4	12,9	3,4	9,1	2,0	5,3	2,9	8,2	10,0	16,7	1,3	3,1
Байдуже	13,3	35,9	18,6	43,5	17,3	34,9	20,1	36,0	15,8	35,9	14,9	40,4	19,4	40,1	13,9	35,1	11,7	21,1	23,8	30,3	20,7	48,9
Негативно	11,5	27,2	8,6	15,6	12,0	16,1	6,6	19,3	14,7	19,2	9,5	19,0	7,7	15,2	13,2	35,1	3,6	28,7	12,5	19,7	8,1	15,0
Не задумувався над цим	4,0	18,1	8,9	25,0	6,6	29,3	12,1	23,1	5,4	19,7	7,1	19,8	8,6	26,2	4,0	18,4	13,9	35,7	10,0	27,3	11,7	22,5
Нічого не чув про таку релігію (течію)	68,8	5,9	59,0	8,5	58,1	8,2	58,6	11,5	62,0	11,8	62,7	7,7	60,4	9,1	66,9	6,1	67,9	6,4	42,5	6,1	57,6	10,1
Не відповіли	0,0	0,3	0,2	0,2	1,7	0,0	0,4	0,2	0,0	0,0	0,4	0,3	0,6	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0	1,3	0,0	0,6	0,4

* У 2000р. – харизматичні церкви.

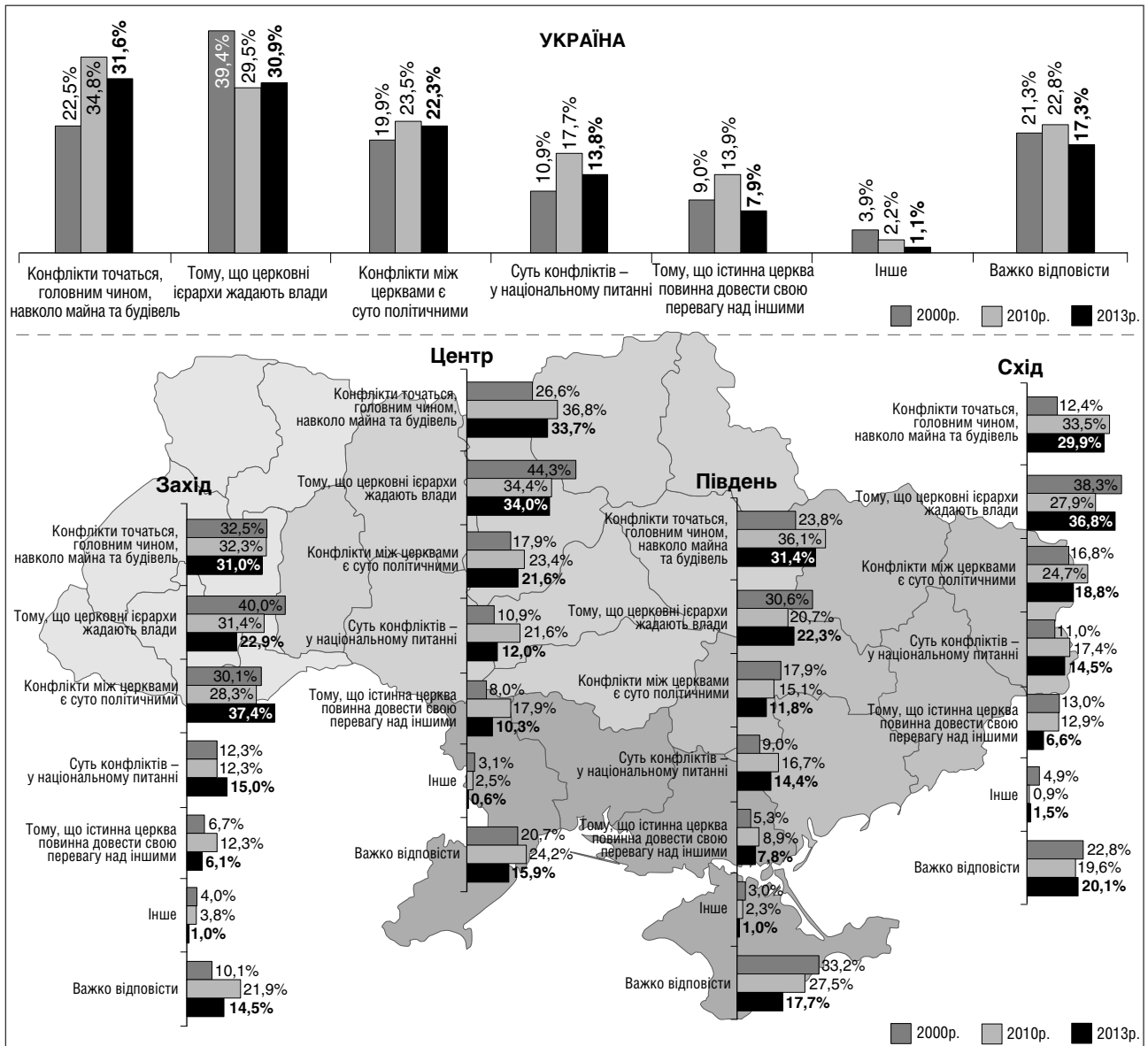
Східні релігії та духовні практики (буддизм, йога та ін.)**

	РЕГІОНИ								КОНФЕСІЙНО-ЦЕРКОВНА НАЛЕЖНІСТЬ													
	ЗАХІД		ЦЕНТР		ПІВДЕНЬ		СХІД		УПЦ (МП)		УПЦ-КП		Інші православні		УГКЦ		Просто християнин		Інші конфесії		Не відносять себе до жодної релігії	
	2000р.	2013р.	2000р.	2013р.	2000р.	2013р.	2000р.	2013р.	2000р.	2013р.	2000р.	2013р.	2000р.	2013р.	2000р.	2013р.	2000р.	2013р.	2000р.	2013р.	2000р.	2013р.
Позитивно	–	14,8	–	12,3	–	15,7	–	13,9	–	17,4	–	16,2	–	15,0	–	9,6	–	9,3	–	17,9	–	5,8
Байдуже	–	46,3	–	48,1	–	38,0	–	50,4	–	44,0	–	44,7	–	47,5	–	55,3	–	45,9	–	34,3	–	53,8
Негативно	–	10,7	–	7,2	–	6,2	–	6,6	–	9,2	–	9,9	–	5,5	–	4,4	–	5,8	–	7,5	–	10,2
Не задумувався над цим	–	22,6	–	27,6	–	36,1	–	24,3	–	24,3	–	23,3	–	27,9	–	26,3	–	35,5	–	38,8	–	24,4
Нічого не чув про таку релігію (течію)	–	5,3	–	4,6	–	3,6	–	4,6	–	5,1	–	5,8	–	3,8	–	4,4	–	3,5	–	1,5	–	5,3
Не відповіли	–	0,3	–	0,2	–	0,3	–	0,2	–	0,0	–	0,3	–	0,3	–	0,0	–	0,0	–	0,0	–	0,4

** В анкеті 2000р. такий варіант відповіді респондентам не пропонувався.

Чому в Україні відбуваються конфлікти між вірними різних церков?*
% опитаних

* Респондентам пропонувалося відзначити всі прийнятні варіанти відповіді.

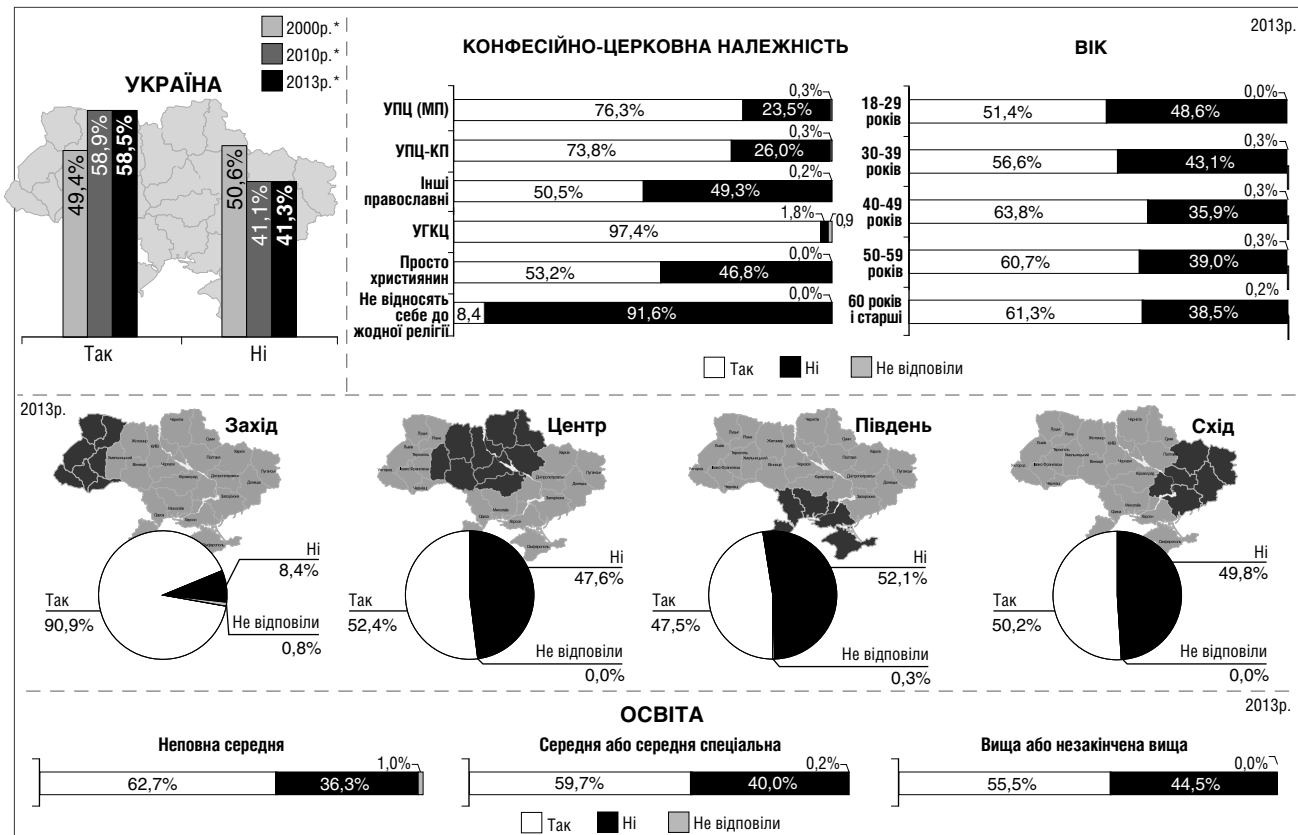
% опитаних, залежно від конфесійної належності

	УПЦ (МП)		УПЦ-КП		Інші православні		УГКЦ		Просто християнин		Інші конфесії		Не відносять себе до жодної релігії	
	2010р.	2013р.	2010р.	2013р.	2010р.	2013р.	2010р.	2013р.	2010р.	2013р.	2010р.	2013р.	2010р.	2013р.
Конфлікти точаться, головним чином, навколо майна та будівель	44,0	29,7	32,1	30,7	31,6	31,0	34,9	32,2	29,2	27,3	38,9	22,4	30,3	42,9
Тому, що церковні ієрархи жадають влади	22,1	23,8	26,9	25,1	30,9	36,0	33,8	27,8	31,0	26,7	29,2	19,7	39,8	44,2
Конфлікти між церквами є суто політичними	17,4	22,8	23,3	25,5	23,9	17,7	38,2	30,7	25,5	33,9	13,9	21,2	27,3	17,3
Суть конфліктів – у національному питанні	20,2	18,7	19,6	15,6	16,6	11,1	9,2	24,6	16,0	10,5	19,4	9,0	19,4	9,3
Тому, що істинна церква повинна довести свою перевагу над іншими	14,7	10,0	15,3	11,2	13,5	6,7	7,3	7,9	15,9	4,1	13,9	6,1	13,7	5,8
Інше	2,1	1,3	2,0	0,3	1,7	1,2	0,7	1,8	2,8	0,6	12,3	3,0	1,9	0,9
Важко відповісти	19,6	16,6	22,9	16,4	25,5	18,4	19,1	12,3	27,8	19,2	18,1	29,9	22,0	14,2

* Респондентам пропонувалося відзначити всі прийнятні варіанти відповіді.

Чи відвідуєте Ви релігійні служби, зібрання, служіння?
% опитаних

* На цій діаграмі варіант відповіді "не відповіли" не наведений через незначне число респондентів, які не відповіли.

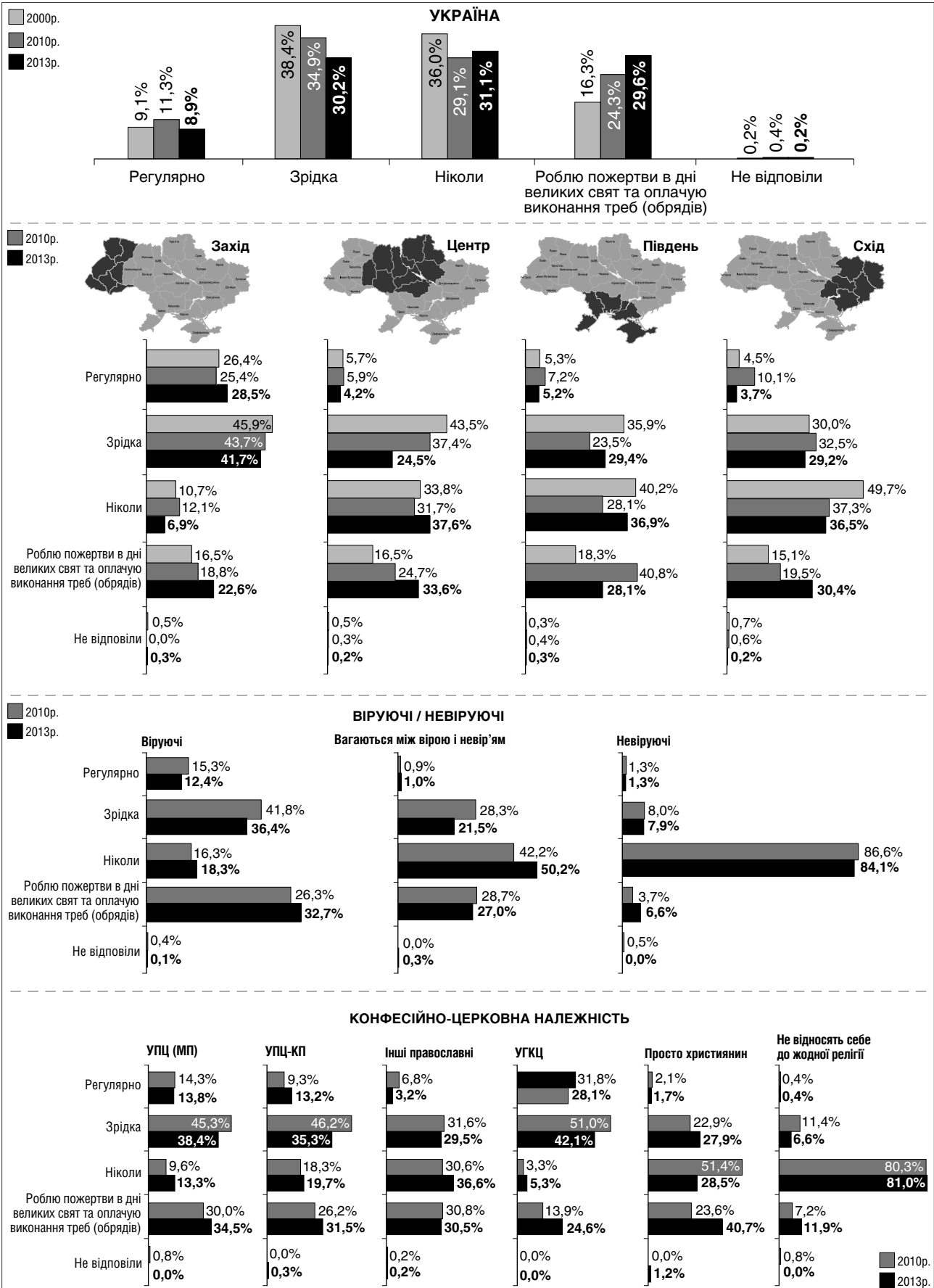
Як часто Ви відвідуєте релігійні служби, зібрання, служіння?
% тих, хто відвідує релігійні служби, зібрання, служіння

	УКРАЇНА			РЕГІОНИ (2013р.)				ВІК (2013р.)				
	2000р.	2010р.	2010р.	Захід	Центр	Південь	Схід	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші
Частіше, ніж раз на тиждень	4,4	3,5	3,7	7,0	2,4	3,4	1,8	1,7	3,9	3,4	2,8	5,8
Раз на тиждень	15,9	15,7	14,9	28,3	9,4	10,3	8,2	10,0	9,2	13,0	15,9	23,1
Раз на місяць	13,1	20,8	18,5	24,6	17,1	8,3	17,6	21,2	16,5	15,9	20,6	18,3
На релігійні свята	52,0	50,4	53,0	36,7	57,9	60,7	62,0	54,5	58,3	58,5	50,9	46,2
Раз на рік	8,1	5,4	6,3	1,7	9,7	8,3	7,0	8,7	6,8	7,7	5,1	3,8
Рідше, ніж раз на рік	3,0	2,2	1,7	1,1	1,8	2,1	2,1	2,2	2,9	0,5	1,9	1,6
Ніколи, майже ніколи	0,3	0,9	0,6	0,0	1,5	0,0	0,9	0,4	0,5	0,5	1,4	0,3
Інше	2,9	0,6	0,1	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,3
Важко відповісти	0,3	0,5	1,1	0,3	0,3	6,9	0,3	1,3	1,9	,5	1,4	0,6
	ВІРУЮЧІ / НЕВІРУЮЧІ (2013р.)			КОНФЕСІЙНО-ЦЕРКОВНА НАЛЕЖНІСТЬ (2013р.)								
	Віруючі	Вагаються між вірою і невір'ям	Невіруючі	УПЦ (МП)	УПЦ-КП	Інші православні	УГКЦ	Просто християнин	Не відносять себе до жодної релігії*			
Частіше, ніж раз на тиждень	4,3	1,0	9,1	3,0	4,1	0,3	3,6	1,1	0,0			
Раз на тиждень	16,9	1,0	9,1	15,4	15,7	6,9	37,8	10,0	0,0			
Раз на місяць	18,1	8,7	9,1	12,8	23,1	13,9	25,2	34,4	15,0			
На релігійні свята	53,2	64,1	36,4	59,4	52,6	64,7	31,5	47,8	35,0			
Раз на рік	4,6	20,4	0,0	7,4	3,0	9,7	0,9	5,6	20,0			
Рідше, ніж раз на рік	1,3	2,9	9,1	1,3	1,5	2,7	0,0	0,0	15,0			
Ніколи, майже ніколи	0,4	1,0	27,3	0,0	0,0	1,5	0,0	0,0	15,0			
Інше	0,0	1,0	0,0	0,0	0,0	0,3	0,0	0,0	0,0			
Важко відповісти	1,2	0,0	0,0	0,7	0,0	0,0	0,9	1,1	0,0			

* Група недостатньо чисельна для статистичного аналізу.

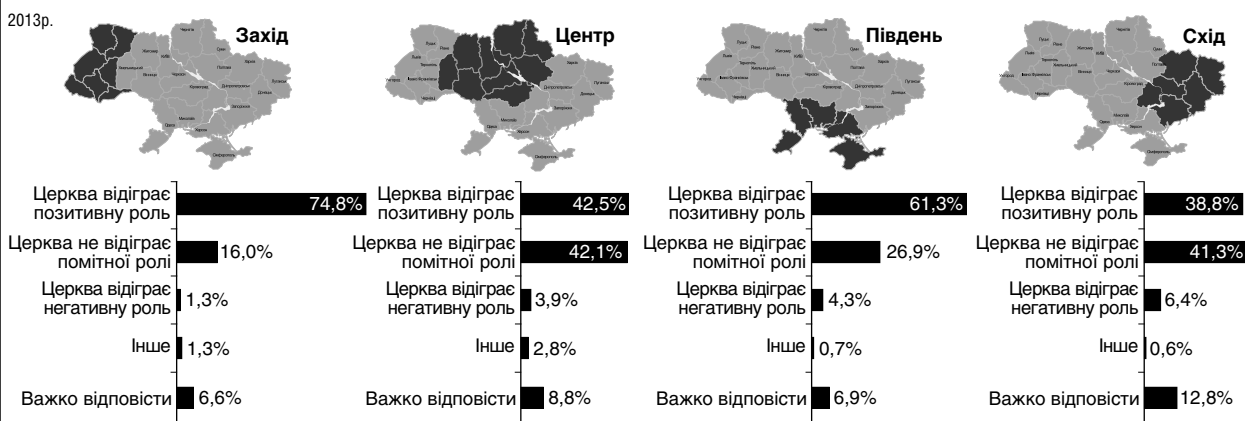
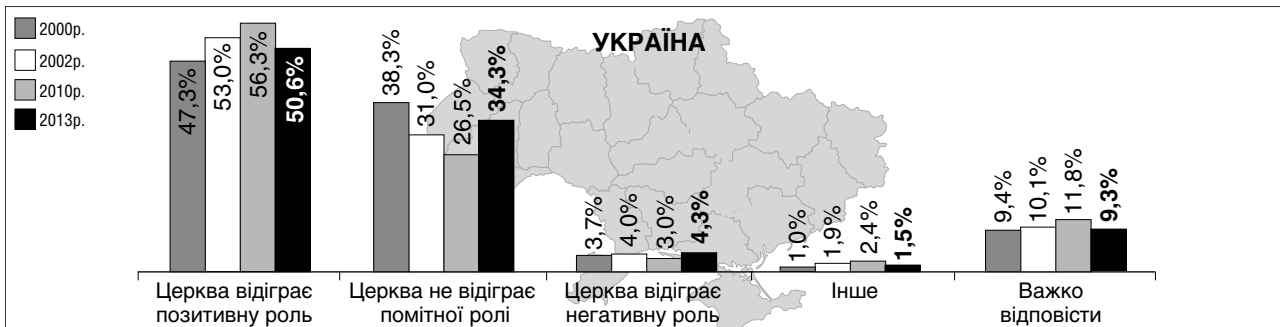

Чи підтримуєте Ви Церкву матеріально?
% опитаних

Яку роль відіграє Церква в сучасному українському суспільстві?
% опитаних

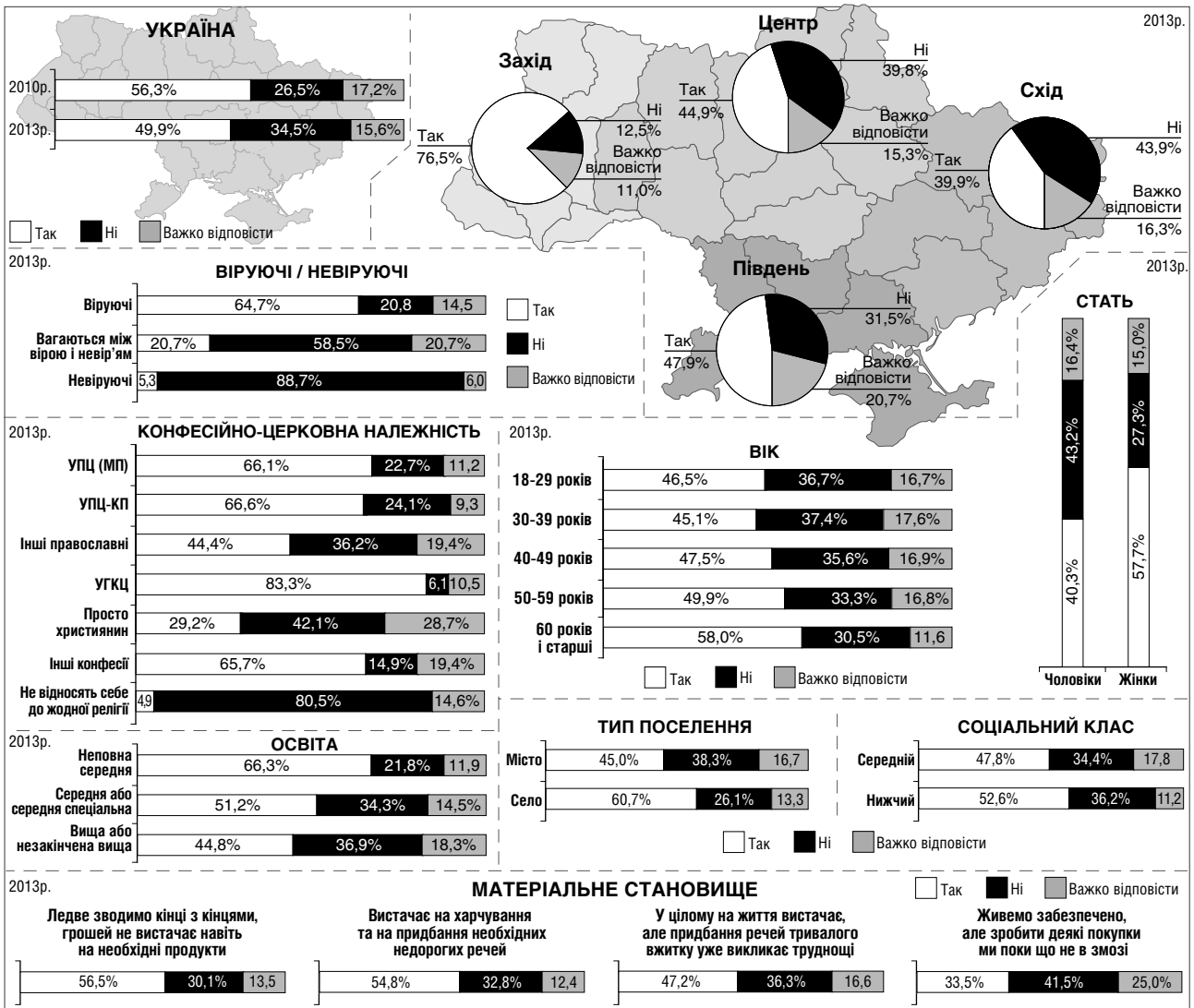
Оцінюючи роль релігії в житті суспільства, чи згодні Ви з наведеними твердженнями?
% опитаних

	Згоден			Не згоден			Не маю уявлення		
	2000р.	2010р.	2013р.	2000р.	2010р.	2013р.	2000р.	2010р.	2013р.
Релігійні діячі повинні ставати на захист найбільш вразливих громадян у разі прийняття владою рішень, які знижують життєвий рівень населення	63,6	78,3	83,5	17,0	9,8	7,4	19,4	11,9	9,2
Релігія підвищує моральність і духовність людей	13,4	78,5	77,0	69,8	8,8	11,0	16,8	12,7	12,1
Релігія є одним із важливих засобів відродження національної самосвідомості і культури	78,3	70,8	64,4	10,4	12,7	16,3	11,3	16,5	19,3
Релігія є одним з чинників демократичного суспільства	46,0	55,8	54,4	28,6	22,7	21,9	25,4	21,5	23,7
Релігійні організації беруть слабку участь у соціальній роботі: допомога нужденним, інвалідам, хворим, літнім тощо	51,7	36,4	40,4	29,7	39,9	34,5	18,6	23,7	25,1
Релігія є елементом політичного життя	47,7	42,4	39,8	30,1	38,6	35,7	22,2	19,0	24,5
Релігійні діячі стоять осторонь таких соціальних проблем сучасності, як запобігання вагітності, аборт, СНІД, сексуальне виховання тощо	87,1	26,4	31,6	5,7	53,0	47,4	7,2	20,6	21,0
Релігія є мало пристосованою до потреб сучасної людини	31,3	21,1	28,7	47,0	58,4	49,4	21,7	20,5	21,9
Релігія не впливає на життя суспільства	29,6	22,5	28,3	60,0	66,6	62,2	10,4	10,9	9,5
Релігія робить людей неактивними, байдужими до того, що відбувається у суспільстві	13,4	12,5	15,2	69,8	71,8	70,2	16,8	15,7	14,5
Релігія шкідлива, оскільки роз'єднує людей на різні конфесії	14,7	12,5	15,2	67,3	71,5	68,4	18,0	16,0	16,5
Релігія відмирає і в майбутньому зникне зовсім	7,7	8,5	11,7	75,9	73,6	69,8	16,4	17,9	18,5

Релігія є мало пристосованою до потреб сучасної людини

	КОНФЕСІЙНО-ЦЕРКОВНА НАЛЕЖНІСТЬ											
	УПЦ (МП)		УПЦ-КП		Інші православні		УГКЦ		Просто християнин		Не відносять себе до жодної релігії	
	2010р.	2013р.	2010р.	2013р.	2010р.	2013р.	2010р.	2013р.	2010р.	2013р.	2010р.	2013р.
Згоден	14,3	21,4	17,0	27,9	21,8	29,0	15,1	12,3	29,0	23,8	38,5	56,2
Не згоден	70,6	64,3	66,0	54,6	52,6	45,1	78,3	65,8	40,7	40,7	33,2	20,8
Не маю уявлення	15,1	14,3	17,0	17,4	25,6	25,9	6,6	21,9	30,3	35,5	28,3	23,0

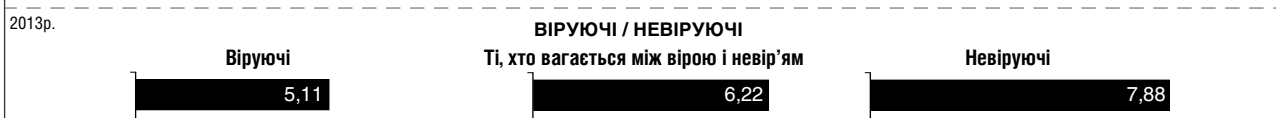
Чи є для Вас сьогодні Церква моральним авторитетом?
% опитаних

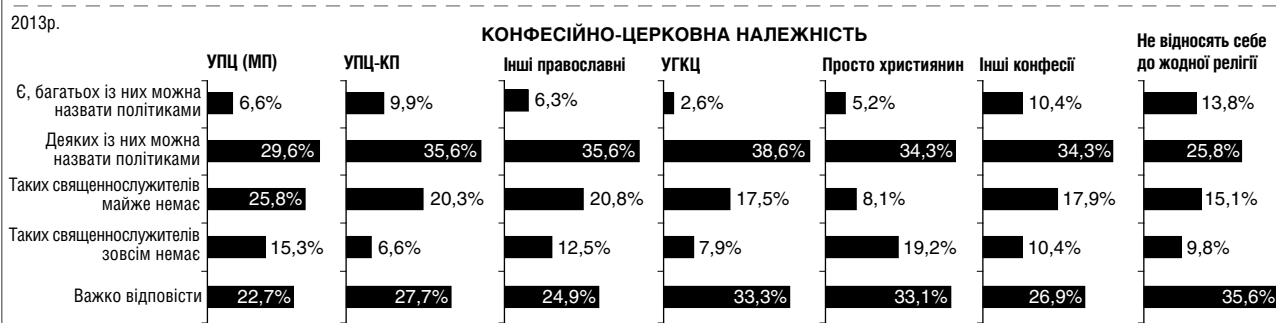
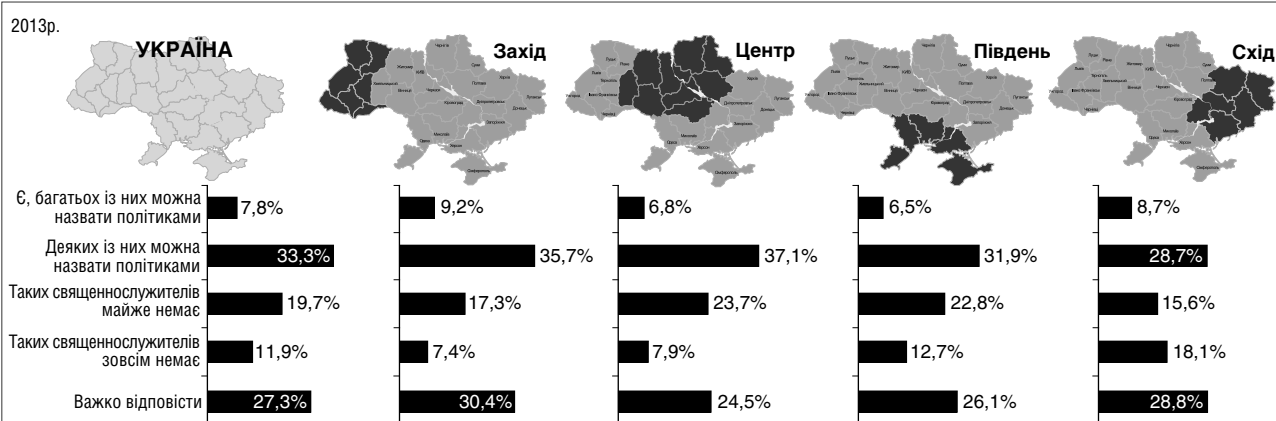

Церкви в Україні обстоюють права бідних і знедолених чи завжди знаходяться на боці сильних і багатих?*, середній бал

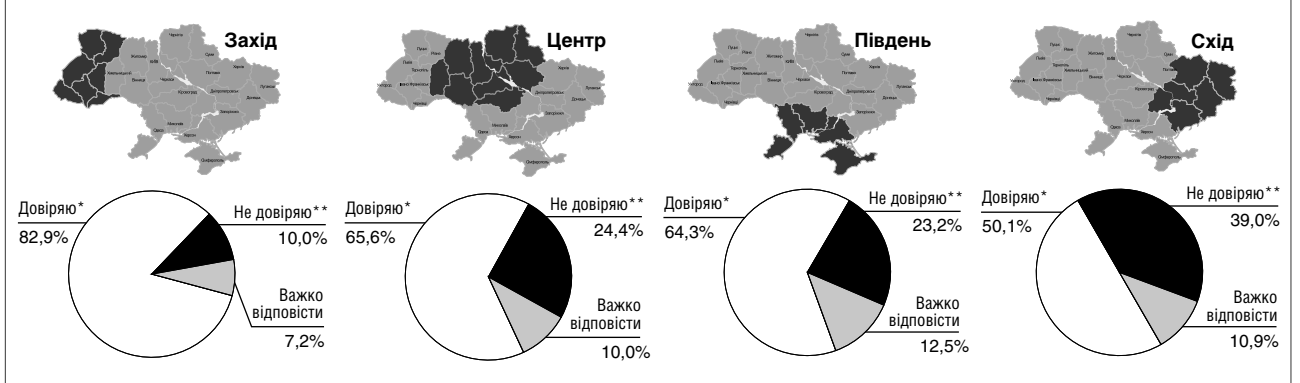
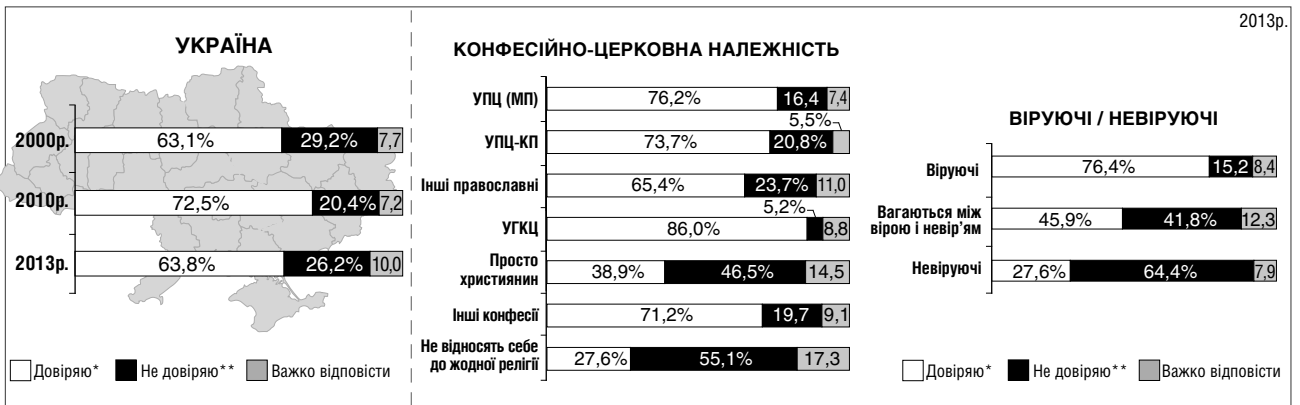
* За 10-бальною шкалою від 1 до 10, де "1" означає, що респондент цілком згоден з твердженням "Церкви в Україні обстоюють права бідних і знедолених", а "10" – цілком згоден з твердженням "Церкви в Україні завжди знаходяться на боці сильних і багатих".

Чи є серед священнослужителів в Україні такі, яких можна було б назвати політиками? % опитаних

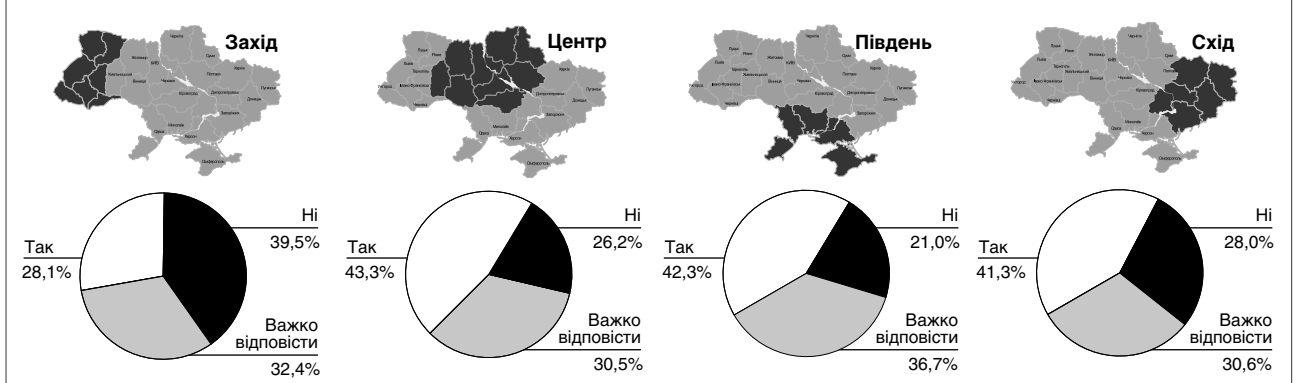

Чи довіряєте Ви Церкві?
% опитаних

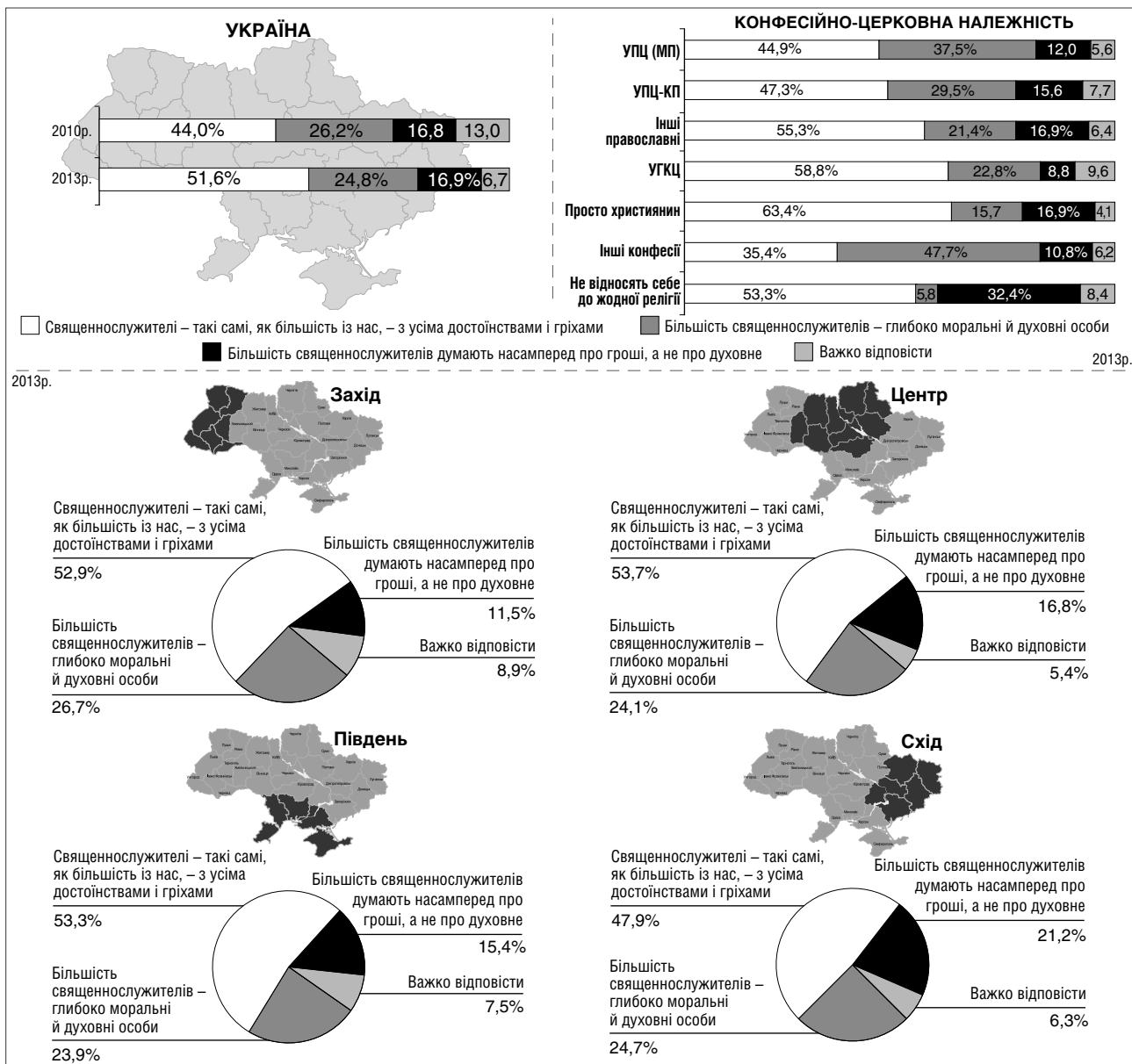
* Сума варіантів відповіді "довіряю" та "скоріше довіряю".
** Сума варіантів відповіді "не довіряю" та "скоріше не довіряю".

Чи згодні Ви з тим, що відокремлення церкви від держави і школи від церкви є необхідною передумовою демократичності держави і забезпечення права особи на свободу совісті?
% опитаних

З яким твердженням стосовно священнослужителів Ви згодні більшою мірою?
% опитаних

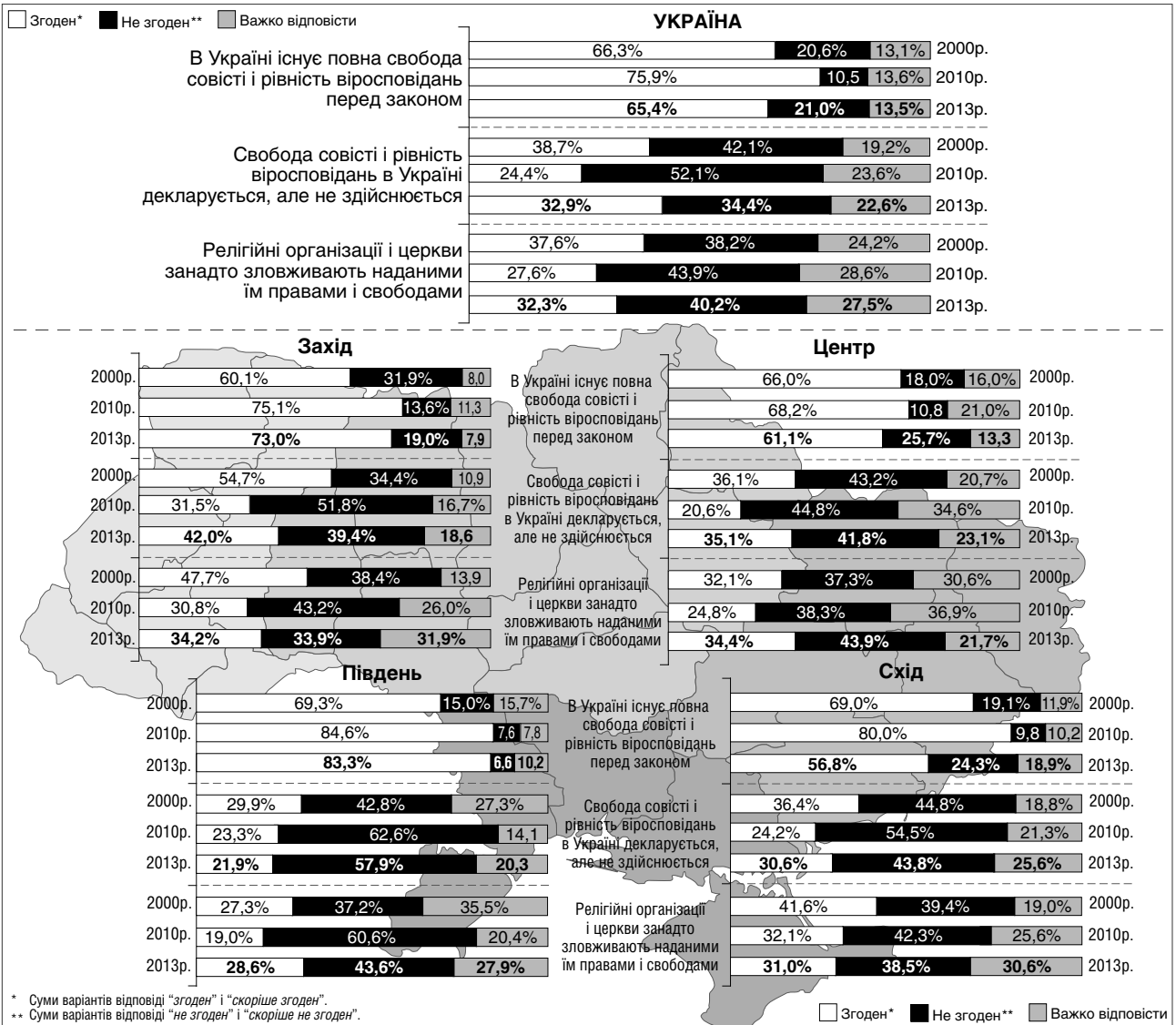

Чи впливає на Ваші політичні переконання позиція релігійної організації, до якої Ви себе відносите?
% опитаних

	УКРАЇНА			КОНФЕСІЙНО-ЦЕРКОВНА НАЛЕЖНІСТЬ (2013р.)						
	2000р.	2010р.	2013р.	УПЦ (МП)	УПЦ-КП	Інші православні	УГКЦ	Просто християнин	Інші конфесії	Не відносять себе до жодної релігії
Я сам формую свої політичні погляди	25,1	30,4	33,3	42,2	31,0	33,5	30,7	27,3	35,4	26,2
На мої політичні переконання найбільше впливають телебачення, преса тощо	7,8	13,1	11,7	10,7	10,1	16,0	5,3	11,0	1,5	8,9
На мої політичні переконання зовсім не впливає позиція моєї релігійної організації	11,9	11,5	9,3	10,0	19,2	6,9	12,3	2,9	13,8	1,3
Політичні питання не порушуються та не обговорюються в моїй релігійній організації	5,3	8,5	7,3	12,8	10,7	4,4	14,0	2,3	10,8	0,4
Так, я прислухаюся до тих політичних думок та ідей, що пропагуються в моїй релігійній організації	4,5	3,1	4,1	5,4	6,6	1,8	13,2	0,0	15,4	0,0
На мій політичний вибір частково впливає позиція моєї релігійної організації	2,8	3,7	2,4	3,6	1,4	1,4	7,0	2,3	9,2	0,9
Інше	1,2	0,1	0,2	0,3	0,3	0,2	0,0	0,6	0,0	0,0
Важко відповісти	4,3	3,2	3,1	2,6	2,7	2,1	7,9	5,8	6,2	2,7
Не відношу себе до жодної релігійної організації	37,1	26,4	28,5	12,5	18,1	33,7	9,6	47,7	7,7	59,6

З яким із наведених тверджень Ви згодні більшою мірою?
% опитаних

В Україні існує повна свобода совісті і рівність віросповідань перед законом

	УПЦ (МП)			УПЦ-КП			Інші православні			УГКЦ			Просто християнин			Інші конфесії			Не відносять себе до жодної релігії		
	2000	2010	2013	2000	2010	2013	2000	2010	2013	2000	2010	2013	2000	2010	2013	2000	2010	2013	2000	2010	2013
Згоден*	70,6	86,1	71,4	65,0	73,4	73,4	65,7	78,4	65,2	57,3	76,3	73,6	73,4	58,6	44,4	79,1	80,6	75,8	63,9	62,8	52,0
Не згоден**	21,2	8,1	19,7	21,8	13,7	20,1	19,4	8,1	20,3	36,6	9,9	21,9	20,8	20,7	26,9	12,3	11,1	15,1	16,5	11,3	23,1
Важко відповісти	8,2	5,8	9,0	13,2	12,9	6,6	14,9	13,5	14,5	6,1	13,8	4,4	5,8	20,7	28,7	8,6	8,3	9,1	19,6	25,9	24,9

Свобода совісті і рівність віросповідань в Україні декларується, але не здійснюється

	УПЦ (МП)			УПЦ-КП			Інші православні			УГКЦ			Просто християнин			Інші конфесії			Не відносять себе до жодної релігії		
	2000	2010	2013	2000	2010	2013	2000	2010	2013	2000	2010	2013	2000	2010	2013	2000	2010	2013	2000	2010	2013
Згоден*	44,3	26,1	26,4	39,4	24,3	38,9	36,6	22,5	31,6	57,9	19,2	34,8	46,8	41,0	37,0	38,8	19,4	34,4	27,2	19,8	33,4
Не згоден**	39,5	58,8	55,5	44,4	50,8	46,9	40,8	53,1	46,1	32,9	59,6	45,2	46,0	29,9	22,0	47,6	68,1	46,3	46,6	43,0	32,9
Важко відповісти	16,2	15,1	18,2	16,2	24,9	14,2	22,6	24,4	22,3	9,2	21,2	20,0	7,2	29,1	41,0	13,6	12,5	19,4	26,2	37,3	33,8

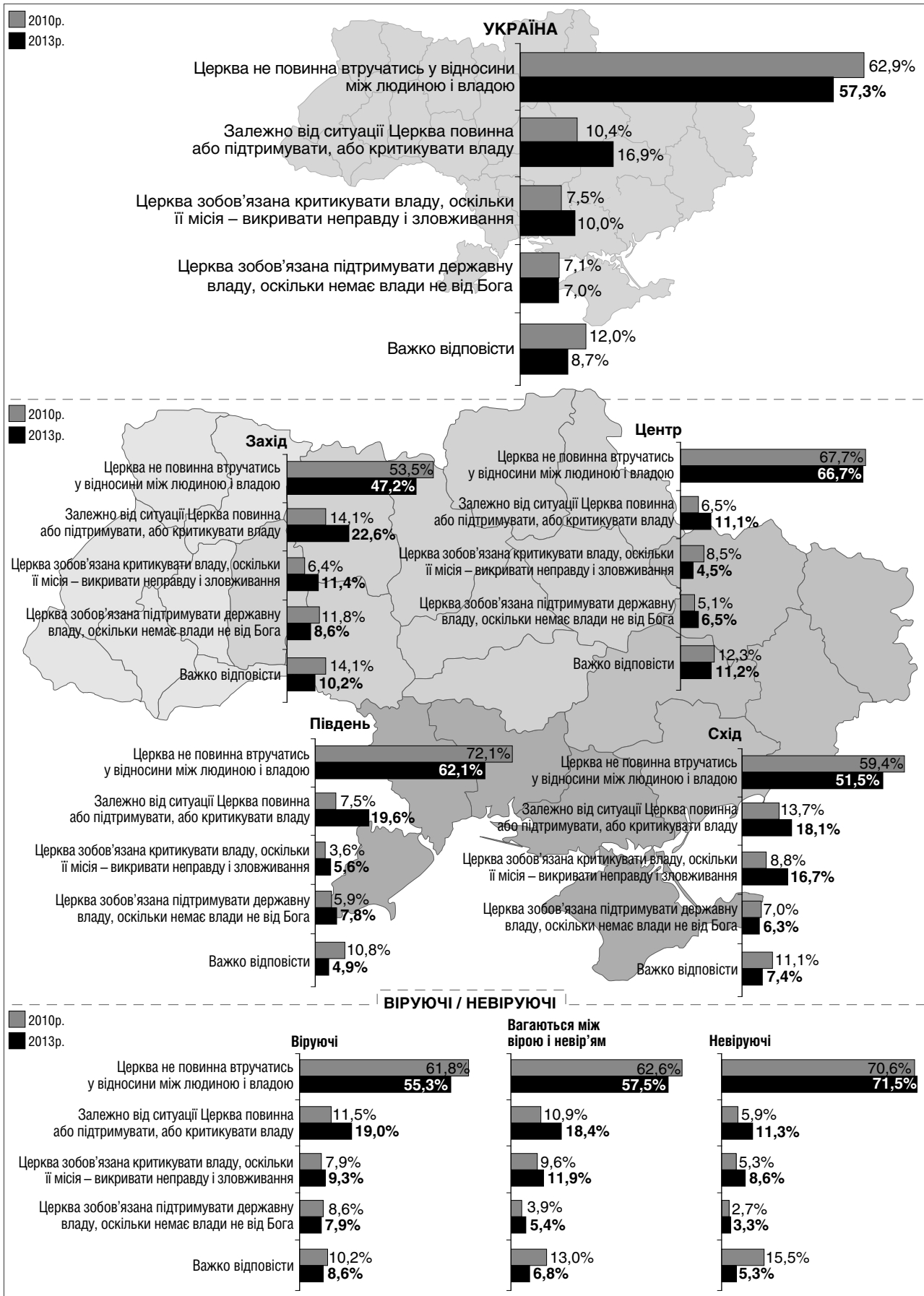
Релігійні організації і церкви занадто зловживають наданими їм правами і свободами

	УПЦ (МП)			УПЦ-КП			Інші православні			УГКЦ			Просто християнин			Інші конфесії			Не відносять себе до жодної релігії		
	2000	2010	2013	2000	2010	2013	2000	2010	2013	2000	2010	2013	2000	2010	2013	2000	2010	2013	2000	2010	2013
Згоден*	36,1	23,2	25,1	38,0	29,2	32,8	36,7	27,1	34,9	56,7	21,2	21,2	24,8	41,0	32,7	35,8	26,4	29,9	37,2	31,4	40,4
Не згоден**	42,1	57,4	53,4	40,9	41,2	47,6	36,4	42,3	39,7	32,0	51,0	39,9	60,6	26,4	20,4	49,4	55,6	49,3	28,2	28,8	20,5
Важко відповісти	21,8	19,4	21,5	21,1	29,6	19,7	26,9	30,6	25,3	11,3	27,8	38,9	14,6	32,6	46,8	14,8	18,0	20,9	34,6	39,8	39,1

* Суми варіантів відповіді "згоден" і "скоріше згоден".
** Суми варіантів відповіді "не згоден" і "скоріше не згоден".

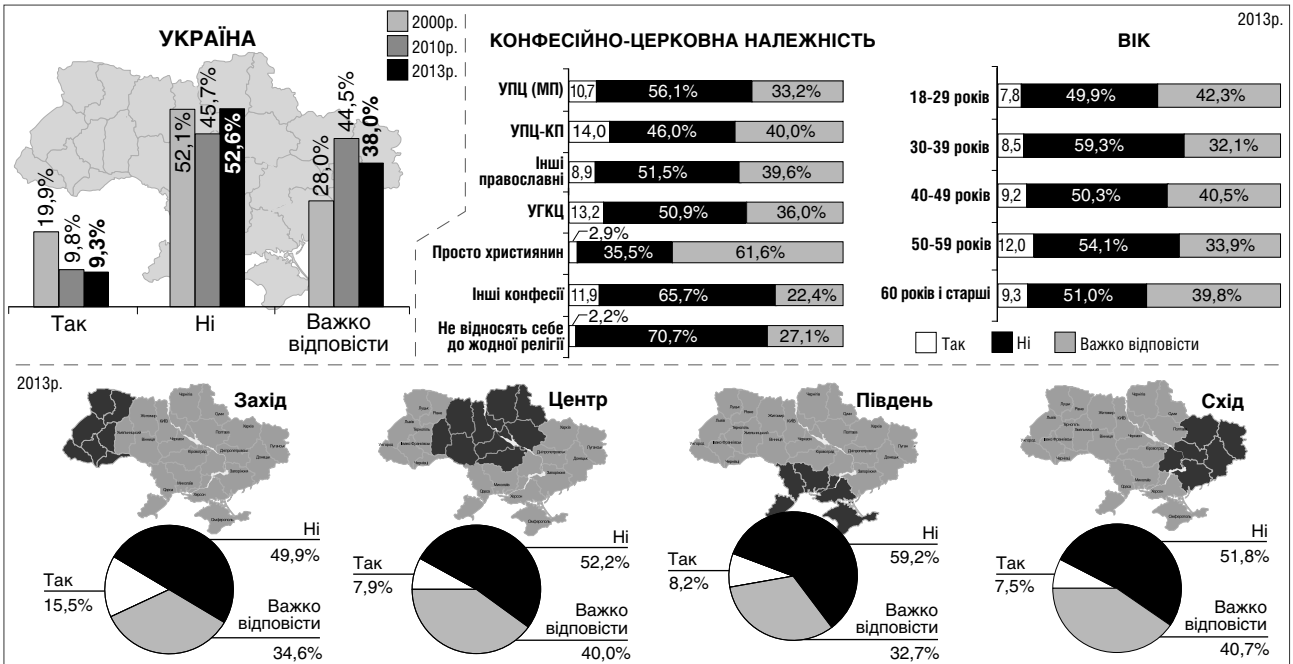

З яким твердженням стосовно Церкви і влади Ви згодні більшою мірою?
% опитаних

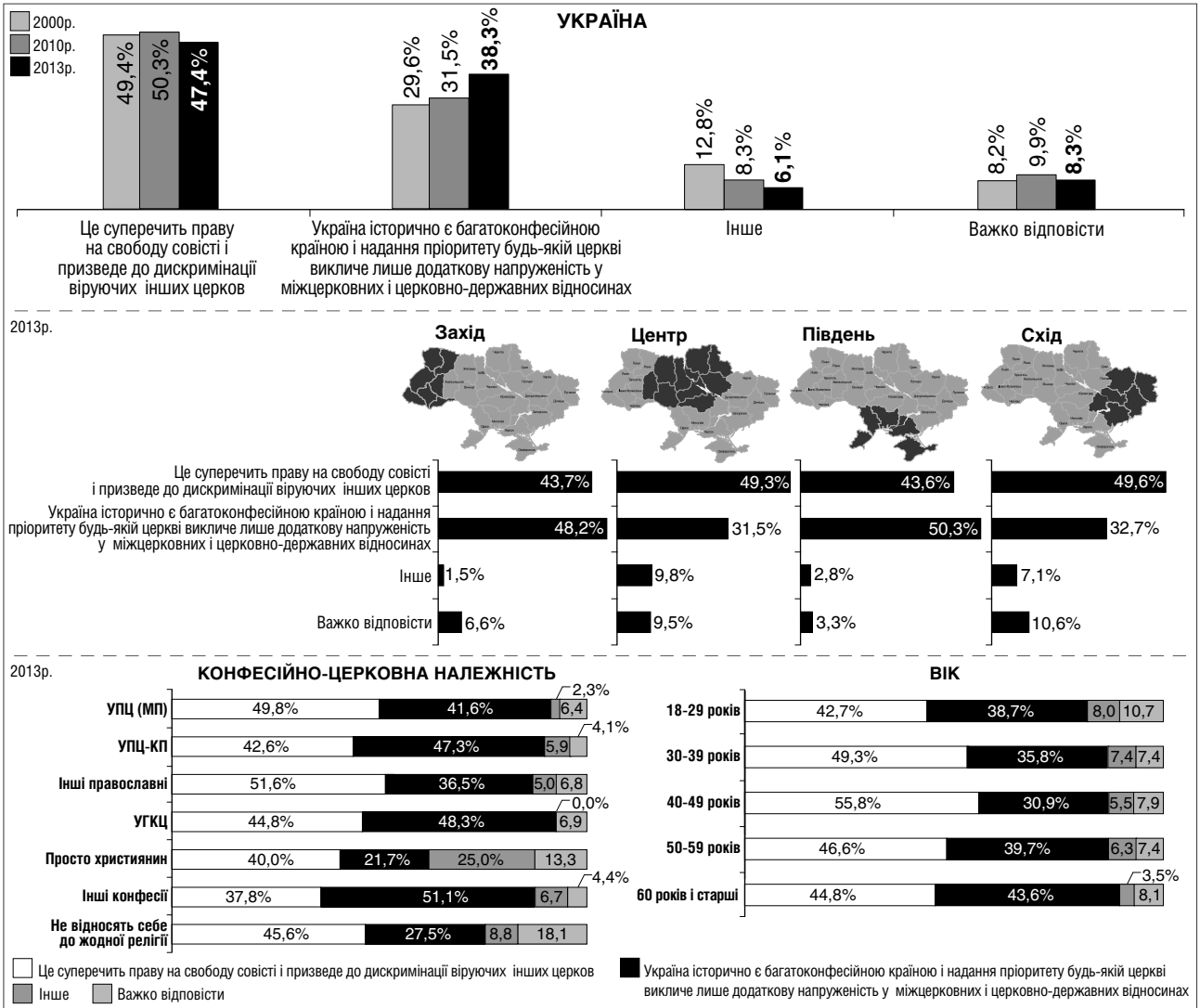

Чи підтримуєте Ви запровадження інституту державної церкви в Україні?
% опитаних

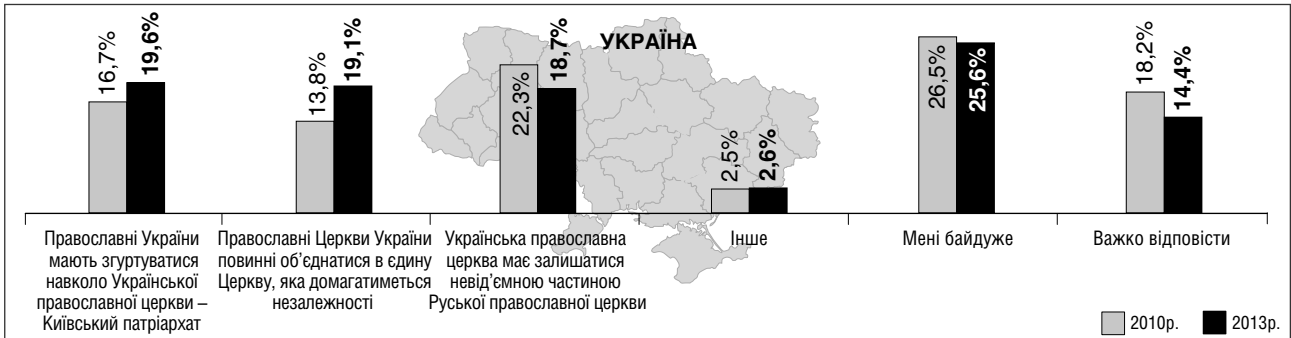

Чому Ви не згодні із запровадженням інституту державної церкви в Україні?
% не згодних із запровадженням державної церкви

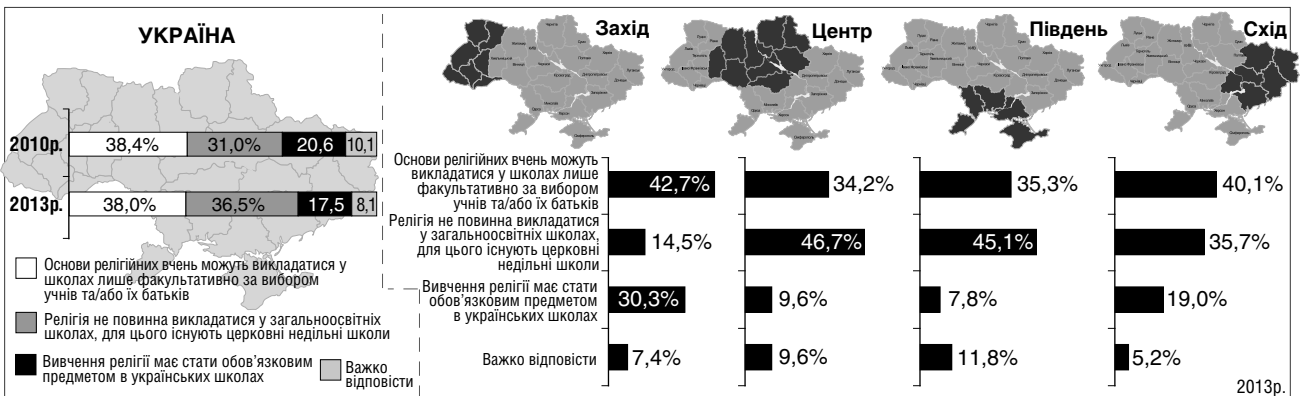

3 яким із наведених суджень стосовно перспектив православ'я в Україні Ви згодні більшою мірою?
% опитаних

	РЕГІОНИ (2013р.)				ВІРУЮЧІ / НЕВІРУЮЧІ (2013р.)			КОНФЕСІЙНО-ЦЕРКОВНА НАЛЕЖНІСТЬ (2013р.)						
	Захід	Центр	Південь	Схід	Віруючі	Вагаються між вірою і невір'ям	Невіруючі	УПЦ (МП)	УПЦ-КП	Інші православні	УГКЦ	Просто християнин	Інші конфесії	Не відносять себе до жодної релігії
Православні України мають згуртуватися навколо Української православної церкви Київський патріархат	23,2	23,8	11,1	17,3	21,0	17,3	13,2	9,7	47,0	14,8	16,7	18,6	11,9	11,9
Православні Церкви України повинні об'єднатися в єдину Церкву, яка домагатиметься незалежності	34,9	18,8	9,5	14,4	21,3	17,3	13,2	12,3	24,6	20,2	43,9	14,5	14,9	11,1
Українська православна церква має залишатися невід'ємною частиною Руської православної церкви	7,1	10,6	25,9	30,2	22,0	13,9	11,9	52,6	8,7	16,5	0,0	7,6	1,5	5,3
Інше	1,3	6,3	1,6	0,2	2,8	3,7	0,7	1,8	1,1	3,5	0,9	6,4	10,4	0,0
Мені байдуже	11,2	29,9	38,4	23,9	16,5	38,1	54,3	9,2	9,3	30,5	13,2	32,0	38,8	61,9
Важко відповісти	22,2	10,5	13,4	14,1	16,5	9,5	6,6	14,4	9,3	14,5	25,4	20,9	22,4	9,7

3 яким із наведених тверджень стосовно вивчення релігії Ви згодні більшою мірою?
% опитаних

	ВІРУЮЧІ / НЕВІРУЮЧІ (2013р.)			КОНФЕСІЙНО-ЦЕРКОВНА НАЛЕЖНІСТЬ (2013р.)							ОСВІТА (2013р.)		
	Віруючі	Вагаються між вірою і невір'ям	Невіруючі	УПЦ (МП)	УПЦ-КП	Інші православні	УГКЦ	Просто християнин	Інші конфесії	Не відносять себе до жодної релігії	Неповна середня	Середня або середня спеціальна	Вища або незакінчена вища
Основи релігійних вчень можуть викладатися у школах лише факультативно за вибором учнів та/або їх батьків	43,2	33,8	16,6	43,2	41,5	41,5	40,4	31,4	35,4	17,7	32,7	37,4	39,7
Релігія не повинна викладатися у загальноосвітніх школах, для цього існують церковні недільні школи	26,9	52,9	69,5	21,5	32,2	39,2	14,0	45,3	29,2	67,3	30,7	37,0	36,5
Вивчення релігії має стати обов'язковим предметом в українських школах	22,3	6,1	5,3	25,8	19,7	11,3	41,2	16,3	27,7	4,4	21,8	18,0	15,7
Важко відповісти	7,6	7,2	8,6	9,5	6,6	8,1	4,4	7,0	7,7	10,6	14,9	7,5	8,2

ЗВЕРНЕННЯ

Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій
з нагоди 20-річчя відновлення державної незалежності України

Дорогі браття і сестри! Шановні співвітчизники!

Ми, члени Всеукраїнської ради Церков і релігійних організацій, представляємо вісімнадцять віросповідних напрямків (конфесій) трьох світових релігій. Ми різні – але нас об'єднує віра у Всевишнього і любов до землі, на якій ми живемо, до нашого спільного дому – незалежної держави України.

Цим зверненням ми вкотре бажаємо засвідчити і показати приклад українському суспільству: прихильникам різних поглядів можливо і необхідно знаходити порозуміння та співпрацювати заради спільного блага. Тому з нагоди ювілею найголовнішого свята нашої Вітчизни ми звертаємося до всіх зі закликом до миру, взаєморозуміння та єдності у різноманітті.

20 років розбудови нашого державного життя беззаперечно доводять – у 1991 році український народ обрав складний, важкий, але вірний шлях – шлях незалежності та свободи. Нам не було просто в минулому, багато проблем і викликів потребують розв'язання і тепер. Але одне є безсумнівним – незалежна Українська держава відбулася.

Тривалий час Україна не мала власної державності, через що український народ зазнав численних лих, найбільші з яких припали на ХХ століття. Відсутність своєї держави стала однією з першопричин численних трагедій, які випали на долю України, на долю жителів цієї землі – незалежно від національності та віросповідання.

Кожному народу, як і окремій людині, властиве прагнення до свободи, до звільнення від пут рабства. Боже благословення і бажання народу України, висловлене на референдумі 1 грудня 1991 року, утвердили незалежність нашої країни. З цього шляху немає вороття.

Тому з усією відповідальністю хочемо висловити власне переконання: державна незалежність України – не питання політики, не питання полеміки чи дискусій! Незалежна Українська держава, відстоювання її суверенітету, цілісності, плекання суспільного миру та злагоди, побудова відносин з сусідами і цілою світовою спільнотою виключно на основі рівноправності та партнерства мають бути пріоритетом для кожного громадянина України – незалежно від політичних поглядів, національності чи віросповідання.

Ніхто не має права розколювати українське суспільство за релігійними, національними чи регіональними лініями. Ми – велика країна з давньою

і складною історією. На нашій землі віками разом жили представники різних народів та релігій – Галичина і Донбас, Полісся і Закарпаття, Поділля і Крим – це наше різноманіття – регіональне, культурне, мовне, національне, віросповідне. Але це ми – єдиний український народ! Той же, хто, граючи на відмінностях, хоче посіяти ворожнечу, протистояння, ненависть чи навіть прагне розпаду України – чинить зло.

Завдяки державній незалежності України розпочалося будівництво нового, громадянського суспільства, високими цінностями якого є свобода, сполучена з відповідальністю. Маємо цінувати цю можливість, відстоювати цей дар, пам'ятаючи, що без свободи не може бути повноцінного розвитку. А разом з тим, не забуваючи, що безвідповідальна свобода веде до хаосу і руйнування.

Особливо хочемо наголосити на одному з аспектів свободи – свободі віросповідання. Попри численні проблеми в інших сферах суспільства, Україна є одним з прикладів релігійної свободи. Ми дякуємо Богові за те, що можемо вільно молитися, звершувати богослужіння, проповідувати, займатися суспільним служінням, розбудовувати своє релігійне життя. Все це ми маємо завдяки державній незалежності. Тому ми самі підносимо молитви за мир і благополуччя України, її добробут і процвітання, та закликаємо до цього всіх віруючих людей.

На завершення ще раз хочемо підкреслити – Україна, її державність та процвітання не є лише абстрактними поняттями, далекими від щоденного життя простих громадян. Україна – це кожен з нас. Тому від кожного з нас залежить, якою вона буде завтра.

Нам ще багато належить зробити. Бідність одних на фоні показного багатства інших, глибоко вкорінена корупція, моральна та духовна криза, правовий нігілізм, несправедливе судочинство та багато іншого – все це виклики, які нам слід подолати разом.

Тож нехай кожен на своєму місці, в міру можливого по совісті робить те, до чого він покликаний. Бо тільки так, спільними зусиллями, ми змінимо життя в нашому загальному домі на краще. І нехай в цьому допоможе нам Господь!

Бажаємо всім миру і Божого благословення у добрих справах!

Ухвалено одногосно 22 вересня 2011 року у Києві на засіданні Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій.

Президенту України
ЯНУКОВИЧУ В.Ф.

від членів Всеукраїнської Ради Церков
і релігійних організацій

Шановний Вікторе Федоровичу!

Від імені Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій (ВРЦіРО) засвідчуємо Вам нашу повагу та бажання продовжити традицію діалогу і співпраці Всеукраїнської Ради Церков з Главою Української держави.

Державно-конфесійні відносини є важливою складовою державотворчого процесу та розвитку громадянського суспільства. ВРЦіРО протягом часу своєї діяльності стала провідною інституцією в сфері міжконфесійного, суспільно-релігійного та державно-церковного діалогу в Україні.

У сфері державно-конфесійних відносин залишається чимало актуальних питань (див. Додаток), що потребують виваженого підходу до їх розв'язання. Вважаємо, що для кращого опрацювання зазначених питань та стратегічного планування розвитку державно-конфесійних відносин доцільним буде створити постійний механізм взаємодії між Адміністрацією Президента України та Всеукраїнською Радою Церков і релігійних організацій, зокрема у форматі постійно діючого консультативно-дорадчого органу.

Церкви та релігійні організації також звертають Вашу увагу на сучасні соціальні виклики, що стосуються зростання “прірви” між багатими та бідними в українському суспільстві, проблем захисту дітей і знедолених, масовим зростанням цін на споживчі товари та комунальні послуги тощо. Вважаємо, що керівництво держави має врахувати цю складну ситуацію під час проведення пенсійної, житлової та інших реформ. Переконані, що ефективна соціально-економічна політика, заснована на принципах справедливості та поваги до людського життя, є запорукою збереження громадянського миру та утвердження незалежності нашої держави.

Сподіваємось, шановний пане Президенте України, що Ваша зустріч з Всеукраїнською Радою Церков і релігійних організацій сприятиме подальшому розвитку державно-конфесійних відносин на партнерських засадах та утвердженню духовно-моральних цінностей в Українському суспільстві.

Додаток

З глибокою повагою

члени Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій

Підписано главами та повноважними представниками Церков і релігійних організацій, які були присутні на зустрічі з Президентом України 21 березня 2012р.

ПЕРЕЛІК**актуальних питань державно-конфесійних відносин в Україні****I. У сфері захисту та утвердження суспільної моралі необхідно:**

1. Зберегти Національну експертну комісію України з питань захисту суспільної моралі, зокрема шляхом внесення відповідних змін до підпункту 7 пункту 7 Указу Президента України від 9 грудня 2010 року №1085/2010 “Про оптимізацію центральних органів виконавчої влади” та недопущення скасування Закону України “Про захист суспільної моралі”.

2. Вжити заходів до покращення національного законодавства про захист суспільної моралі.

3. Посилити захист та утвердження моральних цінностей на міжнародному рівні, зокрема через активізацію співпраці Міністерства закордонних справ України з Всеукраїнською Радою Церков і релігійних організацій.

4. Виділити ефірний час на всеукраїнських та регіональних державних і комунальних теле- та радіоканалах для проведення духовно-просвітницьких і морально-виховних програм за участю представників Церков і релігійних організацій України.

II. У сфері державно-конфесійних відносин необхідно:

1. Активізувати діяльність Комісії з питань забезпечення реалізації прав релігійних організацій при Кабінеті Міністрів України та регіональних рад Церков і релігійних організацій при обласних державних адміністраціях.

2. Сприяти подальшому розвитку співпраці між державою та конфесіями в гуманітарній сфері через механізм діяльності спеціальних громадських рад при центральних органах виконавчої влади з питань співпраці з Церквами і релігійними організаціями (зокрема, при Міністерстві охорони здоров'я, Міністерстві освіти і науки, молоді та спорту, Міністерстві закордонних справ, Міністерстві культури, Міністерстві соціальної політики, Міністерстві юстиції).

3. У сфері вдосконалення законодавства про свободу совісті та релігійні організації:

- за погодженням з Всеукраїнською Радою Церков і релігійних організацій ухвалити Концепцію державно-конфесійних відносин в Україні, розроблену Центром Разумкова спільно з представниками конфесій та парламентарями;
- розробити та внести “точкові” зміни, погоджені з Всеукраїнською Радою Церков і релігійних організацій, до галузевого законодавства, яке регламентує діяльність релігійних організацій в окремих сферах суспільного життя, та у нинішніх умовах не вносити змін до чинного Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації”.

4. Комплексно підійти до вирішення питання про повернення Церквам і релігійним організаціям майна, експропрійованого тоталітарним режимом минулого, відповідно до зобов'язань України перед Радою Європи (колишніх культових та допоміжних будівель, предметів релігійного вжитку, іншого майна), у тому числі через ухвалення відповідних законодавчих актів, зокрема про запровадження мораторію на приватизацію колишнього церковного майна та про повернення церковного майна релігійним організаціям.

5. Звільнити релігійні організації від сплати збору за резервування земельної ділянки, яка виділяється для будівництва культової чи обслуговуючої її споруди.

6. Ухвалити комплекс змін до чинного законодавства України про освіту:

- визначити релігійні організації суб'єктами права заснування навчальних закладів державного стандарту освіти (зокрема, підтримати законопроект №9580 від 13.12.2011р.);
- вирівняти в соціальних правах студентів та викладачів духовних навчальних закладів зі студентами та викладачами державних і приватних навчальних закладів;
- комплексно вирішити питання щодо можливості акредитації духовних навчальних закладів;
- запровадити розрізнення приватних навчальних закладів за типами – прибуткові та неприбуткові;
- впровадити принцип “гроші за учнем”, зокрема з метою належного фінансування освіти, що здобувається у приватних навчальних закладах.

7. Зберегти особливості набуття та припинення статусу юридичної особи для релігійних організацій відповідно до чинного Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації” і законодавства про державну реєстрацію юридичних осіб.

8. Прирівняти тарифи на природний газ, електроенергію, гаряче та холодне водопостачання для релігійних організацій до найнижчого рівня диференційованих цін, які затверджені для населення, та без застосування обмежень по обсягу споживання цих послуг.

9. Поліпшити процедуру надання зареєстрованим релігійним організаціям неприбуткового статусу, зокрема шляхом автоматичного внесення їх податковими органами до Реєстру неприбуткових установ та організацій, а також визначення чітких підстав для ухвалення рішення про вилучення релігійної організації з цього Реєстру.

10. Утворити при Державній податковій службі України консультативно-дорадчий орган по співпраці з Церквами і релігійними організаціями задля підготовки пропозицій щодо вдосконалення законодавства та правозастосовчої практики, пов'язаної з оподаткуванням віруючих та діяльністю релігійних організацій.

11. Запровадити інститут військового капеланства (душпастирства) в Збройних Силах України та інших військових формуваннях.

№12/53
25.05.2012р.

Високодостойному панові
Володимирові Литвину,
Голові Верховної Ради України

Високоповажним
Народним депутатам України

Високодостойний Пане Голово!
Високоповажні Народні депутати України!

На виконання рішення Секретаріату Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій висловлюємо нашу стурбованість ситуацією, яка склалась внаслідок внесення до порядку денного та розгляду Верховною Радою України проектів законів, які шкодять нормальному конституційному функціонуванню української мови, а головне – законопроекту “Про засади державної мовної політики” реєстраційний №9073, ініціаторами якого є Народні депутати України С.В.Ківалов та В.В.Колесніченко.

З прикрістю і сумом ми змушені констатувати, що кожного разу, перед важливими виборами у нашій Державі деякі політики намагаються експлуатувати питання, які шкодять єдності українського народу та вносять розколи і замішання в суспільно-державний організм. Прикро, що предметом політичних маніпуляцій стають такі святі для державної самобутності і стабільності речі, як мова, історія та релігія.

Про цю проблематику ми вже неодноразово звертались до держави та суспільства, зокрема, у 2010 році – у формі спеціального Звернення щодо функціонування мов та загроз сепаратизму (копію цього звернення додаємо до листа), однак, на превеликий жаль, Верховна Рада України перед виборами знову стає майданчиком для сіяння загроз нашій державності. Невже, з огляду на безпеку нашого державного буття, – важко винести ці питання за дужки політичного дискурсу?

Високодостойний пане Голово Верховної Ради, Високоповажні Народні депутати України, звертаємось до Вас, як державних мужів – тих, кому Народ України делегував високе право й відповідальність бути тілом найвищого представницького органу нашої Держави з проханням не вносити на розгляд у сесійній залі Верховної Ради України вищезазначені законопроекти з огляду на їхню загрозу суспільному мирові та злагоді, загрозу культурі й самобутності українського народу та, навіть – самому існуванню української держави.

Додаток: Звернення Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій до українського народу щодо функціонування мов та загроз сепаратизму від 24 липня 2006р.

З належною повагою

+Святослав

Черговий головуєчий у Всеукраїнській Раді Церков і релігійних організацій

ЗВЕРНЕННЯ

членів Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій до українського народу

Ми, члени Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій, глибоко занепокоєні суспільною напругою, що виникла навколо таких важливих питань життя нашої держави, як функціонування мов та загроза сепаратизму.

Мова – це дар Бога людям. Її покликання – єднати, а не розділяти людей, допомагати взаємному порозумінню, а не сіяти ворожнечу. Переконані, що в нашій державі не повинно мати місця протиставлення мов одна одній. Конституцією України не тільки закріплено державний статус української мови, але й закріплено обов'язок держави сприяти розвитку і функціонуванню російської та інших національних мов. Тому закликаємо державних, політичних і громадських діячів всіх рівнів додержуватися Конституції, не перетворювати мовне питання на предмет протистояння, не сіяти навколо його розв'язання ворожнечу й ненависть, пам'ятати про відповідальність за наслідки своїх рішень і дій не тільки перед народом, але й перед Богом.

Так само відповідально потрібно поставитися і до питання сепаратизму, який становить загрозу незалежності й суверенітету нашої держави. Україна пройшла болісний багатосотлітній шлях до об'єднання своїх історичних земель в єдиній державі. Наш народ віддав мільйони життів за свою соборність, свободу і незалежність. Одним з його найбільших досягнень можна вважати вміння знаходити порозуміння, мирно розв'язувати навіть найскладніші питання. Цю нашу спільну якість потрібно цінувати, як найдорожчий скарб.

Звернення підписали:

- **Філарет**, Предстоятель Української Православної Церкви Київського Патріархату, Патріарх Київський і всієї Руси-України;
- **Володимир**, Предстоятель Української Православної Церкви, Митрополит Київський і всієї України;
- **Любомир** (Гузар), Верховний Архієпископ Української Греко-Католицької Церкви, кардинал;
- **Маркіян** Трофим'як, заступник Голови Конференції Римсько-Католицьких Єпископів України, єпископ;
- **В'ячеслав** Нестерук, Президент Всеукраїнського Союзу об'єднань євангельських християн баптистів;
- **Михайло** Паночко, Єпископ Церкви християн віри євангельської України;
- **Леонід** Падун, Старший єпископ Української Християнської Євангельської Церкви;
- **В'ячеслав** Горпинчук, Єпископ Української Лютеранської Церкви;
- **Василь** Райчинець, Старший пресвітер Союзу вільних церков християн євангельської віри України;
- **Анатолій** Глуховський, президент Українського Біблійного Товариства;
- **Еміралі** Аблаєв, муфтії Духовного управління мусульман Криму;
- **Яків** Дов Блаїх, Головний рабин м. Києва та України, Об'єднання іудейських релігійних організацій України.

24 липня 2006 року

ДЕКЛАРАЦІЯ
Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій
“Знання минулого – шлях до майбутнього”

Враховуючи зростаючу в умовах глобалізації потребу протистояти релігійним і міжнаціональним конфліктам шляхом як свідчення про добрі приклади співпраці, взаємної поваги, порозуміння та підтримки між представниками різних націй та релігій, так і вивчення, осмислення і поширення правди про минуле, в тому числі про злочини тоталітарних режимів ХХ століття проти людяності;

підсумовуючи досвід, набутий під час зустрічей, конференцій та інших подій візиту Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій до Канади і США у квітні 2012 року;

Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій декларує наступне.

1. Ми вітаємо та підтримуємо діяльність громадської ініціативи “Українсько-єврейська зустріч”, висловлюємо задоволення з приводу проведеної спільної роботи та сподіваємося на подальшу плідну співпрацю.
2. Ми підтримуємо подальше вивчення історії міжнаціональних та міжконфесійних відносин в Україні, в тому числі українсько-єврейських відносин, як на академічному рівні, так і через освітні програми. Ми закликаємо і державу, і меценатів підтримувати такі дослідження та програми, сприяти їх популяризації.
3. Особливу увагу слід звернути на більш глибоке вивчення трагічних сторінок історії ХХ століття і розкриття правди про злочини тоталітарних режимів ХХ століття в Україні, в тому числі про Голодомор, сталінські політичні репресії, Голокост й інші злочини нацистського окупаційного режиму в Україні у 1941-44 роки, насильницькі депортації.
4. Ми підтримуємо та заохочуємо різноманітні форми і заходи для вшанування пам’яті жертв тоталітарних режимів ХХ століття в Україні, в тому числі жертв Голодомору, сталінських політичних репресій, Голокосту та насильницьких депортацій. Особливою пошаною мають бути відзначені місця поховання таких жертв.
5. Заслугують на шану, повагу та належну пам’ять герої, які ризикуючи власним життям рятували інших від загибелі, чи в інший спосіб виступали на їх захист перед обличчям тоталітаризму. У цьому контексті ми вітаємо визнання Парламентом Канади заслуг митрополита Української Греко-Католицької Церкви Андрея Шептицького з урятування євреїв від знищення нацистами.
6. Рівною мірою на осуд заслуговують ідеологи та виконавці злочинів нацизму і сталінізму. Ми переконані, що всі злочини нацизму і сталінізму проти людяності не мають права на виправдання, а будь-які спроби такого виправдання є наругою над пам’яттю мільйонів загиблих та постраждалих від злочинних дій цих тоталітарних режимів.

Краще знання і розуміння історії минулого – вірний шлях до побудови кращого майбутнього як для України, так і для всього людства.

Схвалено на засіданні Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій 3 жовтня 2012 року.

ЗВЕРНЕННЯ

Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій щодо захисту і піклування про дітей-сиріт, попередження сирітства та забезпечення права дитини на виховання в сім'ї

Дорогі браття і сестри!

Бог сотворив людину як чоловіка й жінку, благословивши їх єднатися у сім'ю. Сім'я (родина) має на меті збереження Божого дару любові, народження та повноцінне виховання дітей, сприяє збереженню віри, традицій та суспільної моралі.

Кожна дитина має право на виховання в сім'ї, задля якнайкращого розвитку та реалізації потенціалу, закладеного в неї Творцем. На жаль, десятки тисяч дітей в Україні втратили батьків чи були покинуті ними, ще сотні тисяч потерпають від насильства та жорстокого поводження і потребують невідкладної допомоги.

Сирітство за своєю суттю – це не лише соціальна, а й духовна проблема. Впродовж тисячоліть віруючі, слідуючи Божому закликові піклуватись про сиріт, в різноманітний спосіб надавали цю турботу. І зараз Церкви та релігійні організації, спираючись на свій авторитет, досвід та ресурси, здійснюють таку діяльність, але можуть і повинні відіграти ключову роль у тому, щоб усі діти в Україні зростали в люблячих і турботливих сім'ях.

Ми заохочуємо всіх священнослужителів та вірних звернути увагу на попередження потенційно небезпечних ситуацій в родині та роботу з сім'ями, які опинилися в складних життєвих умовах. Посилена та безперервна просвітницька робота і надання духовної підтримки та практичної допомоги збережуть сім'ї багатьом дітям. Потрібно вести активну діяльність щодо попередження насильства в сім'ї, профілактики шкідливих звичок, недопущення відмови батьків від виконання своїх обов'язків чи передачі дітей в інтернати.

Ми висловлюємо свою вдячність і підтримку родинам, які готові брати або вже взяли на виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Перш за все, це стосується дітей старшого

віку і дітей з особливими потребами, тисячі яких вже роками чекають на нову сім'ю. Потрібно спільними зусиллями розвивати в нашому суспільстві культуру усиновлення і підтримки сімейних форм виховання. Для дітей, яких не вдається повернути до власних батьків або знайти їм нову родину, потрібно шукати наставників, котрі готові підтримувати дитину на життєвій дорозі.

Закликаємо керівництво нашої держави активізувати процес реформування дитячих інтернатних закладів, у повній мірі забезпечити право дітей-сиріт на власне житло та працевлаштування, надати більшу допомогу з боку держави сім'ям, які беруть на виховання дітей з особливими потребами, створити необхідні умови для участі компетентних релігійних та громадських організацій у роботі з сім'ями та дітьми.

Ми заохочуємо всі релігійні громади взяти активну участь у щорічному Всеукраїнському Дні молитви за сиріт, який відбувається у другу неділю листопада (цього року 11 листопада), щоб нагадати віруючим людям про особливу Божу любов до дітей, які залишилися без батьків, та нашу відповідальність перед Ним за те, щоб надати дітям ефективну допомогу. Особиста та спільна молитва віруючих має величезну силу і вплив, а практичні дії змінюють на краще життя тисяч знедолених дітей.

За умови активного, цілеспрямованого та компетентного служіння віруючих людей, Україна має всі шанси стати країною без сиріт, де жодна дитина не залишиться без уваги, а отримає потрібну їй допомогу. Це є важливим та необхідним кроком на шляху до духовного оновлення та добробуту нашого суспільства.

Закликаємо на всіх Боже благословення

Схвалено на засіданні Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій 3 жовтня 2012 року.

Президенту України
ЯНУКОВИЧУ В.Ф.

*Про необхідність застосування права вето
до законопроекту №10221, що ускладнює реєстрацію
та умови діяльності релігійних організацій*

Вельмишановний пане Президенте!

Ми, глави конфесій – члени Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій (ВРЦіРО), закликаємо Вас як гаранта конституційних прав і свобод громадян застосувати право вето до проекту Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України” (реєстр. №10221 від 16.03.2012р.), ухвалений парламентом у другому читанні 16 жовтня 2012 року, в частині недопущення внесення жодних змін до чинного Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації”.

Необхідність застосування вето до законопроекту №10221 обумовлена повним ігноруванням позиції релігійної спільноти та домовленостей, досягнутих ВРЦіРО з автором проекту – Постійним Представником Президента України у парламенті Юрієм Мірошніченком та його розробником – Міністерством юстиції України.

За результатами кількох нарад, що відбулись у травні-липні 2012 року за участі народного депутата Ю.П.Мірошніченка, Першого заступника Міністра юстиції України І.І.Ємельянової, заступника директора департаменту Міністерства культури України М.П.Бударіна та представників ВРЦіРО, було досягнуто принципової згоди про неприпустимість внесення будь-яких змін до Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації” за відсутності їх належного опрацювання та погодження з релігійною спільнотою. При цьому замість ініційованих проектом №10221 ускладнень процедури реєстрації релігійних організацій, зі свого боку ВРЦіРО запропонувала запровадити принцип “єдиного вікна”, що відповідає проголошеному Вами принципу спрощення реєстраційних процедур, усунення корупційних чинників та бюрократичних перепон у діяльності недержавних організацій.

Варто зауважити, що проти цього підходу та досягнутих домовленостей виступило лише Міністерство культури України, яке в офіційному листі від 26.06.2012р. №1398/67/14-12 на адресу Ради Церков наполягало на зміні позиції глав конфесій щодо законопроекту №10221.

Слід окремо згадати, що Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій неодноразово наголошувала на тому, що будь-які зміни до цього базового для релігійної спільноти Закону попередньо мають знайти консенсусну підтримку серед конфесій. Зокрема, в останньому зверненні до Президента України від 21.03.2012р. глави Церков і релігійних організацій просили “у нинішніх умовах не вносити змін до чинного Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації””. Такий підхід, на думку ВРЦіРО, є єдиною запорукою збереження в Україні міжконфесійного миру та високого рівня свободи віросповідання, недопущення загострення міжцерковних конфліктів та збурення релігійної спільноти.

При цьому, вельмишановний пане Президенте, під час зустрічі з членами ВРЦіРО від 21.04.2011р. Вами було обіцяно, що до законодавства про свободу совісті не будуть вноситись зміни у разі відсутності їх консенсусної підтримки з боку конфесій.

З огляду на означене, вважаємо розробку Міністерством юстиції та ухвалення Верховною Радою законопроекту №10221 кроками до дестабілізації релігійної ситуації у суспільстві, погіршення рівня свободи віросповідання в Україні, створення суттєвих перешкод для духовного та соціального служіння церков і релігійних організацій. Відтак, маємо тверде переконання, що Ви як Глава держави станете на захист фундаментального права людини на свободу віросповідання та підтвердити проголошені обіцянки, застосувавши право вето до законопроекту №10221.

Враховуючи зазначене, рішуче закликаємо Вас застосувати право вето до проекту Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України” (реєстр. №10221 від 16.03.2012р.), ухвалений парламентом у другому читанні 16 жовтня 2012 року, в частині недопущення внесення жодних змін до чинного Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації” (вилучити пункт 3 Розділу I проекту).

Підписано главами та повноважними представниками Церков і релігійних організацій – учасниками зустрічі Президента України з членами Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій 17 жовтня 2012 року.

КОНЦЕПЦІЯ ДЕРЖАВНО-КОНФЕСІЙНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Базовий Закон України “Про свободу совісті та діяльність релігійних організацій”, прийнятий у 1991р., має демократичний характер, у цілому відповідає нормам міжнародного права у сфері забезпечення права на свободу совісті та відіграв важливу роль у нормалізації державно-конфесійних відносин в Україні. Водночас, протягом часу, що минув від моменту прийняття Закону, у ставленні суспільства до релігії і Церкви, в церковно-релігійній ситуації, у міжконфесійних та державно-конфесійних відносинах, у розвитку українського суспільства загалом сталися значні зміни. Новий етап суспільного розвитку, пов'язаний із формуванням громадянського суспільства та правової держави в Україні потребує нових концептуальних засад державно-конфесійних відносин.

Актуальність Концепції зумовлена потребою удосконалення загальних засад реалізації права людини на свободу совісті та партнерських взаємовідносин між державою і церквою (релігійними організаціями) в Україні.

Концепція ґрунтується на Конституції України та міжнародних нормативно-правових актах з питань забезпечення свободи совісті та діяльності релігійних організацій, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також інших актах міжнародного права, до яких приєдналася Україна і які є невід'ємною частиною цієї Концепції.

Концепція виходить з того, що принципи верховенства права та рівності громадян і їх об'єднань перед законом є основою усіх правовідносин в Україні у сфері забезпечення права на свободу совісті та діяльності церкви (релігійних організацій). Концепція передбачає, що іноземні громадяни, особи без громадянства та біженці, які законно перебувають на території України, користуються правом на свободу совісті нарівні з громадянами України. Всі положення Концепції стосуються церков (релігійних організацій), що діють в Україні на законних підставах.

Прийняті на основі Концепції законодавчі та інші нормативно-правові акти повинні забезпечувати кожній людині повну свободу совісті, повноцінний правовий і соціальний статус церков (релігійних організацій) в умовах демократизації, становлення в Україні політичної нації, громадянського суспільства та правової держави. Завданням держави є забезпечення на всій території України уніфікованого застосування законів України та інших нормативно-правових актів, прийнятих згідно з цією Концепцією.

Невід'ємною частиною Концепції є додаток “Головні терміни і поняття”.

1. Загальні засади забезпечення права на свободу совісті та партнерських взаємовідносин між державою і церквою (релігійними організаціями)

1.1. Свобода совісті — невідчужуване право людини. Свобода совісті — право людини, що гарантує недоторканність її совісті (сумління) в питанні ставлення до релігії, тобто право на свободу:

- ❖ мати (визнавати, дотримуватися) та змінювати релігійні переконання (віросповідання) за власним вибором або дотримуватися нерелігійних переконань;

- ❖ індивідуально або спільно з іншими сповідати публічно або приватно свою релігію (віросповідання), брати участь у релігійній практиці, вільно поширювати свої релігійні або нерелігійні переконання.

Право на свободу совісті закріплене в Конституції України як право *на свободу світогляду і віросповідання* (стаття 35). У цій Концепції назване право визначається з урахуванням як зазначеного конституційного положення, так і визначень, що містяться в міжнародних нормативно-правових актах, зокрема в Загальній декларації прав людини (статті 18, 19).

Отже, поняття свободи совісті охоплює свободу віросповідання (право людини вільно визнавати, дотримуватися та змінювати віросповідання, брати участь у відповідній релігійній практиці) та свободу невизнання релігії (право людини мати та вільно поширювати нерелігійні переконання, не брати участь у жодній релігійній практиці). Концепція виходить з того, що поняття “свобода совісті”, “свобода совісті та віросповідання (релігії, віри, віровизнання)” є синонімічними.

Забезпечення права на свободу совісті передбачає і тягне за собою: *по-перше*, забезпечення рівності перед законом громадян, незалежно від їх ставлення до релігії; *по-друге*, забезпечення рівності перед законом об'єднань громадян за релігійною ознакою (церков, релігійних організацій).

Необхідною передумовою такого забезпечення є дотримання принципу невизнання жодної релігії (або нерелігійної форми переконань) у якості обов'язкової, жодної церкви (релігійної організації) — у якості державної. Це забезпечується через встановлення світського характеру держави та освіти, що надається державною школою, тобто через відокремлення церкви (релігійних організацій) від держави та школи — від церкви (релігійних організацій). Названий принцип задекларований у Конституції України: “Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа — від церкви. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова” (стаття 35).

1.2. Відокремлення церкви (релігійних організацій) від держави, школи від церкви (релігійних організацій) та встановлення партнерських взаємовідносин між державою і церквою (релігійними організаціями). В сучасній практиці державно-конфесійних відносин в Україні (як і в суспільній свідомості загалом) залишається звужене трактування принципу відокремлення церкви (релігійних організацій) від держави. Цей принцип трактується фактично як заборона участі церкви (релігійних організацій) у суспільному житті, що випливало з ототожнення в тоталітарній державі держави і суспільства. Демократія усуває таке ототожнення.

Демократія передбачає і визнає співіснування держави і громадянського суспільства як відносно самостійних суспільних суб'єктів, кожен з яких має власні сфери діяльності та відповідальності. Україна проголосила себе демократичною, правовою державою (Конституція України, стаття 1).

З цієї точки зору, церква (релігійні організації) є одним з інститутів громадянського суспільства, що задовольняє певні (релігійні) суспільні потреби та діє в інтересах суспільства. **Отже, відокремлення церкви від держави жодним чином не означає відокремлення церкви від суспільства, заборону її участі в суспільному житті.** Навпаки, цей принцип звільняє церкву (релігійні організації) від її одержавлення, тотального контролю держави над її внутрішнім життям, внутрішніми приписами та релігійною практикою.

Відокремлення церкви від держави. Принцип відокремлення церкви (релігійних організацій) від держави в його демократичному трактуванні означає взаємне невтручання цих двох суспільних інститутів у специфічні сфери діяльності один одного і жодним чином не передбачає витіснення релігії з життя суспільства. Цей принцип не означає заборону (неможливість) співпраці церкви (релігійних організацій) і держави; неможливості присутності церкви в державних структурах, включаючи освітні заклади;

неможливості фінансування державою суспільно корисних програм за ініціативою та/або участю церкви (релігійних організацій).

Водночас, взаємне невтручання означає взаємну повагу та визнання цими інститутами компетенції один одного у їх специфічних сферах, тому держава визнає існування внутрішніх приписів церкви (релігійних організацій) та враховує їх у своїй діяльності (зокрема, у випадку виконання військового обов'язку громадянами країни), а церква (релігійні організації) — визнає та дотримується законів держави, що регламентують її діяльність як особливого об'єднання громадян, а також не перешкоджає віруючим дотримуватися законів держави.

Відокремлення школи від церкви. Невизнання державою жодної релігії (або нерелігійної форми переконань) як обов'язкової передбачає світський (нейтральний стосовно як релігії, так і атеїзму) характер освіти, що її надає *державна школа*. Це означає, *по-перше*, заборону пропагування в будь-якій формі будь-якої релігії (або атеїзму) у навчально-виховному процесі державної школи з боку вчителів, педагогів та інших працівників державних освітніх закладів, опікунських і батьківських рад та будь-яких інших суб'єктів, дотичних до навчально-виховного процесу в державній школі; *по-друге*, невтручання церкви (релігійних організацій) в організацію навчально-виховного процесу, змістовне наповнення, методичне забезпечення навчальних планів і програм навчальних курсів; зауваження та пропозиції до організації, змістовного наповнення та методичного забезпечення навчально-виховного процесу церква (релігійні організації) може вносити до органів державної влади та органів місцевого самоврядування нарівні з іншими об'єднаннями громадян, організаціями та співпрацювати з органами освіти над запровадженням названих пропозицій.

Водночас, забезпечення права на свободу совісті передбачає право громадян на вільне отримання релігійної освіти та виховання, що означає, *по-перше*, що державна система освіти повинна забезпечувати можливість релігійного навчання учнів і студентів на добровільних (факультативних) засадах; *по-друге*, право церкви (релігійних організацій) на створення та утримання навчальних закладів, що надають релігійну освіту як професійну (релігійні (духовні) навчальні заклади) та загально-просвітницьку (конфесійні навчальні заклади).

Отже, відокремлення школи від церкви не повинне розглядатися як перешкода викладанню релігії у державних школах; діяльності богословських факультетів і кафедр у державних вищих навчальних закладах (насамперед, університетах); заснуванню релігійними організаціями загальноосвітніх та вищих навчальних закладів усіх рівнів.

1.3. Партнерські взаємовідносини держави і церкви (релігійних організацій) (партнерська модель державно-конфесійних відносин). Партнерські взаємовідносини держави і церкви (релігійних організацій) ґрунтуються на визнанні того, що обидва ці суспільні

інститути, будучи відокремленими та суверенними один від одного в питаннях, що належать до їх виняткової компетенції, діють в інтересах українського суспільства.

Спільною метою держави і церкви (релігійних організацій) є забезпечення права людини на свободу совісті, консолідація українського суспільства, збереження та примноження його традиційної релігійної культури, формування його ціннісних орієнтацій, розв'язання загальносуспільних проблем.

Для досягнення цієї мети держава і церква (релігійні організації):

- ❖ докладають зусиль до пошуку та встановлення балансу (узгодження, рівноваги) інтересів віруючих і невіруючих громадян та їх об'єднань за релігійною ознакою (релігійних організацій), досягнення взаєморозуміння та взаємної толерантності між ними, забезпечення міжконфесійної стабільності, запобігання виникненню та загостренню конфліктів на релігійній основі, протистоянню церков (релігійних організацій), у т.ч. в питаннях розподілу сфер їх впливу на території України; повернення їм націоналізованого в минулому майна релігійного призначення;

- ❖ припускають і визнають лише такі обмеження у сфері свободи совісті, які диктуються інтересами охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей, збереження традиційної релігійної культури суспільства, а також узгоджуються з нормами та принципами міжнародного права і міжнародними зобов'язаннями України;

- ❖ здійснюють спільні (частково або повністю фінансовані державою) програми в галузях: формування здорового способу життя; зміцнення інституту сім'ї, захисту дитинства; громадських робіт; соціальної інтеграції осіб з особливими потребами; ліквідації наслідків стихійних лих, екологічних та техногенних катастроф; охорони здоров'я; соціальної реабілітації осіб, які її потребують; охорони природної і культурної спадщини; культурно-просвітницької діяльності, пов'язаної із збереженням традиційної релігійної культури українського суспільства, захистом суспільної моралі від проникнення культу насильства, жорстокості, порнографії; освітньої діяльності, пов'язаної із забезпеченням можливості здобуття якісної освіти громадянами з бідних і нужденних прошарків суспільства;

- ❖ враховують особливості здійснення пастирського служіння церкви (релігійних організацій), зокрема, у військових формуваннях, уникаючи примусового поєднання військових ритуалів і релігійних обрядів, а також ототожнення пастирського служіння та виховної роботи у військових формуваннях.

Партнерські взаємовідносини, співробітництво держави і церкви (релігійних організацій) держава, церква та суспільство розглядають як дієвий засіб подолання упередженості, проявів релігійної нетолерантності, міжконфесійних незгод, недовіри між конфесіями, між державою і церквою, церквою і суспільством.

2. Права та обов'язки держави і церкви (релігійних організацій)

Партнерська модель взаємовідносин між державою і церквою (релігійними організаціями) реалізується через сукупність їх прав та обов'язків, яких вони набувають та які вони виконують в інтересах суспільства.

2.1. Права та обов'язки держави

Держава як система органів, через які народ України здійснює свою волю, має право на:

- ❖ встановлення адміністративних обмежень здійснення права на свободу совісті та діяльність церкви (релігійних організацій), які диктуються необхідністю захисту конституційного ладу, громадського порядку, суспільної моралі, здоров'я, прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, збереження традиційної релігійної культури суспільства, а також узгоджуються з нормами та принципами міжнародного права і міжнародними зобов'язаннями України;

- ❖ встановлення правил реєстрації релігійних організацій;

- ❖ утворення в системі центральних органів виконавчої влади спеціального органу у справах релігій, на який покладаються дорадчі та консультативні функції;

- ❖ отримання та ведення статистичної інформації про кількість зареєстрованих релігійних організацій, чисельність священнослужителів, кількість будівель релігійного призначення, релігійних навчальних закладів.

Обов'язки держави:

- ❖ формувати та здійснювати свою політику у сфері забезпечення права на свободу совісті відповідно до партнерської моделі її взаємовідносин із церквою (релігійними організаціями); державна політика в цій сфері є частиною внутрішньої і зовнішньої політики держави;

- ❖ внести зміни в чинне законодавство, що регламентує забезпечення права на свободу совісті, діяльність церкви (релігійних організацій) та державно-конфесійні відносини, відповідно до цієї Концепції;

- ❖ забезпечувати приєднання України до міжнародних договорів (угод), що регламентують питання дотримання права на свободу совісті та діяльності церкви (релігійних організацій), а також міжнародних інститутів, що здійснюють моніторинг стану забезпечення права на свободу совісті;

- ❖ сприяти забезпеченню права віруючих на пастирську опіку, незалежно від місця їх перебування; безперешкодне пастирське служіння церкви (релігійних організацій), насамперед, у місцях з обмеженим спілкуванням та/або правом на пересування (військові формування; лікувальні стаціонари; заклади інтернатного типу; місця відбування покарань (обмеження, позбавлення волі)); забезпечити умови для повноцінної реалізації церквою (релігійними організаціями) їх пастирського та/або соціального служіння;

- ❖ визнавати право священнослужителів на професійну таємницю;

❖ сприяти міжконфесійним об'єднанням, утворенням з метою спільного пастирського та/або соціального служіння;

❖ забезпечувати повноту трудових та інших соціальних прав громадян, які навчаються в релігійних (духовних) і конфесійних навчальних закладах, нарівні з громадянами, які навчаються в державних навчальних закладах;

❖ забезпечувати захист релігійних реліквій, святинь, символів, місць паломництва, будівель релігійного призначення;

❖ забезпечувати відкритість і прозорість процесів формування державної політики у сфері забезпечення права на свободу совісті та партнерських взаємовідносин з церквою (релігійними організаціями) на всіх рівнях державної влади;

❖ забезпечувати відповідне навчання державних службовців, до компетенції яких належать будь-які питання, пов'язані із забезпеченням права на свободу совісті та регламентацією діяльності церкви (релігійних організацій).

2.2. Права та обов'язки церкви (релігійних організацій)

Релігійні організації (церкви) як особливі об'єднання громадян та інститути громадянського суспільства **мають право на:**

❖ безперешкодне здійснення релігійної практики, насамперед, пастирського служіння;

❖ провадження господарської діяльності, спрямованої на отримання коштів для забезпечення основної діяльності, а також благодійної та іншої суспільно корисної діяльності (соціального служіння);

❖ набуття статусу юридичної особи з усіма правовими наслідками, що з цього випливають, та за умови досягнення консенсусу в цьому питанні між церквами, що мають ієрархічну структуру;

❖ отримання від органів державної влади та органів місцевого самоврядування інформації з питань, що належать до сфер діяльності церкви (релігійних організацій);

❖ заснування загальноосвітніх навчальних закладів усіх рівнів, у т.ч. — з конфесійно визначеною системою виховання та наданням релігійної освіти;

❖ звернення за добровільними фінансовими та іншими пожертвуваннями та отримання їх;

❖ здійснення благодійної та іншої суспільно корисної діяльності (соціального служіння) як самостійно, так і на договірних засадах з органами державної влади, органами місцевого самоврядування та/або недержавними організаціями;

❖ оприлюднення позиції стосовно дій органів державної влади та органів місцевого самоврядування, дотичних не лише до державно-конфесійних відносин, але й до соціально-економічної ситуації у країні загалом; формулювання та оприлюднення власних поглядів на ціннісні орієнтири державної політики;

внесення пропозицій до органів державної влади та органів місцевого самоврядування з питань не лише своєї діяльності, але й інших суспільно значимих питань; у цих випадках представники церкви (релігійних організацій) мають право бути присутніми під час розгляду внесених ними пропозицій;

❖ встановлення та підтримку міжнародних зв'язків і прямих особистих контактів священнослужителів та віруючих, необхідних для забезпечення відповідної релігійної практики.

Обов'язки церкви (релігійних організацій):

❖ поважати та брати до уваги історично-культурні традиції суспільства, дотримуватися принципів толерантності у ставленні до релігійних організацій, віруючих інших конфесій, невіруючих та атеїстів; не втручатися в діяльність інших релігійних організацій, не проповідувати у будь-якій формі нетерпимості до віруючих інших конфесій, невіруючих та атеїстів; не допускати образи релігійних почуттів віруючих інших конфесій; поважати священнослужителів та ієрархів інших конфесій як рівноправних співгромадян;

❖ забезпечувати виховання толерантності учнів і студентів релігійних (духовних) та конфесійних навчальних закладів;

❖ дотримуватися вимог чинного законодавства та правопорядку; поважати конституційні символи держави, державну мову та мови національних меншин; поважати законно діючі органи державної влади та органи місцевого самоврядування;

❖ не брати на себе виконання державних функцій (окрім названої вище участі у спільних програмах), не втручатися в роботу органів державної влади та органів місцевого самоврядування;

❖ не брати участі в діяльності політичних партій, не надавати фінансової допомоги політичним партіям і не отримувати такої допомоги від них в обмін на підтримку під час виборів; не висувати кандидатів до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, не вести агітацію за (проти) кандидатів під час виборчих кампаній, не надавати їм фінансової допомоги та не отримувати фінансової та/або будь-якої іншої матеріальної допомоги в обмін на підтримку кандидатів до органів державної влади та органів місцевого самоврядування; священнослужителі та віруючі беруть участь у політичних актах виключно як громадяни від власного імені;

❖ підтримувати в належному стані (ремонтувати, реставрувати, підтримувати відповідні режими збереження) майно релігійного призначення, що є загальнонаціональним історико-культурним спадком та перебуває у користуванні чи власності релігійної організації; узгоджувати релігійну практику в частині вивезення за межі України (дарування, передачі) предметів релігійного призначення, що є пам'ятками історії, культури, мають (або можуть мати) культурну чи художню цінність, з відповідним чинним законодавством України;

❖ забезпечувати трудові права та соціальний захист громадян - працівників релігійних організацій

та створених ними підприємств, згідно з чинним законодавством України;

❖ нести відповідальність за порушення чинного законодавства, зокрема: за діяльність організацій мирян (братств, сестринств, місій), засобів масової інформації, утворених релігійними організаціями чи за згодою (з благословення) керівництва релігійних організацій, у випадку, якщо ці організації (засоби масової інформації) припускаються образи релігійних чи національних почуттів громадян, розпалювання міжконфесійної та/або міжнаціональної ворожнечі; за зміст імпортованих релігійних літератури, аудіо- та відеоматеріалів.

3. Пріоритетні напрями державної політики у сфері забезпечення права на свободу совісті та встановлення партнерських взаємовідносин з церквою (релігійними організаціями)

❖ **У сфері вдосконалення правового забезпечення права на свободу совісті та діяльність церкви (релігійних організацій):**

(1) сприяння безконфліктному, на засадах консенсусу розв'язанню проблеми набуття церквами, що мають ієрархічну структуру, статусу юридичної особи;

(2) визначення реальних термінів, чітких і прозорих механізмів повернення церкви (релігійним організаціям) націоналізованого в минулому майна релігійного призначення та/або форм, обсягів та механізмів його компенсації (відшкодування);

(3) розробка та впровадження правового механізму захисту традиційної релігійної культури суспільства, зокрема: заборона приватизації націоналізованого в минулому майна релігійного призначення; врегулювання умов і правил здійснення спеціальної експертизи релігійної практики новітніх релігійних рухів;

(4) підготовка та видання докладного юридичного коментарю до базового закону та інших нормативно-правових актів, що регламентують відносини у сфері забезпечення права на свободу совісті та діяльності церкви (релігійних організацій); кодифікація нормативно-правових актів із зазначених питань, формування та видання збірника нормативно-правових актів у сфері забезпечення свободи совісті та діяльності релігійних організацій, включаючи міжнародні нормативно-правові акти, визнані Україною;

❖ **у сфері забезпечення права церкви (релігійних організацій) на безперешкодне здійснення релігійної практики:**

(1) розробка та впровадження правових механізмів забезпечення права церкви (релігійних організацій) на пастирське служіння;

(2) визначення правового статусу церкви (релігійних організацій) в частині оподаткування, не прирівнюючи її (їх) до комерційних та/або громадських структур, враховуючи неприбутковий і суспільно корисний характер її (їх) діяльності;

❖ **у сфері освіти:**

(1) сприяння реалізації права громадян на свободу вибору характеру освіти як елемента свободи совісті. Для цього: законодавче врегулювання права церкви (релігійних організацій) на заснування конфесійних навчальних закладів; розробка та впровадження: державного стандарту богословської (теологічної) освіти; механізму визнання документів про освіту, отриману в релігійних (духовних) навчальних закладах; ліцензування та акредитації конфесійних навчальних закладів усіх рівнів; вивчення можливостей фінансування дисциплін, що викладаються в конфесійних навчальних закладах та належать до державного стандарту, з бюджетних коштів; механізму впровадження вивчення релігії у державній школі на добровільних (факультативних) засадах;

(2) сприяння формуванню релігійної толерантності та збереженню традиційної релігійної культури суспільства. Для цього: впровадження в програми середньої загальноосвітньої школи курсу основ української християнської культури (християнської етики), який не супроводжується релігійними обрядами; вищої школи (вищих навчальних закладів усіх рівнів акредитації) — курсу “Релігії народу України”, тобто курсу наукових дисциплін, предметом яких є історія, філософія, богослов'я (теологія), культура та традиції релігій, що мають (або мали) відчутний вплив на історію і культуру України; курс має передбачати активне залучення представників відповідної релігійно-культурної традиції до підготовки програм та викладання зазначеного курсу;

❖ **у сфері соціально-трудових відносин:**

(1) забезпечення прав священнослужителів, які досягли пенсійного віку, на пенсійне забезпечення, з урахуванням особливостей діяльності церков (релігійних організацій);

(2) забезпечення прав віруючих на дотримання приписів віровчення стосовно свят та днів відпочинку (вихідних і робочих днів).

4. Контроль за забезпеченням реалізації права на свободу совісті

Контроль за забезпеченням реалізації права на свободу совісті, забезпеченням рівності прав громадян, незалежно від їх ставлення до релігії та конфесійної належності, рівності прав церков (релігійних організацій) покладається на органи прокуратури, відповідні органи юстиції, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, органи виконавчої влади на місцях.

Головні терміни та поняття

Віровчення, віросповідання (віра, віровизнання), конфесія. Віровчення — систематизований (тією чи іншою мірою) виклад релігійних поглядів на світ, приписів і правил *релігійної практики*, відносин з іншими *конфесіями* та державою, поведінки *віруючих* у побуті.

Віросповідання (віровизнання)¹ — єдність певного *віровчення, релігійної практики та релігійної організації*, що забезпечує здійснення, практичне втілення приписів *віровчення*.

Конфесія — тут вживається як тотожне, синонімічне поняттю *віросповідання*.

Віротерпимість — див. *толерантність*.

Віруючий — особа, яка визнає себе такою, приватно або публічно, індивідуально та/або спільно з іншими (колективно) сповідує певну релігію, тобто визнає певне *віровчення*, здійснює відповідну *релігійну практику* та може належати до *релігійної організації*.

Релігійні переконання можуть становити правову підставу відмови віруючого від виконання встановленого законом громадянського обов'язку (повинності, порядку обліку осіб). У цьому випадку віруючий має оголосити державі (в особі визначеного законом органу державної влади) своє ставлення до релігії та конфесійну належність у порядку, встановленому законом.

Внутрішні справи (виключна компетенція) церкви (релігійної організації) — питання *віровчення, релігійної практики та організаційної побудови*, включаючи питання підлеглості (юрисдикції).

До питань внутрішньої діяльності церкви (релігійної організації) мають бути віднесені питання: визначення *релігійних реліквій, святинь і символів*; визначення мови релігійної практики, *релігійної літератури*, засобів масової інформації, навчання в *релігійних (духовних) та конфесійних освітніх закладах*; почергового (спільного) користування *майном релігійного призначення*; визначення форми маркування *релігійної літератури та релігійних аудіо- та відео-матеріалів*; використання міжконфесійних будівель релігійного призначення; укладення угод про спільне *пастирське та/або соціальне служіння*.

Державна школа (державні навчальні заклади) — будь-які державні навчальні та виховні заклади, починаючи з дошкільних дитячих установ і закінчуючи вищими навчальними закладами, закладами післядипломного навчання та перепідготовки кадрів.

Конфесійні навчальні заклади — дошкільні, середні загальноосвітні та вищі навчальні заклади всіх рівнів, засновані релігійними організаціями, які забезпечують загальну та/або професійну освіту, згідно з державними стандартами, а також конфесійно

орієнтовані виховання та релігійну освіту загально-просвітницького характеру. Ліцензуються та акредитуються відповідними органами державної влади на загальних підставах.

Майно релігійного призначення² — будівлі, земельні ділянки та предмети, необхідні для забезпечення релігійної практики церкви (релігійної організації) відповідно до її внутрішніх настанов.

Будівлі релігійного призначення³ — будівлі (споруди, приміщення), призначені для здійснення конфесійно визначеної релігійної практики, що можуть мати визначену архітектуру (дзвіниці, каплиці, кенаси, кірхи, костели, мечеті, мінарети, монастирі, пагоди, синагоги, собори, храми, *церкви* та ін.⁴) або не мати такої (молитовні будинки). До будівель релігійного призначення мають бути віднесені будівлі релігійних (духовних) освітніх закладів. Кожна будівля релігійного призначення має містити визначену та відому *символіку*, що означає її конфесійну належність. Наявність символіки слугує захистом від посягань на релігійні почуття віруючих та забезпечує право громадян на інформацію.

Особливу групу будівель релігійного призначення становлять міжконфесійні будівлі релігійного призначення — будівлі, що передбачають і містять архітектурні особливості, предмети та символіку, притаманні будівлям релігійного призначення різних конфесій, та використовуються релігійними організаціями цих конфесій спільно на добровільних засадах.

На сьогодні Україна фактично не має практики будівництва та використання міжконфесійних будівель релігійного призначення. Таку практику, що є поширеною у країнах Європи, можна визнати доцільною, такою, що сприяє міжконфесійній (а відтак — громадській) згоді, та є доречною в умовах обмежених фінансових можливостей церкви (релігійних організацій) та їх недостатньої забезпеченості будівлями для здійснення релігійної практики.

Використання міжконфесійних будівель релігійного призначення є *внутрішньою справою церкви (релігійних організацій)*.

Земельні ділянки релігійного призначення. До майна релігійного призначення повинні бути віднесені: земельна ділянка, на якій розташована будівля релігійного призначення і розмір якої є достатнім для належного виконання відповідної релігійної практики (включаючи проведення процесій, ходів, паломництв та інших масових дій релігійного характеру на території будівлі); земельна ділянка місця паломництва (якщо воно не містить будівлі релігійного призначення), виділена з урахуванням максимального числа паломників, які одночасно можуть перебувати в названому місці.

¹ У чинному законодавстві вживаються терміни: конфесія, віросповідна приналежність, релігія, віровизнання, конфесійне угруповання, конфесійний напрям, течія.

² У чинному законодавстві: культове майно; молитовні споруди і культове майно.

³ У чинному законодавстві: культова будівля, культова споруда, культовий будинок, молитовна споруда, релігійна споруда.

⁴ Окремі з наведених понять є полісемантичними (собор, синагога, храм). Тут вони вживаються саме як означення будівель релігійного призначення.

Предмети релігійного призначення — предмети, необхідні для здійснення *релігійної практики*, включаючи релігійну літературу та аудіо- і відео- матеріали, що містять відповідне маркування. Особливу групу предметів релігійного призначення становлять *релігійні реліквії, святині та релігійні символи*.

Особливу групу майна релігійного призначення становлять будівлі, земельні ділянки та предмети релігійного призначення, що одночасно є пам'ятками архітектури, ландшафтної культури, мають особливу загальнонаціональну художню та/або наукову цінність. Вирішення питань власності (володіння, розпорядження, користування), збереження та охорони стосовно таких будівель, земельних ділянок чи предметів має підлягати спеціальному законодавству, розглядатися окремо в кожному випадку з обов'язковою участю представників церкви (релігійних організацій), громадськості, науковців, фахівців у сфері охорони культурної спадщини і природно-заповідних зон, за необхідності — міжнародних експертів. Право власності (володіння, розпорядження, користування) таким майном реалізується винятково за умови укладення охоронного договору.

Місіонерське служіння — елемент релігійної практики; діяльність, спрямована на поширення певного віровчення та відповідної йому практики, здійснювана, зокрема, спеціально створюваними релігійними організаціями (місіями).

Місіонерська діяльність має регулюватися, з одного боку, релігійною нейтральністю (світським характером) держави та релігійною *толерантністю* (віротерпимістю) церкви (релігійних організацій), а з іншого — законними інтересами громадян на захист їх здоров'я та приватного життя, а також — законними інтересами суспільства на захист його *традиційної релігійної культури*.

Новітні релігійні рухи (неорелігії) — віровчення, що виникли та виникають у період з другої половини ХХ століття по цей час. Внаслідок нетривалого існування, релігійні практики, які відповідають цим віровченням, не є достатньо відомими, що зумовлює певні проблеми в частині їх суспільного сприйняття та юридичного визнання з боку держави.

Особливою проблемою є визнана на міжнародному рівні наявність серед новітніх релігійних рухів таких, чия практика може заподіяти шкоду життю та здоров'ю громадян, суспільній моралі, громадському порядку та збереженню *традиційної релігійної культури суспільства*.

Обмеження у сфері забезпечення права на свободу совісті. Обмеження можуть встановлюватися лише "в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей" (Конституція України, стаття 35), а також збереження традиційної релігійної культури суспільства.

Обмеження встановлюються винятково законом і мають узгоджуватися з нормами та принципами міжнародного права і міжнародними зобов'язаннями України.

Паломництво, місця паломництва. Паломництво — визначене внутрішніми приписами релігійної організації обов'язкове (бажане) відвідання певних місць, що мають особливе значення у віровченні та релігійній практиці.

Пастирське (душпастирське, духовне) служіння церкви (релігійних організацій) — елемент релігійної практики; діяльність, здійснювана, як правило, спеціально підготовленими особами (священнослужителями, богословами), спрямована на задоволення власне релігійних потреб віруючих і визначена приписами віровчення та/або традиціями релігійної практики.

Забезпечення права на свободу совісті передбачає як право віруючого на спілкування з особою, яка здійснює пастирське служіння, так і право церкви (релігійних організацій) на здійснення пастирського служіння, незалежно від місця перебування віруючого (віруючих). Це особливо стосується місць з обмеженим спілкуванням та/або правом особи на пересування (так звані закриті аудиторії чи місця з обмеженим доступом: військові формування; навчальні заклади; лікувальні стаціонари; заклади інтернатного типу; експедиції; зарубіжні представництва; місця відбування покарань тощо).

Державні установи, що за характером своєї діяльності обмежують спілкування та/або право на пересування громадян, зобов'язані забезпечувати означені права. Такі державні установи можуть укладати відповідні договори (угоди) з окремими релігійними організаціями або їх об'єднаннями та оплачувати діяльність священнослужителя (священнослужителів) із власного бюджету. Наявність зазначеного договору (угоди) не є підставою, *по-перше*, для відмови громадянам у спілкуванні із священнослужителем конфесії, до якої вони належать, але відповідний договір з нею названою державною установою не укладений; *по-друге*, у примушуванні невіруючих громадян та віруючих інших конфесій до спілкування зі священнослужителем тієї конфесії, з якою укладений договір (угода).

Священнослужителів, які здійснюють пастирське служіння в місцях з обмеженим спілкуванням та/або правом пересування, як правило, називають капеланами (звідси — інститут капеланства).

Релігійна література та релігійні аудіо- та відео- матеріали — література (аудіо- та відеоматеріали), у яких з позиції певної конфесії (церкви, релігійної організації) трактується питання її та/або інших віровчень і релігійної практики. Релігійна література (аудіо- та відеоматеріали) повинні мати спеціальне маркування та/або містити повну офіційну назву релігійної організації, що здійснила видання (підготовку та випуск аудіо- та відеоматеріалів). Маркування слугує захистом від фальсифікації зазначених конфесійних позицій, ознакою, за якою на літературу та названі матеріали поширюються встановлені державою пільги.

Релігійна організація — об'єднання віруючих на основі єдиного віровчення, якому властиві всі ознаки соціальної групи та яке побудоване згідно з приписами віровчення; має право на набуття статусу юридичної особи з усіма правовими наслідками, що з цього випливають.

Одним із типів релігійної організації є *церква* — структурована релігійна організація, заснована на ієрархічному принципі, з відповідною системою управління та регламентацією відносин всередині організації, з іншими релігійними і світськими організаціями та державою.

Релігійна (духовна) освіта — набуття/надання знань з певного *віровчення* та навичок відповідної *релігійної практики* з метою усвідомленого визнання згаданого *віровчення* як власного переконання особи. Релігійна освіта може мати загально-просвітницький характер або бути професійно орієнтованою.

Релігійна практика — спосіб життя, зумовлений і визначений *віросповіданням*; діяльність, зумовлена та визначена визнанням і поширенням певного *віросповідання*, охоплює: виконання індивідуально та/або разом з іншими визначених внутрішніми релігійними приписами обрядів (ритуалів, церемоній, *паломництв*); дотримання приписів стосовно: певних форм спілкування віруючих і священнослужителів (богослужіння, таїнства); відзначання певних свят, днів відпочинку (робочих і вихідних днів); набуття/надання *релігійної освіти*; трактування (інтерпретація, тлумачення) *віровчення*, продукування та систематизація релігійних ідей з конфесійно визначених позицій (богослов'я, теологія). Елементами релігійної практики є *пастирське* та *місіонерське служіння*.

Відповідно, забезпечення права на свободу совісті передбачає право церкви (релігійних організацій) на заснування та утримання вільно доступних місць здійснення релігійної практики, (включаючи місця паломництва); виготовлення, придбання, володіння та користування предметами, необхідними для здійснення релігійної практики (*предметів релігійного призначення*), їх імпорт, експорт та розповсюдження (продаж); заснування підприємств для їх виготовлення (виробництва), а також для видання (друку) та розповсюдження *релігійної літератури*; заснування друкованих та електронних конфесійних засобів масової інформації; заснування *релігійних (духовних) навчальних закладів* усіх рівнів і форм навчання для професійної підготовки *священнослужителів*; відрядження своїх представників за кордон для здобуття професійної релігійної освіти; прийому зарубіжних фахівців для надання освітніх послуг у *релігійних (духовних) навчальних закладах*; здійснення міжнародних контактів.

Релігійні (духовні) навчальні заклади — навчальні заклади, що забезпечують релігійну освіту як професійну (пастирську, богословську).

Релігійні реліквії, святині та символи⁵ — встановлені приписами *віровчення* та/або історичними традиціями *релігійної практики* особливі відмітні знаки, предмети, будівлі, земельні ділянки, місця поховання, що означають або уособлюють самотність *віросповідання* (конфесії) та певні, важливі для його *віровчення*, *релігійної практики* чи історії смисли.

Священнослужителі — зведені в духовний сан служителі церкви (релігійних організацій) з відповідними правами та обов'язками у здійсненні *релігійної практики*, насамперед у частині *пастирського служіння*.

Служіння — узагальнюючий термін для означення різних видів діяльності церкви (релігійних організацій), та окремих осіб, які складають *релігійну організацію* (*священнослужителів і віруючих*).

Соціальне служіння церкви (релігійних організацій) — діяльність церкви (релігійних організацій), що виходить за межі задоволення власне релігійних потреб *віруючих*, здійснюється як *священнослужителями*, так і *віруючими* (мирянами, прихожанами) та спрямовується на розв'язання загальносуспільних проблем. При цьому соціальне служіння церкви (релігійних організацій) не повинне використовуватися як засіб її місіонерського служіння; неприпустимо зловживати соціальною незахищеністю окремих суспільних верств чи громадян.

Соціальне служіння церкви (релігійних організацій) підтримується державою шляхом формування відповідної нормативно-правової бази та надання можливих пілг і посильної фінансово-матеріальної допомоги, зокрема, в межах відповідних спільних програм.

Толерантність тут — визнання права на існування за іншою релігією (конфесією) та нерелігійними формами переконань, права інших на сповідання будь-якої або не сповідання жодної релігії; дотримання цього права шляхом свідомої відмови від утвердження зверхності власних переконань, уникнення будь-якої образи почуттів невіруючих та релігійних почуттів віруючих інших конфесій; вияв поваги до священнослужителів, релігійних реліквій, символів, місць паломництва, будівель і предметів релігійного призначення.

Традиційна релігійна культура українського суспільства — сукупність (цілісність) релігій, історично притаманних народу України, таких, що формували його культуру та ментальність, фактично визнаних суспільством як загальна цінність і загально культурне надбання.

У цьому контексті показовим є фактичне визнання державою і суспільством визначної ролі християнства Київської церковної традиції (православ'я та греко-католицизму) у формуванні культури України та ментальності українського народу, що виявляється у встановленні великих християнських свят як державних свят України, трансляції християнських богослужінь державними радіо- та телеканалами. Безперечним є внесок до культури та ментальності українського народу як етнічної і політичної спільноти римо-католицизму, протестантизму, ісламу, іудаїзму, релігій національних меншин, які століттями живуть в Україні і збагачують її духовно-культурне надбання, сприяють її самотності та відкритості світовій спільноті, запобігають уніфікації населення та знеособленню України у світі, що глобалізується.

Церква. За існуючою мовною практикою поняття “*церква*” є полісемантичним. У цій Концепції воно використовується в наступним значеннях: (1) як узагальнене поняття, що означає релігійні організації як такі; (2) як означення певного типу *релігійних організацій*, притаманних, насамперед, християнству; (3) як означення певного типу *будівлі релігійного призначення*, що, як правило, має певні архітектурні особливості. Значення поняття щоразу впливає із контексту. ■

⁵ У чинному законодавстві використовується термін “релігійні святині”.

МІЖНАРОДНІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ З ПИТАНЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СВОБОДИ СОВІСТІ

ДОКУМЕНТИ ООН

Загальна декларація прав людини (1948)

Стаття 18

Кожна людина має право на свободу думки, совісті і релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання і свободу сповідувати свою релігію або переконання як одноособово, так і разом з іншими, прилюдним або приватним порядком в ученні, богослужінні і виконанні релігійних та ритуальних обрядів.

Стаття 19

Кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів.

Стаття 29

1. Кожна людина має обов'язки перед суспільством, у якому тільки й можливий вільний і повний розвиток її особи.

2. При здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві.

3. Здійснення цих прав і свобод ні в якому разі не повинно суперечити цілям і принципам Організації Об'єднаних Націй.

Конвенція про статус біженців (1951)

Стаття 4

Релігійні переконання

Договірні Держави надаватимуть біженцям, які знаходяться на їхніх територіях, принаймні таке ж сприятливе становище, як і своїм власним громадянам, щодо свободи сповідувати свою релігію і свободи надавати своїм дітям релігійне виховання.

Стаття 33

Заборона вислання біженців або їхнього примусового повернення (в країни, з яких вони прибули)

1. Договірні Держави не будуть жодним чином висилати або повертати біженців до кордонів країни, де їхньому життю чи свободі загрожуватиме небезпека через їхню расу, релігію, громадянство, належність до певної соціальної групи або політичні переконання.

2. Ця постанова, однак, не може застосовуватися до біженців, які розглядаються з поважних причин як такі, що є суспільно небезпечними і становлять загрозу безпеці країни, в якій вони знаходяться, або засуджені чинним вироком за вчинення особливо тяжкого злочину.

Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти* (1960)¹

Стаття 1

1. У цій Конвенції термін “дискримінація” охоплює будь-які розрізнення, винятки, обмеження чи переваги за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, майнового стану чи народження, що має метою або наслідком знищення чи порушення рівності ставлення в галузі освіти...

Стаття 2

Наступні положення не розглядаються як дискримінація з точки зору Статті 1 цієї Конвенції, якщо вони припускають в окремих державах:

б) створення чи збереження за мотивами релігійного або мовного характеру різних систем освіти або навчальних закладів, що дають освіту, яка відповідає вибору батьків або законних опікунів учнів, у тих випадках, коли включення в ці системи чи вступ до цих закладів є добровільним і якщо надана ними освіта відповідає нормам, установленим чи затвердженим компетентними органами освіти, зокрема стосовно норм освіти одного й того ж ступеню.

* Неофіційний переклад.

¹ На цей час Конвенція Україною не ратифікована.

Стаття 5

1. Держави, що є сторонами цієї Конвенції, вважають, що:

б) батьки та, у відповідних випадках, законні опікуни повинні мати можливість, по-перше, в рамках визначених законодавством кожної держави, вільно посилати своїх дітей не до державних, а до інших навчальних закладів, що відповідають мінімальним вимогам, установленим чи затвердженим компетентними органами освіти, і, по-друге, забезпечувати релігійне і моральне виховання дітей відповідно до їх власних переконань; нікому зокрема і жодній групі осіб, взятій у цілому, не слід нав'язувати релігійного виховання, несумісного з їх переконаннями.

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966)

Стаття 18

1. Кожна людина має право на свободу думки, совісті і релігії. Це право включає свободу мати чи приймати релігію або переконання на свій вибір і свободу сповідувати свою релігію та переконання як одноосібно, так і спільно з іншими, публічно чи приватно, у відправленні культу, виконанні релігійних і ритуальних обрядів та вчень.

2. Ніхто не повинен зазнавати примусу, що принижує його свободу мати чи приймати релігію або переконання на свій вибір.

3. Свобода сповідувати релігію або переконання підлягає лише обмеженням, які встановлено законом і які є необхідними для охорони суспільної безпеки, порядку, здоров'я і моралі, так само як і основних прав та свобод інших осіб.

4. Держави, які беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються поважати свободу батьків і, у відповідних випадках, законних опікунів забезпечувати релігійне і моральне виховання своїх дітей відповідно до своїх власних переконань.

Стаття 27

У тих країнах, де існують етнічні, релігійні та мовні меншості, особам, які належать до таких меншостей, не може бути відмовлено в праві разом з іншими членами тієї ж групи користуватися своєю культурою, сповідувати свою релігію і виконувати її обряди, а також користуватися рідною мовою.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966)

Стаття 2

1. Кожна держава, яка бере участь у цьому Пакті, зобов'язується в індивідуальному порядку і в порядку міжнародної допомоги та співробітництва, зокрема в економічній і технічній галузях, вжити в максимальних межах наявних ресурсів заходів для того, щоб забезпечити поступово повне здійснення визнаних у цьому Пакті прав усіма належними способами, включаючи, зокрема, вжиття законодавчих заходів.

2. Держави, які беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються гарантувати, що права, проголошені в цьому Пакті, здійснюватимуться без будь-якої

дискримінації щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи іншої обставини.

3. Країни, що розвиваються, можуть з належним урахуванням прав людини і свого народного господарства визначати, в якій мірі вони гарантуватимуть визнані в цьому Пакті економічні права особам, котрі не є їх громадянами.

Стаття 13

1. Держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожної людини на освіту. Вони погоджуються, що освіта повинна спрямовуватись на повний розвиток людської особи та усвідомлення її гідності і повинна зміцнювати повагу до прав людини і основних свобод. Вони, далі, погоджуються в тому, що освіта повинна дати можливість усім бути корисними учасниками вільного суспільства, сприяти взаєморозумінню, терпимості і дружбі між усіма націями і всіма расовими, етнічними та релігійними групами і сприяти роботі Організації Об'єднаних Націй по підтриманню миру.

3. Держави, які беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються поважати свободу батьків і, у відповідних випадках, законних опікунів обирати для своїх дітей не тільки запроваджені державними властями школи, а й інші школи, що відповідають тому мінімуму вимог щодо освіти, який може бути встановлено чи затверджено державою, і забезпечувати релігійне та моральне виховання своїх дітей відповідно до власних переконань.

4. Ніяка частина цієї статті не повинна тлумачитись у розумінні приниження свободи окремих осіб та установ створювати навчальні заклади і керувати ними при незмінній умові додержання принципів, викладених у пункті 1 цієї статті, і вимоги, щоб освіта, яку дають у таких закладах, відповідала тому мінімуму вимог, що його може бути встановлено державою.

Резолюція "Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями" (1957, 1977)

Релігія

41.1) У заклади, де є досить велика кількість в'язнів, що належать до однієї конфесії, слід призначати кваліфікованого служителя даного культу або дозволяти йому відправляти там відповідні обряди. Якщо є можливість, а кількість таких в'язнів значна, такого служителя треба призначати на певний час.

2) Кваліфікований служитель культу, який призначається або допускається в заклад на основі пункту 1, повинен мати можливість регулярно проводити релігійні обряди та у відведений для цього час періодично відвідувати наодинці в'язнів, які належать до його конфесії, для бесід на релігійні теми.

3) В'язнів не можна позбавляти можливості доступу до кваліфікованих представників будь-якої конфесії. З другого боку, якщо в'язень протестує

проти відвідування його служителями культу, до його побажань треба ставитися з повною повагою.

42. У межах досяжного кожен в'язень повинен мати можливість задовольняти свої релігійні потреби, беручи участь у релігійних обрядах у стінах закладу і маючи в своєму розпорядженні релігійні писання, властиві його віросповіданню.

Поводження з в'язнями

65. У поведженні з особами, засудженими до тюремного ув'язнення чи іншої подібної міри покарання, треба прагнути, враховуючи тривалість терміну, який вони відбувають, прищеплювати їм бажання підкорятися законам і забезпечувати своє існування після звільнення. Поводження з ними повинно зміцнювати в них відчуття власної гідності та усвідомлення своєї відповідальності.

66.1) З цією метою треба вжити всіх придатних засобів, включаючи релігійне обслуговування в країнах, де це можливо, навчання, професійну підготовку та орієнтацію, вивчення конкретних соціальних випадків, консультації щодо працевлаштування, фізичне виховання і зміцнення характеру. Причому треба враховувати індивідуальні потреби в'язня, його соціальне минуле, історію його злочину, його фізичні й розумові здібності та можливості, його темперамент, тривалість терміну його ув'язнення і його можливості після звільнення.

2) Щодо кожного в'язня, засудженого на досить тривалий термін, директор мусить отримати якомога швидше вичерпні відомості з питань, перерахованих у попередньому пункті. Ці відомості повинні завжди містити в собі звіт лікаря, по можливості досвідченого в психіатрії, про фізичний і психічний стан в'язня.

3) Ці звіти та інші документи, що стосуються в'язня, повинні бути підшиті до його особистої справи. Справу треба доповнювати новими свідченнями і зберігати так, щоб відповідальні працівники могли в разі необхідності звертатися до неї.

Освіта і відпочинок

77.1) В'язням, що здатні мати з цього користь, слід забезпечувати можливість подальшої освіти, включно з релігійним вихованням у країнах, де таке допускається. Навчання неграмотних і молоді слід вважати обов'язковим, і органи тюремного управління повинні звертати на це особливу увагу.

2) Навчання в'язнів слід, наскільки це можливо, пов'язувати з діючою в країні системою освіти, з тим, щоб звільнені в'язні могли вчитися далі без утруднень.

Декларація про расу та расові забобони* (1978)

Стаття 1

1. Всі люди належать до одного й того ж виду і мають спільне походження. Вони народжуються рівними в гідності та правах, і всі вони складають невід'ємну частину людства.

2. Всі люди і групи людей мають право відрізнятися один від одного, розглядати себе як таких і такими вважатися. Однак різноманітність

форм життя і право на відмінність за жодних обставин не можуть стати підставою для расових забобонів; ні юридично, ні фактично вони не можуть бути виправдані будь-якою дискримінаційною практикою чи засадою політики апартеїду, що є найбільш крайньою формою расизму.

3. Ідентичність походження жодним чином не стосується можливості для людей вести різний спосіб життя; вона також не виключає ні існування відмінностей, що ґрунтуються на різноманітності культур, середовища та історії, ні права на збереження культурної самобутності.

4. Усі народи світу мають рівні здібності, що дозволяють їм досягнути найвищого рівня інтелектуального, технічного, соціального, економічного, культурного і політичного розвитку.

5. Відмінності в досягненнях різних народів пояснюються винятково географічними, історичними, політичними, економічними, соціальними і культурними чинниками. Ці відмінності в жодному разі не можуть слугувати підставою для встановлення будь-якої ієрархічної класифікації націй і народів.

Резолюція “Декларація про ліквідацію всіх форм нетерпимості і дискримінації на основі релігії чи переконань”* (1981)

Стаття 3

Дискримінація людей на підставі релігії або переконань є образою гідності людської особистості та запереченням принципів Статуту Організації Об'єднаних Націй та осуджується як порушення прав людини й основних свобод, проголошених у Загальній декларації прав людини і детально викладених у Міжнародних пактах про права людини, та як перешкода дружнім і мирним відносинам між державами.

Конвенція про права дитини (1989)

Стаття 14

1. Держави-учасниці поважають право дитини на свободу думки, совісті та релігії.

2. Держави-учасниці поважають права та обов'язки батьків і, у відповідних випадках, законних опікунів керувати дитиною у здійсненні її права методом, що відповідає здібностям дитини, які розвиваються.

3. Свобода дотримуватися своєї релігії або віри може зазнавати лише таких обмежень, які встановлені законом і необхідні для охорони державної безпеки, громадського порядку, моралі та здоров'я населення або захисту основних прав і свобод інших осіб.

Стаття 30

У таких державах, де існують етнічні, релігійні або мовні меншості чи особи з числа корінного населення, дитині, яка належить до таких меншостей чи корінного населення, не може бути відмовлено в праві спільно з іншими членами її групи користуватися своєю культурою, сповідати свою релігію і виконувати її обряди, а також користуватися рідною мовою.

Міжнародна конвенція про захист прав усіх трудящих-мігрантів і членів їх сімей* (1990)²

Стаття 12

1. Трудящі-мігранти і члени їх сімей мають право на свободу думки, совісті та релігії. Це право включає свободу мати або приймати релігію чи переконання за своїм вибором і свободу сповідувати свою релігію або переконання як одноособово, так і спільно з іншими, публічно або приватно, у відправленні культу, виконанні релігійних і ритуальних обрядів і вчень.

2. Трудящі-мігранти і члени їх сімей не повинні піддаватися примусу, що применшує їх свободу мати або приймати релігію чи переконання за своїм вибором.

3. Свобода сповідувати релігію або переконання підлягає лише обмеженням, установленим законом і необхідним для збереження суспільної безпеки, порядку, здоров'я і моралі та основних прав і свобод інших осіб.

4. Держави-учасниці цієї Конвенції зобов'язуються поважати свободу батьків та, у відповідних випадках, законних опікунів, щонайменше один з яких є трудящим-мігрантом, забезпечувати релігійне і моральне виховання своїх дітей відповідно до своїх власних переконань.

Правила Організації Об'єднаних Націй щодо захисту неповнолітніх, позбавлених волі* (1990)

4. Ці Правила мають застосовуватися неупереджено, без будь-якої дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, статі, віку, мови, віросповідання, національності, політичних або інших переконань, культурних поглядів або практики, майнового або сімейного стану, етнічного або соціального походження і працевдатності. Необхідно забезпечувати повагу релігійних і культурних поглядів, практики і моральних принципів неповнолітнього.

37. Виправний заклад повинен забезпечити, щоб кожен неповнолітній у звичний час харчування отримував належним чином приготовану і подану їжу, якість і кількість якої відповідає дієтичним і санітарно-гігієнічним нормам зважаючи, наскільки це можливо, на його релігійні та культурні вимоги. Кожен неповнолітній повинен бути забезпечений чистою питною водою у будь-який час.

Релігія

48. Кожному неповнолітньому потрібно дозволяти задовольняти свої потреби, пов'язані з релігійним і духовним життям, зокрема відвідувати служби і зібрання, що проводяться у виправному закладі, або брати участь у службах відповідно до обрядів його релігії, а також користуватися необхідними книгами або предметами релігійного культу й навчання відповідно до свого віросповідання. Якщо у виправному закладі утримується досить велике число

неповнолітніх, які сповідують будь-яку певну релігію, то слід призначати або допускати до нього одного або кількох служителів культу цієї релігії для проведення регулярних служб і відвідування неповнолітніх на їх прохання у конфіденційній обстановці з релігійними цілями. Кожен неповнолітній повинен мати право на зустріч із кваліфікованим представником будь-якої релігії на свій вибір, а також право не брати участі в релігійних службах і вільно відмовлятися від релігійної освіти, релігійних повчань або проповіді.

Резолюція "Основні принципи поводження з в'язнями" (1990)

2. Не допускається ніякої дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних та інших переконань, національного або соціального походження, майнового стану, народження чи за іншою ознакою.

3. Бажано також поважати релігійні переконання і культурні традиції тієї групи, до якої належать ув'язнені, в усіх випадках, як цього вимагають місцеві умови.

5. За винятком тих обмежень, необхідність яких надто обумовлена фактом ув'язнення в тюрму, всі ув'язнені користуються правами людини і фундаментальними свободами, викладеними у Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права, Міжнародному пакті про громадянські і політичні права і Факультативному протоколу до них (Резолюція 2200 А (XXI) Генеральної Асамблеї, Додаток), а також іншими правами, які викладені в інших пактах Організації Об'єднаних Націй.

Декларація про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин³ (1992)

Стаття 1

1. Держави захищають на їх відповідних територіях існування та самобутність національних чи етнічних, культурних, релігійних та мовних меншин та заохочують створення умов для розвитку тієї самобутності.

2. Держави здійснюють належні законодавчі та інші кроки для досягнення цих цілей.

Стаття 2

1. Особи, що належать до національних чи етнічних, релігійних та мовних меншин (надалі називаються особами, що належать до меншин), мають право користуватися досягненнями своєї культури, сповідувати свою релігію та відправляти релігійні обряди, а також користуватися своєю мовою у приватному житті та публічно, вільно та без втручання чи дискримінації у будь-якій формі.

2. Особи, що належать до меншин, мають право активної участі в культурному, релігійному, громадському, економічному та державному житті.

² На цей час Конвенція Україною не ратифікована.

³ Права людини і професійні стандарти для юристів. – Київ, 1996.

3. Особи, що належать до меншин, мають право активної участі у прийнятті на національному і, де це необхідно, регіональному рівні рішень, стосовно тієї меншини, до якої вони належать, або тих регіонів, у яких вони проживають, в порядку, що не суперечить національному законодавству.

4. Особи, що належать до меншин, мають право створювати свої власні асоціації та забезпечувати їх функціонування та підтримувати без будь-якої дискримінації вільні та мирні контакти з іншими членами своєї групи та з особами, що належать до інших меншин, а також контакти через кордони з громадянами інших держав, з якими вони зв'язані національними, етнічними, релігійними або мовними зв'язками.

Стаття 4

1. Держави вживають при необхідності заходів для забезпечення того, щоб особи, які належать до меншин, могли повною мірою та ефективно здійснювати свої права людини та основні свободи без будь-якої дискримінації і на підставі повної рівності перед законом.

2. Держави вживають заходів для створення сприятливих умов, які дозволять особам, що належать до меншин, виражати свої особливості та розвивати свою культуру, мову, релігію, традиції і звичаї за винятком тих випадків, коли конкретна діяльність здійснюється з порушенням національного законодавства та суперечить міжнародним нормам.

4. Держави при необхідності вживають заходів у галузі освіти з метою стимулювання вивчення історії, традицій, мови і культури меншин, що проживають на їхній території. Особи, що належать до меншин, повинні мати належні можливості для отримання знань, необхідних для життя у суспільстві (взагалі) і в цілому.

Стаття 8

1. Ніщо у цій Декларації не заважає виконанню державами їхніх міжнародних зобов'язань стосовно осіб, що належать до меншин. Зокрема, державам слід сумлінно виконувати обов'язки та зобов'язання, які вони прийняли на себе у відповідності з міжнародними договорами та угодами, учасниками яких вони є.

2. Здійснення прав, викладених у цій Декларації, не завдає шкоди здійсненню усіма особами загально-визнаних прав людини та основних свобод.

3. Заходи, яких вживають держави з метою забезпечення ефективного здійснення прав, викладених у цій Декларації, не вважаються *prima facie* суперечними з принципами рівності, що закріплені у Загальній декларації прав людини.

4. Ніщо у цій Декларації не може бути витлумачено як таке, що допускає будь-яку діяльність націй, включаючи принципи поважання суверенної рівності, територіальної цілісності та політичної незалежності держав.

Декларація принципів толерантності (1995)

Стаття 1

Поняття толерантності

1.1. Толерантність означає поважання, сприйняття та розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості. Формуванню толерантності сприяють знання, відкритість, спілкування та свобода думки, совісті і переконань. Толерантність — це єдність у різноманітті. Це не тільки моральний обов'язок, а й політична та правова потреба. Толерантність — це те, що уможливлює досягнення миру, сприяє переходу від культури війни до культури миру.

1.2. Толерантність — це не поступка, поблажливість чи потурання. Толерантність — це, передусім, активна позиція, що формується на основі визнання універсальних прав та основних свобод людини. Толерантність у жодному разі не може бути виправданням посягання на ці основні цінності. Толерантність повинні виявляти кожна людина, групи людей та держави.

1.3. Толерантність — це обов'язок сприяти утвердженню прав людини, плюралізму (в тому числі культурного плюралізму), демократії та правопорядку. Толерантність — це поняття, що означає відмову від догматизму і абсолютизму, утвердження норм, закріплених у міжнародно-правових актах у галузі прав людини.

1.4. Стосовно поважання прав людини виявлення толерантності не означає терпимого ставлення до соціальної несправедливості, відмови від своїх або прийняття чужих переконань. Це означає, що кожен може дотримуватися своїх переконань і визнає таке саме право за іншими. Це означає визнання того, що люди з природи своєї відрізняються зовнішнім виглядом, становищем, мовою, поведінкою і мають право жити в мирі та зберігати свою індивідуальність. Це також означає, що погляди однієї людини не можуть бути нав'язані іншим.

Стаття 2

Державний рівень

2.1. На державному рівні реалізація принципу толерантності передбачає існування справедливого та неупередженого законодавства, дотримання правопорядку, судово-процесуальних та адміністративних норм. Необхідно також, щоб економічні і соціальні можливості були доступними для кожної людини без будь-якої дискримінації. Відчуження і маргіналізація можуть стати причиною пасивності, ворожості та фанатизму.

2.2. Для того, щоб зробити суспільство толерантнішим, державам слід ратифікувати існуючі міжнародні конвенції з питань прав людини і, в разі потреби, розробити нове законодавство з метою забезпечення в суспільстві рівноправних відносин і рівних можливостей для всіх груп і кожної окремої людини.

2.3. В інтересах міжнародної злагоди принципово важливо, щоб кожна людина, громада та нація усвідомлювали та поважали багатокультурний характер людського співтовариства. Без толерантності не може бути миру, а без миру неможливі розвиток і демократія.

2.4. Нетолерантність може набувати форми маргіналізації соціально найменш захищених груп, їхнього вилучення із суспільного та політичного життя, насильства і дискримінації щодо них. Як проголошує Декларація про раси та расові заборони: “Всі люди і групи людей мають право відрізнятись один від одного” (п.2 ст.1).

Стаття 3 **Соціальні аспекти**

3.1. Толерантність особливо важлива в сучасному світі, який характеризується глобалізацією економіки і зростаючою мобільністю, швидким розвитком комунікації, інтеграції та взаємозалежності, великомасштабними міграційними процесами і переміщенням населення, урбанізацією і трансформуванням соціальних моделей. Оскільки кожна частина світу характеризується різноманіттям, ескалація нетерпимості та розбрату потенційно загрожує всім регіонам. Від такої загрози неможливо відмежуватися національними кордонами, тому що вона має глобальний характер.

3.2. Толерантність необхідна у взаєминах між окремими особами, в сім'ї та громаді. У школах, університетах та осередках неформальної освіти, удома і на роботі необхідно формувати атмосферу толерантності, стосунки відкритості, уважності один до одного та почуття солідарності. Засоби комунікації здатні відіграти конструктивну роль у сприянні вільному і відкритому діалогу та спілкуванню, роз'ясненню ваги толерантності та загроз, що їх несе байдужість до проявів нетолерантності з боку груп та ідеологій.

3.3. У Декларації ЮНЕСКО “Про расу та расові заборони” проголошується, що слід вживати необхідних заходів з метою забезпечення рівності у праві на гідність та інших правах окремих осіб і груп людей. У цьому зв'язку особливу увагу слід зосередити на найменш соціально захищених групах, які перебувають у несприятливих соціальних чи економічних умовах, для того щоб надати їм правового та соціального захисту, зокрема в житлових питаннях та питаннях зайнятості, охорони здоров'я, забезпечити повагу до самобутності їхньої культури та цінностей, сприяти їхньому соціальному і професійному зростанню та інтеграції, зокрема засобами освіти.

3.4. Для розв'язання цього глобального завдання необхідно здійснювати відповідні наукові дослідження та створювати інформаційні мережі з метою

координації діяльності міжнародного співтовариства, у тому числі залучати соціальні науки до проведення глибинного аналізу причин такого становища та до ефективних протидій негативним явищам, а також здійснювати наукові дослідження та моніторинг з метою сприяння виробленню політичних рішень та нормативній діяльності держав-членів.

Стаття 4 **Виховання**

4.1. Виховання є найефективнішим засобом запобігання проявам нетерпимості. Виховання в дусі толерантності починається з прищеплення людям знань про їхні права та свободи з метою забезпечити їхню реалізацію та зміцнити прагнення кожного до захисту прав інших.

4.2. Виховання в дусі толерантності слід розглядати як невідкладне завдання; у зв'язку з цим необхідно сприяти розробці навчальних методик для формування толерантності на систематичній і раціональній основі, розкриваючи культурні, соціальні, економічні, політичні та релігійні чинники нетерпимості, що призводять до насильства і відчуження. Політика і програми в галузі освіти повинні сприяти покращанню взаєморозуміння, зміцненню солідарності і толерантності у спілкуванні як між окремими особами, так і між етнічними, соціальними, культурними, релігійними і мовними групами та націями.

4.3. Виховання в дусі толерантності має бути націлене на протидію негативним впливам, які викликають страх та відособлюють від інших. Воно повинне розвивати в молоді здібності до незалежного мислення, критичної оцінки та формувати високі моральні критерії.

4.4. Ми заявляємо про свою готовність підтримувати і втілювати в життя програми наукових досліджень у галузі соціальних наук та виховання в дусі толерантності, прав людини та ненасильства. Це означає, що слід приділяти особливу увагу питанням підвищення рівня педагогічної підготовки, навчальних планів, змісту підручників і занять, удосконалення інших навчальних матеріалів, застосовуючи нові освітні технології з метою виховання чуйних і відповідальних громадян, відкритих до сприйняття інших культур, здатних цінувати свободу, поважати людську гідність та індивідуальність, запобігати конфліктам або розв'язувати їх ненасильницькими засобами.

Стаття 5 **Готовність до дій**

Ми зобов'язуємося сприяти формуванню психології толерантності та ненасильства, використовуючи для цього програми та заклади в галузі освіти, науки, культури і комунікації.

ДОКУМЕНТИ РАДИ ЄВРОПИ

Конвенція про захист прав людини та основних свобод (Європейська конвенція з прав людини) (1950)

Стаття 9

Свобода думки, совісті і віросповідання

1. Кожен має право на свободу думки, совісті і віросповідання; це право включає свободу змінювати свою релігію або свої переконання, а також свободу сповідувати свою релігію або переконання як одноособово, так і спільно з іншими, прилюдно чи приватно, в богослужінні, ученні, виконанні та дотриманні релігійних і ритуальних обрядів.

2. Свобода сповідувати релігію або переконання підлягає лише таким обмеженням, які встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах громадської безпеки, для охорони громадського порядку, здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

Стаття 10

Свобода вираження поглядів

1. Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Ця стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств.

2. Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для охорони порядку або запобігання злочинам, для охорони здоров'я або моралі, для захисту репутації або прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду і є необхідними в демократичному суспільстві.

Стаття 14

Заборона дискримінації

Здійснення прав і свобод, викладених у цій Конвенції, гарантується без будь-якої дискримінації за ознакою статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного або соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження або інших обставин.

Європейські пенітенціарні правила

Переглянутий текст Європейських мінімальних правил поведінки з ув'язненими* (1987)

Релігійна і моральна підтримка

46. Кожному ув'язненому дозволяється, наскільки це можливо, задовольняти свої потреби релігійного,

духовного та морального характеру і для цього бути присутнім на службах чи зібраннях у місцях позбавлення волі та мати у своєму розпорядженні необхідні книги і публікації.

47.1. Якщо у місці позбавлення волі перебуває досить велике число ув'язнених, які належать до однієї релігії, має бути призначений чи затверджений офіційний представник цієї релігії. У випадку, якщо це виправдано великою чисельністю таких ув'язнених та обставини це дозволяють, досягається відповідна домовленість про його роботу на постійній основі.

47.2. Офіційному представнику, призначеному чи затвердженому відповідно до пункту 1, повинно бути дозволено періодично проводити служби і вести релігійну діяльність, а також зустрічатися у відповідний час із ув'язненими, що сповідують цю релігію, як їх духовний наставник.

47.3. Нікому з ув'язнених ніколи не може бути відмовлено у праві спілкування з офіційним представником будь-якої релігії. Якщо ув'язнений заперечує проти візиту релігійного представника, йому має бути дозволено відмовитися від цієї зустрічі.

Рамкова конвенція про захист національних меншин (1995)

Стаття 6

1. Сторони заохочують атмосферу терпимості та міжкультурного діалогу і вживають ефективних заходів для поглиблення взаємної поваги, взаєморозуміння та співробітництва між усіма особами, що проживають в межах їхньої території, незалежно від їхньої етнічної, культурної, мовної або релігійної самобутності, зокрема в галузях освіти, культури та засобів масової інформації.

2. Сторони зобов'язуються вживати належних заходів для захисту осіб, які можуть стати об'єктами погроз або актів дискримінації, ворожого ставлення чи насильства на підставі їхньої етнічної, культурної, мовної або релігійної самобутності.

Висновок Парламентської Асамблеї Ради Європи №190⁴ (1995)*

2. Відповідно, у світлі гарантій вищими посадовими особами держави (лист від Президента України, голови Верховної Ради і Прем'єр-міністра від 27 липня 1995р.) і виходячи з наступного розгляду, Асамблея вірить, що Україна здатна і готова, відповідно до Статті 4 Статуту Ради Європи, виконати умови для вступу до Ради Європи, як визначається у Статті 3: "Кожен член Ради Європи повинен поділяти принципи верховенства права і гарантувати усім особам дотримання, в рамках своєї юрисдикції, прав людини і основоположних свобод, і відкрито й ефективно співпрацювати для досягнення мети Ради...":

⁴ <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=http%3A%2F%2Fassembly.coe.int%2FDocuments%2FAdoptedText%2Fta95%2FEOP1190.htm>.

хі. сприятиме мирному розв'язанню суперечок між православними церквами, поважаючи незалежність Церкви від держави; запровадить нову недискримінаційну систему реєстрації церков і правове рішення питання реституції церковної власності.

Рекомендація Парламентської Асамблеї Ради Європи №1396⁵ (1999)*

Релігія і демократія

1. За статутом Рада Європи — організація принципово гуманістична. Водночас, як захисник прав людини вона має забезпечувати свободу думки, совісті і релігії, як декларує стаття 9 Європейської конвенції з прав людини. Вона має також забезпечувати, щоб прояви релігійності не виходили за рамки обмежень, викладених у тій же статті.

2. Парламентська Асамблея Ради Європи виявляла інтерес до розмаїття культур і релігій у Європі. Їх співіснування і взаємодія значно збагатили європейську спадщину. Зокрема, Асамблея відсилає до Резолюції №885 (1987) “Про внесок євреїв у європейську культуру”, Резолюції №916 (1989) “Про невикористовувані культові споруди”, Рекомендації №1162 (1991) і Постанови №465 “Про внесок ісламської цивілізації у європейську культуру”, Рекомендації №1291 (1996) “Про єврейську культуру”.

3. Асамблея також свідомо того, що навіть за демократії зберігається певна напруженість між проявами релігійних переконань і політичною владою. Багато проблем, з якими стикається сучасне суспільство, мають релігійний аспект, зокрема, нетолерантні фундаменталістські рухи і терористичні акти, расизм і ксенофобія, етнічні конфлікти. Слід врахувати також і гендерну нерівність у релігіях. Асамблея зверталася до деяких з цих проблем у Рекомендації №1202 (1993) “Про релігійну толерантність у демократичному суспільстві” і Рекомендації №1222 (1993) “Про боротьбу з расизмом, ксенофобією і нетолерантністю”. Екстремізм — це не релігія, а її перекручення або спотворення. Жодна з давніх великих релігій не проповідує насильства. Екстремізм — це людський винахід, що відвертає релігію з її гуманістичного шляху, щоб використати як інструмент влади.

4. Релігійні питання мають вирішувати не політики. А релігії не повинні намагатися замінити демократію чи захопити політичну владу. Вони мають поважати права людини, що визначені у Європейській конвенції з прав людини, і верховенство права.

5. Демократія і релігія не мають бути несумісними — якраз навпаки. Демократія довела свою здатність забезпечувати найкращі умови для свободи совісті, проявів релігійних переконань і релігійного плюралізму. Зі свого боку, релігія завдяки своїм моральним та етичним поглядам, цінностям, які вона підтримує, критичному підходу і культурним надбанням може бути надійним партнером демократичного суспільства.

6. Демократичні держави, як світські, так і ті, що асоціюють себе з певною релігією, мають дозволяти всім релігіям, які дотримуються умов, визначених у Європейській конвенції з прав людини, розвиватися в однакових умовах і надати їм можливість займати належне місце в суспільстві.

7. Проблеми з'являються, коли влада намагається використати релігію для своїх цілей або коли релігії намагаються використати державу для досягнення своєї мети.

8. Багато конфліктів також зумовлені незнанням про інших, стереотипами, що з'являються внаслідок цього, і, врешті-решт, неприйняттям. У демократичній системі політики мають обов'язок не допускати, щоб ціла релігія асоціювалася з акціями, здійсненими, наприклад, фанатичними релігійними меншинами.

9. Релігійний екстремізм, що підбурює нетолерантність, упередження і/або насильство, — це також симптом хворого суспільства, що становить загрозу демократії. Оскільки він піддає ризику громадський порядок, з ним потрібно боротися належними засобами, відповідно до принципу верховенства права, а оскільки це прояв суспільної хвороби, то її можна побороти лише тоді, коли влада почне розв'язувати справжні проблеми суспільства.

10. Освіта — головний спосіб боротьби з незнанням і стереотипами. Навчальні програми в школах та університетах мають бути негайно переглянуті з метою сприяння кращому розумінню різних релігій. Під час уроків про релігії як важливу частину історії, культури і філософії людства не має здійснюватися релігійне навчання.

11. Релігійні керівники шляхом публічних виступів і впливу на віруючих можуть зробити значний внесок у подолання упереджень.

12. Подолання упереджень робить необхідним також розвиток екуменізму і діалогу між релігіями.

13. Асамблея, таким чином, рекомендує, щоб Комітет Міністрів просив уряд держав-членів:

i. гарантувати свободу совісті і проявів релігійних переконань у рамках умов, визначених Європейською конвенцією з прав людини, для всіх громадян і, зокрема:

a. захищати релігійний плюралізм, створюючи однакові умови для розвитку всіх релігій;

b. полегшувати, у рамках статті 9 Європейської конвенції з прав людини, дотримання релігійних обрядів і звичаїв, наприклад, стосовно шлюбу, одягу, релігійних свят (із наданням вихідних) і військової служби;

c. засуджувати будь-яку спробу фанатиків спровокувати конфлікт у (між)релігійному середовищі;

⁵ <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=http%3A%2F%2Fassembly.coe.int%2FDocuments%2FAdoptedText%2Fta99%2FEREC1396.htm>.

d. забезпечувати свободу і рівні права на освіту всім громадянам, незалежно від їх релігійних вірувань, звичаїв і ритуалів;

e. забезпечувати справедливий і рівний доступ до засобів масової інформації для всіх релігій;

ii. підтримувати освіту про релігії і, зокрема:

a. почати викладати релігії як системи цінностей, які молоді люди мають навчитися вирізняти в рамках уявлень про етику і демократичне суспільство;

b. підтримувати викладання у школах порівняльної історії різних релігій, з особливою увагою до їх походження, подібності певних цінностей і розмаїття їх звичаїв, традицій, святкувань і т.ін.;

c. заохочувати вивчення історії філософії і філософії релігій і здійснення досліджень з цих предметів в університетах, паралельно з теологічними дослідженнями;

d. співпрацювати з релігійними навчальними закладами для того, щоб запровадити або збільшити роль аспектів, які стосуються прав людини, історії, філософії і науки в їх навчальних планах;

e. уникати — у випадку дітей — будь-яких конфліктів між освітою, яку забезпечує держава, і релігійною вірою сім'ї, для того, щоб поважати вільне рішення сім'ї у цьому дуже чутливому питанні;

iii. сприяти кращим відносинам з (і між) релігіями і, зокрема:

a. регулярно брати участь у дискусіях з релігійними керівниками і фахівцями у сфері гуманітарних наук стосовно головних проблем, з якими стикається суспільство, що дозволить враховувати культурні та релігійні погляди громадськості до прийняття політичних рішень і залучати релігійні громади й організації до підтримки демократичних цінностей та інноваційних ідей;

b. сприяти діалогу між релігіями, забезпечуючи можливості для проявів переконань, дискусій і зустрічей між представниками різних релігій;

c. сприяти регулярному діалогу між теологами, філософами та істориками, залучаючи також представників інших наук;

d. розширювати і посилювати партнерство з релігійними громадами й організаціями, а особливо з тими, що мають глибокі культурні та етичні традиції соціальної, добродійної, місіонерської, культурної та освітньої діяльності серед місцевого населення;

iv. сприяти культурному і соціальному вираженню релігій і, зокрема:

a. забезпечувати рівні умови для утримання і збереження релігійних споруд і майна всіх релігій як частини національної та європейської спадщини;

b. забезпечувати, щоб невикористовувані релігійні споруди мали застосування, умови якого є найближчими до первинного призначення будівлі;

c. захищати культурні традиції та різні релігійні святкування;

d. підтримувати соціальну і добродійну роботу, здійснювану релігійними громадами й організаціями.

14. Асамблея також рекомендує Комітету Міністрів:

i. сформулювати принципи для запровадження навчальних програм відповідно до пп. 13.ii.a, b і c цієї Рекомендації як частину своїх проектів з громадянської освіти і викладання історії;

ii. продовжувати організовувати пан'європейські зустрічі представників різних релігій.

Рекомендація Парламентської Асамблеї Ради Європи №1556⁶ (2002)*

Релігія та зміни в Центральній і Східній Європі

1. Парламентська Асамблея Ради Європи неодноразово мала можливості розгляду питань стосовно збереження і розвитку традиційних релігійних культур та шляхів створення необхідних умов для їх успішної взаємодії і спільного розвитку. В Резолюції №885 (1987) "Про внесок євреїв у європейську культуру", Рекомендації №1162 (1991) "Про внесок ісламської цивілізації у європейську культуру", Рекомендації №1291 (1996) "Про єврейську культуру" Асамблея висловила свою думку стосовно необхідності захисту і розвитку спільної культурної спадщини Європи в усьому її багатстві та розмаїтті.

2. Асамблея також наполегливо висловлювалася про необхідність забезпечення або відновлення гармонійних відносин між релігійними інституціями і державою. Це є суттєвою складовою таких основних прав людини, як свобода совісті і релігії, релігійна толерантність та захист окремих осіб і громад від будь-яких форм релігійного переслідування. Ці питання детально розглядаються у Резолюції №916 (1989) "Про невикористовувані культові споруди", Рекомендації №1202 (1993) "Про релігійну толерантність у демократичному суспільстві", Рекомендації №1222 (1993) "Про боротьбу з расизмом, ксенофобією і нетолерантністю", Рекомендації №1396 (1999) "Про релігію і демократію" і Рекомендації №1412 (1999) "Про незаконну діяльність сект".

3. Крах соціалістичної системи надав релігійним інституціям у Центральній і Східній Європі можливість, чи навіть відповідальність, оновити свій соціальний потенціал і зосередитися на своїх основних, історичних завданнях (духовне виховання особистості, етичне вдосконалення суспільства і благодійні, культурні, освітні та інші проекти).

4. Останнім часом суспільно-релігійний розвиток у посткомуністичних країнах ознаменувався появою фундаменталістських та екстремістських тенденцій, активними спробами використання релігійних гасел і релігійних організацій у процесі воєнної, політичної та етичної мобілізації на службу воєвоначному націоналізму і шовінізму, а також політизацією релігійного життя.

5. Виникнення незалежних держав заохотило прагнення окремих національних православних церков до власної незалежності чи зміни своєї приналежності, що в окремих випадках викликає потужний спротив

⁶ http://www.coe.int/T/Parliamentary/5FAssembly/5BRussian/5Fdocuments/5D/5B2002/5D/5BAvril2002/5D/Rek_1556.asp#TopOfPage.

з боку православних центрів, яким вони раніше підпорядковувалися. Це призвело до погіршення взаємовідносин між церквами, а в окремих випадках між державами. Важливо виключити будь-які можливості державного втручання у питання догми, церковної організації і канонічного права.

6. Нова релігійна свобода та усунення бар'єрів на шляху поширення ідей і вірувань, включаючи релігійні, поставили церкви Центральної і Східної Європи в ситуацію релігійного різномаття. Зараз через свій послаблений у минулому стан і відсутність досвіду існування в умовах політичного, культурного і релігійного плюралізму традиційні церкви регіону опинилися у стані конфлікту з іноземними місіонерами та новими релігійними рухами, що з'явилися там нещодавно. До сьогодні не вдалося вирішити проблему встановлення рівноваги між принципами демократії і прав людини, особливо стосовно свободи совісті та релігії, з одного боку, і збереження національної культурної, етнічної і релігійної самобутності — з іншого.

7. Зникнення “залізної зависи” призвело до того, що релігійний і культурний вододіл в Європі став ще очевиднішим і ще більш посилюється. Дві християнські культури — Західна і Східна — зовсім мало знайомі одна з одною, що є дуже небезпечною перешкодою на шляху до об'єднаної Європи. Як неодноразово заявляв Папа Римський Іоанн Павло II, “християнська Європа має дихати обома своїми легенями — східним і західним”. Водночас, послідовники двох християнських традицій не виявляють особливого інтересу ні до єврейської культури, що є невід'ємною частиною європейської спадщини, ні до ісламської культури, яка дедалі більше стає частиною європейського ландшафту.

8. З огляду на зазначене вище, Асамблея рекомендує, щоб Комітет Міністрів закликав уряди держав-членів, Європейський Союз, а також відповідні органи влади та організації:

Юридичні гарантії та їх дотримання

i. досягти відповідності внутрішньодержавного законодавства Європейській конвенції з прав людини й основних свобод, приділяючи особливу увагу статті 9, яка стверджує, що релігійні свободи підлягають лише обмеженням, установленим законом і необхідним у демократичному суспільстві, а також рішенням Європейського суду з прав людини (1983) про те, що обмеження прав людини повинні мотивуватися “настійними суспільними потребами” і бути “співмірними законній меті, що переслідується”;

ii. гарантувати всім церквам, релігійним організаціям, центрам та об'єднанням статус юридичної особи, якщо їх діяльність не порушує прав людини і міжнародного права, і, зокрема, вимагати від Уряду Республіки Молдова реєстрації Бессарабської митрополії згідно з рішенням Європейського суду з прав людини від 13 грудня 2001р.;

iii. вжити ефективних заходів для того, щоб гарантувати свободу релігійних меншин, особливо в Центральній і Східній Європі, з посиленою увагою до їх захисту від дискримінації чи переслідування з боку релігійної більшості або інших груп, які практикують агресивний націоналізм і шовінізм;

iv. застосовувати стандартні процедури, передбачені внутрішньодержавним правом, в усіх доведених випадках зловживань релігійною свободою у формі, що завдає шкоди суспільству або правам, свободам чи здоров'ю окремих осіб;

v. гарантувати релігійним організаціям, майно яких було націоналізоване в минулому, реституцію цього майна протягом певного часу, а в тих випадках, коли це неможливо, виплату справедливої компенсації; необхідно вжити належних заходів з метою недопущення приватизації націоналізованої церковної власності;

vi. запропонувати посередництво у врегулюванні конфліктів між сторонами за їх згодою, при цьому виконуючи вимогу про невтручання державних органів у питання догми чи інші внутрішні релігійні спори;

vii. просити Європейський конвент включити європейські релігії і християнські традиції до преамбули майбутньої європейської конституції як основу гідності людської особистості та прав людини й етнічних коренів європейської самобутності;

Культура, освіта та обміни

viii. створити інформаційні стратегії і розробити необхідні заходи у сфері культурного обміну з метою взаємного ознайомлення народів різних країн з їх культурними досягненнями;

ix. співпрацювати з церковними владами в питанні визначення і розподілу їх відповідальності у таких галузях, як реставрація історичних будівель та релігійне виховання, і сприяти проведенню спільних дискусій з основних соціальних, моральних, етичних і культурних питань, що стоять перед сучасними суспільствами;

x. включити інформацію про основні європейські релігійні культури і звичаї до шкільної програми;

xi. підтримати діяльність неурядових організацій, які ведуть роботу з поглиблення взаєморозуміння між релігійними групами і захисту релігійної культурної спадщини;

xii. вжити заходів із забезпечення рівного доступу до засобів масової інформації, освіти і культури для представників усіх релігійних традицій;

xiii. заохочувати створення спеціальних центрів розвитку міжконфесійних відносин, а також проводити обмін виставками і ярмарками культурної спадщини, шедеврами релігійного мистецтва і книгами з метою ознайомлення населення з різними релігійними культурами Європи;

xiv. сприяти програмам обміну з метою формування у студентів, наукових працівників і діячів культури всебічного уявлення про етичні, моральні та культурні цінності європейських релігій;

xv. заохочувати розвиток культурних маршрутів у Європі та зв'язків Європи з сусідніми країнами з метою осмислення і збереження історичної спадщини і нових можливостей культурного спілкування;

xvi. передавати до публічних бібліотек публікації, що детально висвітлюють культурні досягнення і засади вчень різних релігійних традицій;

xvii. сприяти проведенню наукових досліджень, спрямованих на визначення спільних коренів різних європейських культур і поглиблення розуміння їх взаємовідносин і взаємного доповнення одна одною.

ДОКУМЕНТ ОБСЄ

Підсумковий документ Віденської зустрічі 1986р. представників держав-учасниць Наради з безпеки і співробітництва в Європі*

(13) Держави-учасниці будуть:

(13.1) — удосконалювати свої закони, адміністративні правила і політику в галузі громадянських, політичних, економічних, соціальних, культурних та інших прав людини й основних свобод і застосовувати їх на практиці для того, щоб гарантувати ефективне здійснення цих прав і свобод;

(13.4) — ефективно забезпечувати право осіб знати свої права й обов'язки в цій галузі та діяти згідно з ними і з цією метою публікувати і робити доступними всі закони, адміністративні правила і процедури, що стосуються прав людини й основних свобод;

(13.5) — поважати право своїх громадян, самостійно або разом з іншими, здійснювати активний внесок у розвиток і захист прав людини й основних свобод;

(13.6) — заохочувати обговорення у школах та інших навчальних закладах питань розвитку і захисту прав людини й основних свобод;

(13.7) — забезпечувати у межах своєї території кожному, хто підлягає їх юрисдикції, права людини й основні свободи без будь-якого розрізнення за ознаками раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, майнового стану, народження або інших обставин;

(13.8) — забезпечувати, щоб ні особу, яка реалізує, висловлює намір реалізувати або прагне реалізувати ці права і свободи, ні будь-кого з членів її сім'ї не піддавали внаслідок цього дискримінації в будь-якій формі;

(13.9) — забезпечувати, щоб ефективні засоби правового захисту, а також повна інформація про них були доступні тим, хто заявляє, що їх права людини й основні свободи були порушені;

(16) З метою забезпечення свободи особистості та сповідання релігії або віри держави-учасниці будуть, серед іншого:

(16.1) — вживати ефективних заходів для запобігання і ліквідації дискримінації осіб чи об'єднань на ґрунті релігії або переконань стосовно визнання, реалізації і користування правами людини й основними свободами в усіх галузях громадянського, політичного, економічного, соціального і культурного життя і для забезпечення справжньої рівності між віруючими і невіруючими;

(16.2) — сприяти клімату взаємної терпимості та поваги між віруючими різних об'єднань, а також між віруючими і невіруючими;

(16.3) — надавати на їх прохання об'єднанням віруючих, які сповідують або готові сповідувати свою віру в конституційних межах своїх держав, визнання статусу, передбаченого для них у відповідних країнах;

(16.4) — поважати право цих релігійних об'єднань:

- засновувати й утримувати вільно доступні місця богослужіння або зібрань;

- організовуватися відповідно до своєї власної ієрархічної та інституційної структури;

- обирати, призначати і змінювати свій персонал згідно зі своїми відповідними вимогами і стандартами, а також будь-якими вільно досягнутими домовленостями між ними та їх державою;

- просити й отримувати добровільні фінансові та інші пожертвування;

(16.5) — здійснювати консультації з релігійними культами, установами й організаціями з метою кращого розуміння потреб релігійних свобод;

(16.6) — поважати право кожного давати й отримувати релігійну освіту мовою за своїм вибором або індивідуально, або спільно з іншими;

(16.7) — у цьому контексті поважати, серед іншого, свободу батьків забезпечувати релігійне і моральне виховання своїх дітей відповідно до своїх власних переконань;

(16.8) — дозволяти підготовку релігійного персоналу у відповідних закладах;

(16.9) — поважати право віруючих і релігійних об'єднань купувати і використовувати священні книги, релігійні видання мовою за своїм вибором та інші предмети і матеріали, що стосуються сповідання релігії або віри, і володіти ними;

(16.10) — дозволяти релігійним культам, установам та організаціям видавати (виготовляти), імпортувати і розповсюджувати релігійні видання і матеріали;

(16.11) — прихильно ставитися до зацікавленості релігійних об'єднань в участі у суспільному діалозі, в т.ч. через засоби масової інформації.

(18) Держави-учасниці постійно докладатимуть зусиль для реалізації положень Заключного акту та Мадридського Підсумкового документа, що стосуються національних меншин. Вони вживатимуть усіх необхідних законодавчих, адміністративних, юридичних та інших заходів, а також застосовувати відповідні міжнародні інструменти, що можуть їх пов'язати, для забезпечення захисту прав людини й основних свобод осіб, які належать до національних меншин на їх території. Вони будуть утримуватися від будь-якої дискримінації стосовно таких осіб і сприяти реалізації їх законних інтересів і прагнень у галузі прав людини й основних свобод.

(19) Вони захищатимуть і створюватимуть умови для підтримки етнічної, культурної, мовної і релігійної самобутності національних меншин на своїй території. Вони поважатимуть вільну реалізацію прав особами, які належать до таких меншин, і будуть забезпечувати їх повну рівність з іншими.

Співробітництво в гуманітарних та інших галузях

(32) Вони дозволятимуть віруючим, релігійним культам та їх представникам, на групових чи індивідуальних засадах, налагоджувати і підтримувати особисті контакти і спілкування один з одним у своїх та інших країнах, зокрема через поїздки, паломництво та участь у зібраннях та інших релігійних заходах. У цьому контексті та тією мірою, в якій це співмірно з такими контактами і заходами, тим, про кого йдеться, буде дозволено купувати, отримувати і везти з собою релігійні публікації і предмети культу, що стосуються сповідання їх релігії або віри.

(59) Вони будуть забезпечувати, щоб особи, які належать до національних меншин або регіональних культур на їх території, могли зберігати і розвивати свою власну культуру в усіх її аспектах, включаючи мову, літературу і релігію, і щоб вони могли зберегти свої культурні та історичні пам'ятники та об'єкти.

(68) Вони будуть забезпечувати, щоб особи, які належать до національних меншин або регіональних культур на їх територіях, могли передавати або набувати знань про свою власну культуру, в т.ч. шляхом передачі батьками своїм дітям мовної, релігійної і культурної самобутності. ■